

Koulun vastuu nettikiusaamisessa

Toimintamallit nettikiusaamiseen puuttumiseen

Helsingin yliopisto
Luokanopettajankoulutus
Pro gradu -tutkielma 35 op
Kasvatustiede
Toukokuu 2020
Tuulia Keinänen

Ohjaaja: Sirpa Tani

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Kasvatustieteellinen tiedekunta		
Tekijä - Författare - Author Tuulia Keinänen		
Työn nimi - Arbetets titel Koulun vastuu nettikiusaamisessa – Toimintamallit nettikiusaamiseen puuttumiseen		
Title Responsibility of school officials in responding to cyberbullying – Intervention programs		
Oppiaine - Läroämne - Subject Kasvatustiede		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Pro gradu -tutkielma / Sirpa Tani	Aika - Datum - Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 81 s + 7 liites.
<p>Tiivistelmä - Referat - Abstract</p> <p>Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää millaisia käsityksiä opettajilla ja huoltajilla on nettikiusaamiseen puuttumisesta ja koulun vastuusta siinä. Lisäksi tavoitteena oli kartoittaa heidän näkemyksiään opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmän kokoamien toimintamallien toimivuudesta. Aiempien tutkimusten mukaan koulun henkilökunta puuttuu fyysiseen kiusaamiseen helpommin, sillä he eivät huomaa nettikiusaamista. Tutkimusten mukaan kouluissa tarvitaan lisää ohjausta ja toimintamalleja. Tämän tutkimuksen tarkoitus on tuottaa pohjatietoa koulun henkilökunnalle sekä huoltajille nettikiusaamiseen puuttumiseen vaikuttavista tekijöistä, esittää siihen hyväksi koettuja toimintatapoja sekä -malleja ja selvittää vastuun rajaa koulun ja kodin näkemyksien perusteella sekä juridisesta näkökulmasta.</p> <p>Tutkimukseen osallistui neljä huoltajaa ja kolme opettajaa. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin kahta ryhmäkeskustelua, joissa toiseen osallistuivat opettajat ja toiseen huoltajat. Aineisto luokiteltiin ja analysoitiin laadullisen sisällönanalyysin avulla. Analyysi toteutui pääsääntöisesti teoriaohjaavasti liittämällä teemoja ja tuloksia teoreettiseen viitekehykseen sekä osittain keskusteluista nousseiden teemojen ohjaamana.</p> <p>Tulokset osoittivat, että opettajat sovelsivat puuttumiseen erilaisia keinoja perinteisen kiusaamisen tavoin, kuten yhteisiä keskusteluja, sopimuksia ja positiivista pedagogiikkaa painottaen myös huoltajan vastuuta. Huoltajat kuitenkin kokivat, etteivät nuoret olleet saaneet tarpeeksi ohjeistusta ja tukea koululta, eivätkä nuoret helposti kerro nettikiusaamisesta. Kouluaikana tapahtuvaan nettikiusaamiseen puuttumisessa sekä huoltajat että opettajat painottivat koulun sallimien keinojen ja käytänteiden, lain, moniammatillisen yhteistyön, tapausten piirteiden sekä nettimaailman anonyymiyden määrittävän vastuun rajoja. Kouluajan ulkopuolella tilanne on selkeämpi, sillä opettajien puuttumista ei nähty velvollisuutena, ellei se ole jollain tavalla yhteydessä kouluun tai vaikuta myös kouluaikana. Toimintamallien osalta huoltajat näkivät toimivimmaksi toimintamalliksi lasten fasilitoiman ja vertaissovitteiluun perustuvan VERSO-ohjelman, kun taas opettajat näkivät sen vähiten toimivana ja sopivan paremmin pieniin riitoihin. Opettajat pitäytyivätkin jo hyväksi koetussa KiVa Koulu -mallissa, joka sai myös huoltajilta erittäin hyvää palautetta: he painottivat erityisesti yksilöllistä, tilannekohtaista puuttumista tapauksen mukaisesti.</p>		
Avainsanat - Nyckelord Nettikiusaaminen, puuttuminen, virkavastuu, toimintamallit		
Keywords Cyberbullying, intervention, intervention programs, responsibility		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / E-thesis (opinnäytteet)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Educational Sciences		
Tekijä - Författare - Author Tuulia Keinänen		
Työn nimi - Arbetets titel Koulun vastuu nettikiusaamisessa – Toimintamallit nettikiusaamiseen puuttumiseen		
Title Responsibility of school officials in responding to cyberbullying – Intervention programs		
Oppiaine - Läroämne - Subject Education		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Master's Thesis / Sirpa Tani	Aika - Datum - Month and year May 2020	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 81 pp. + 7 appendices
<p>Tiivistelmä - Referat – Abstract</p> <p>The aim of this study was to find out teachers' and guardians' perceptions of cyberbullying intervention strategies and the school's responsibility. Besides the intent was to examine their views about the intervention programs gathered by the Ministry of Education and Culture. Previous research has shown that school officials intervene more easily in physical bullying as they do not notice the cyberbullying incidents and more guidance and intervention programs are needed. The purpose of this study was to provide information to school officials and guardians about the operative factors linked to cyberbullying interventions, to point out the intervention procedures and programs that are regarded as being practical and to determine the responsibility of school based on the views of teachers and guardians.</p> <p>Four guardians and three teachers participated in the study. The data was collected in two focus group discussions, one with teachers and the other one with guardians. The material was analyzed by using qualitative content analysis. The analysis was partly led by the theoretical framework and partly the themes that came up in the discussions.</p> <p>The results showed that teachers applied the same methods than in traditional bullying such as discussions, agreements and positive pedagogy while emphasizing also the responsibility of the guardians. However, the guardians felt that the pre-adolescents had not received enough guidance and support from the school and they were reluctant to report cyberbullying. According to the focus groups the responsibility of school to intervene in the cyberbullying occurred at school depends on the school policies, legislation, multi-professional collaboration, anonymity and the case in question. When it happens outside the school the responsibility is easier to specify – teachers are not obligated to intervene excluding the incidents that are linked to school or appear also in there. As to the intervention programs the guardians considered the peer mediation program VERSO to be the most functional while the teachers found it to be more suitable for small disputes. The teachers liked the KiVa program the most based on their good experiences and they especially highlighted a case-by-case approach. Likewise the guardians gave good feedback on the KiVa program.</p>		
Avainsanat - Nyckelord Nettikiusaaminen, puuttuminen, virkavastuu, toimintamallit		
Keywords Cyberbullying, intervention, intervention programs, responsibility		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsinki University Library – Helda / E-thesis (theses)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

1 JOHDANTO	1
2 KIUUSAAMINEN	3
2.1 Kiusaamisen määritelmä	3
2.2 Kiusaamisilmiön tarkastelua teoreettisten selitysmallien kautta	4
3 NETTIKIUUSAAMINEN	7
3.1 Nettikiusaamisen määritelmä	7
3.2 Nettikiusaamisen erityispiirteet	9
4 LAINSÄÄDÄNTÖKATSAUS KOULUN VASTUUSEEN NETTIKIUUSAAMISESSA ..	12
4.1 Koululait	12
4.2 Moniammatillinen yhteistyö	15
4.3 Koulun työntekijöiden toimintaan liittyvät säännöt ja säädökset	17
5 NETTIKIUUSAAMISEEN PUUTTUMINEN JA TOIMINTAMALLIT	21
5.1 Nettikiusaamiseen puuttuminen	21
5.3 Toimintamallit nettikiusaamiseen puuttumiseen	24
6 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	35
7 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	36
7.1 Tutkimuksen kohdejoukko	36
7.2 Laadullinen tutkimus ja ryhmäkeskustelu	38
7.3 Aineistonkeruu	40
7.4 Aineiston analyysi	42
8 TULOKSET	45
8.1 Nettikiusaamiseen puuttuminen koulussa	45
8.2 Koulun vastuu nettikiusaamiseen puuttumisessa	54
8.3 Toimintamallien toimivuus	63
9 LUOTETTAVUUS	71
10 POHDINTA	74
LÄHTEET	78
LIITTEET	

1 Johdanto

Uskoakseni jokainen nuori on kokenut koulukiusaamista jossain roolissa – kiusaajana, kiusattuna tai sivusta seuraajana. Koulukiusaaminen on jatkuvasti median otsikoissa ja se nousee usein esiin erilaisten foorumien keskusteluissa, mutta silti se on edelleen vahvasti osa nuorten jokapäiväistä arkea. Niin kauan kun koulukiusaaminen on ongelma, on sitä tutkittava lisää toimivien toimintamallien kehittämiseksi. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii KiVa Koulu -ohjelma, jonka käyttöönoton jälkeen kiusaavien ja kiusattujen oppilaiden osuus on vähentynyt vuosittain (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 42).

Kiusaamista tutkitaankin maailmanlaajuisesti esimerkiksi erilaisten kansainvälisten oppilaille suunnattujen kyselyiden avulla, kuten WHO:n HBSC-koululaistutkimuksella, TIMMS-kyselyllä sekä Unescon kansainvälisillä kartoituksilla. Jos vertailukohtana on ”muu maailma”, esiintyy kiusaamista Suomessa verrattain vähän. Muihin pohjoismaihin sekä läntiseen Eurooppaan verrattuna kiusaamisen yleisyys on Suomessa kuitenkin samalla tasolla muiden maiden kanssa. Vuoden 2017 kouluterveyskyselyn mukaan kiusatuksi joutuvien sekä muita kiusaavien oppilaiden määrä oli alhaisempi kuin koskaan 2000-luvun aikana. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 42.) Koulukiusaamista on kuitenkin edelleen paljon, eikä aikuisen puuttuminen aina auta (Högnabba & Ranto, 2017, s. 15). Esimerkiksi vuoden 2019 kouluterveyskyselyn perusteella perusopetuksen 4.- ja 5.-luokkalaisista 7,2 % kokee koulukiusaamista viikoittain (Kouluterveyskysely, 2019).

Perinteisen koulukiusaamisen ohella netti ja erityisesti sosiaalinen media ovat mahdollistaneet uusia kiusaamisympäristöjä sekä julkisilla että yksityisillä nettialustoilla. Erityisesti sosiaalisella medialla on paljon valtaa nuorten käyttäytymiseen ja sen eri kanavissa tapahtuu toimintaa, joka tuo uudenlaisen kiusaamisen jatkumon internetin ja koulun välille. Koulukiusaamisen saadessa tämänkaltaisia uusia ilmenemismuotoja on hyvä tarkastella niiden tuomia muutoksia kyseiseen ilmiöön. Netti-kiusaaminen on suhteellisen uusi ilmiö ja sen levitessä useampiin sosiaalisen median palveluihin ja muille internetsivustoille on tarpeellista tutkia ilmiötä ymmärtääkseen sen monitahoisuus, jotta siihen osataan puuttua oikealla tavalla.

Tällä hetkellä koulujen toimintakulttuurissa ei ole täysin selkeitä suuntaviivoja nettikiusaamiseen puuttumisessa, mikä viittaa tarpeeseen uudistaa ohjeistusta myös säädöstasolla. Laissa ei ole esimerkiksi määritelty opettajan ja rehtorin asemaa kiu-

saamiseen puuttumisessa, eikä viittaaminen opetuksen tai koulutuksen järjestäjän yleiseen suunnittelu- tai valvontavastuuseen ole riittävä. (Mäntylä, Kivelä, Ollila & Perttola, 2013, s. 29.) Vaikka Suomen perusopetuslaissa (1267/2013, §29) on taattu oppilaiden oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön, ei lainsäädännössä kuitenkaan ole suoraa säännöstä, joka velvoittaisi opetushenkilökuntaa puuttumaan kiusaamiseen (Mäntylä ym., 2013, s. 36). Siten on vaikea vetää rajoja sen suhteen, missä koulun vastuu todellisuudessa kulkee. Kokemukseni mukaan etenkin kouluajan ulkopuolella tapahtuva nettikiusaaminen koetaan haastavaksi vastuun näkökulmasta, sillä usein sen vaikutukset yltävät kouluunkin. Nettikiusaamisen on nähty olevan yhteydessä esimerkiksi muihin kouluvaikeuksiin, hyökkäävään käytökseen sekä perinteiseen kiusaamiseen (Smith ym., 2008; Burgess-Proctor, Patchin & Hinduja, 2009; Wang ym., 2010; Vandebosch, Poels & Deboutte, 2014).

Aiempien tutkimusten mukaan nettikiusaamiseen ei yleisesti puututa samalla tavalla kuin perinteiseen koulukiusaamiseen tai sitä ei ole saatu loppumaan puuttumisesta huolimatta (Luopa, Pietikäinen & Jokela, 2008, s. 18; Peura, Pelkonen & Kirves, 2009, s. 7; Mäntylä ym., 2013, s. 35.). Tämä johtuu osittain siitä, ettei koulun henkilökunnalle ole tarkkaa ohjeistusta nettikiusaamiseen puuttumisesta tai tarpeeksi tietoa eri toimintamalleista (Mishna, Scarcello, Pepler & Wiener, 2005; Mäntylä ym., 2013; Vandebosch ym., 2014). Tulevana luokanopettajana koen tarpeelliseksi selvittää, minkälainen vastuu koululla on nettikiusaamisen osalta ja mikä on riittävää puuttumista. Muutaman vuoden julkisoikeuden opinnot ovat herättäneet kiinnostusta tarkastelemaan myös nettikiusaamiseen puuttumisen oikeudellistamista.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ensinnäkin selvittää, miten kouluissa puututaan nettikiusaamiseen. Toiseksi tavoitteena on kartoittaa kahden eri intressiryhmän, opettajien ja huoltajien, käsityksiä koulun vastuusta nettikiusaamisessa. Kolmanneksi tutkimuksessa selvitetään heidän käsityksiään nettikiusaamiseen puuttumista helpottavista toimintamalleista. Aineisto on kerätty ryhmäkeskusteluiden avulla ja analysoitu käyttäen laadullista sisällönanalyysia. Osittain tutkijan kandidaatintutkielmaa hyödyntävä teoreettinen viitekehys esitetään luvuissa 2–5. Tutkimuskysymyksiä ja tutkimuksen tarkoitusta avataan luvussa 6 ja tutkimuksen toteutukseen liittyviä valintoja ja metodeja kuvaillaan luvussa 7. Tulokset esitetään luvussa 8 ja luvussa 9 pohditaan tutkimuksen luotettavuutta. Luku 10 sisältää johtopäätökset ja pohdintaa jatkotutkimuksen tarpeesta.

2 Kiusaaminen

Jotta nettikiusaaminen voidaan ymmärtää paremmin, on tärkeää tuntea myös perinteisen kiusaamisen määritelmä (Kowalski, Limber & Agatson, 2012, s. 18). Kiusaamisen määritelmää tarvitaan myös siksi, että siihen pystytään puuttumaan parhaalla mahdollisella tavalla ja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa (Hamarus, 2008, s. 14). Suurin osa tutkijoista käsittelee kiusaamista sosiokulttuuristen tai sosioekologisten teorioiden kautta. Valtaosa kiusaamisen vastaisista toimintamalleista on myös kehitetty näiden teorioiden pohjalta ja siitä syystä niitä on tarkoituksenmukaista käsitellä myös tässä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 38.) Tässä luvussa esitellään siten yleisesti kiusaaminen ja sen taustatekijät. Ensimmäiseksi tarkastellaan kiusaamisen määritelmää sekä kiusaamista ilmiönä. Tämän jälkeen esitetään teoreettiset selitysmallit, joilla kiusaamisilmiön syitä sekä taustatekijöitä on pyritty selittämään.

2.1 Kiusaamisen määritelmä

Kiusaamisella on monta ulottuvuutta, mutta yleisissä määritelmissä puhutaan systemaattisesta, yhteen ja samaan henkilöön toistuvasti kohdistuvasta kielteisestä käytäytymisestä sekä vallan ja voiman epätasapainosta (Olweus, 1993, s. 9–10; Salmivalli, 1998, s. 30–31; Sinkkonen & Korhonen, 2015, s. 238). Kaikki tutkijat eivät kuitenkaan näe tätä määritelmää toimivaksi. Hamarus (2008, s. 14) tuo esille, kuinka määrittelemällä kiusaaminen toistuvasti tapahtuvaksi toiminnaksi mahdollistetaan ja käytännössä annetaan lupa jatkaa kiusaamista liian pitkään, jolloin myös siihen puuttuminen tapahtuu liian myöhään. Kiilakoski (2009) esittää, että kiusaamisen määritelmään tulisi liittää väkivalta, jotta tekoja ei vähäteltäisi. Hän näkee kiusaamisen käsitteen riittämättömänä, sillä teot, jotka aikuisten maailmassa luokitellaan henkiseksi tai fyysiseksi väkivallan teoksi, nähdään lapsilla ja nuorilla pelkästään kiusaamisena (Kiilakoski, 2009, s. 35). Kiusaamisen määrittelyyn tuo haastetta myös se, että kiusaatuksi joutuminen on subjektiivinen kokemus – jokin asia voi loukata yhtä ihmistä, mutta ei välttämättä loukkaa toista lainkaan (Hamarus, 2008, s. 15; Vandebosch & Van Cleemput, 2008, s. 501; Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 39).

Lapset, nuoret ja aikuiset voivat siis kaikki määritellä kiusaamisen eri tavalla. Kiusaaminen on ilmiö, jota ei voidakaan täydellisesti määritellä ja mitata ulkopuolelta,

sillä toiminnan lisäksi se määrittyy myös yksilön tai ryhmän suhtautumisen ja kokemuksen pohjalta: miten kiusattu itse tilanteen näkee ja miten muut yhteisön jäsenet asennoituvat kiusattuun. Tämä on myös yksi syy, miksi ulkopuoliset eivät aina huomaa kiusaamista tapahtuvan. Kaikissa tapauksissa kiusaamisen kohde ei itsekään tunnista olevansa kiusaamisen kohteena. Yleisesti kiusaaminen nähdäänkin ryhmäilmiönä, jossa osa henkilöistä osallistuu kiusaamiseen ja osa mahdollistaa väkivallan asteittaisen lisääntymisen. Kiusaaminen voi alkaa kahden välisessä kanssakäymisessä, mutta usein muiden ryhmien jäsenten kiinnostus herää nopeasti ja osa heistä alkaa kannustamaan tai tukemaan kiusaajaa esimerkiksi sanallisesti, nauramalla tai liittymällä tekoon. Kiusaaminen ei siten lopu ennen kuin ryhmän passiivinen hyväksyntä kiusaamiselle loppuu. Näin kiusaamisesta syntyy ryhmäilmiö ja kiusaaja saa vallan tunnetta ja mahdollisesti mielihyvää sekä hänen asemansa ryhmässä muuttuu. (Salmivalli, 1998, s. 80–87; Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 40–41.)

2.2 Kiusaamisilmiön tarkastelua teoreettisten selitysmallien kautta

Yleisesti kiusaamisen on nähty olevan täysin riippuvainen siitä kulttuurista ja kontekstista, jossa se milloinkin tapahtuu (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 38). Tämänlainen lähestymistapa näkee kiusaamisen kompleksisena sosiaalisena ilmiönä, johon vaikuttaa monet eri muuttujat, kuten lapsen kouluympäristö, kotiolot, vertaisryhmä, kulttuuri ja yhteiskunta (Jansen ym. 2012; Harcourt, Jasperse & Green, 2014). Luokassa vallitsevat arvot ja merkitykset muodostuvat ajan myötä, jolloin yksilöt sisäistävät ne yhteisöllisinä käyttäytymismalleina. Niiden kehittyminen riippuu siten kaikista ryhmän jäsenistä sekä ympäröivästä yhteiskunnasta. Myös kiusaaminen on muodostunut ajan myötä yhteisölliseksi käyttäytymisen malliksi ja on riippuvainen yksilöiden toiminnasta. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 38.)

Salmivallin (1998, s. 33) mukaan on tyypillistä, että kiusaaminen tapahtuu yleensä ryhmässä ja se johtuu ryhmän jäsenten välisistä sosiaalisista suhteista. Kiusaaminen on sosiaalinen tilanne, joka perustuu monille ryhmätason mekanismeille, kuten ryhmän arvoille ja normeille ja niiden perusteella yksilöön kohdistuville odotuksille (Salmivalli, 1998, s. 80). Kun kiusaaminen jatkuu pitkään, tulee kiusatusta oppilaasta helposti koko ryhmän uhri, jolloin häntä myös kohdellaan jatkuvasti sen mukaisesti (Salmivalli, 1998, s. 33). Garandeau, Lee ja Salmivalli (2014) löysivät myös positiivisen yhteyden luokkahuoneessa valitsevan hierarkian ja kiusaamisen välillä.

Jos oppilaiden välisestä hierarkiasta päästäisiin eroon, voisi kiusaaminenkin vähentyä (Garandeau, Lee & Salmivalli, 2014). Ryhmänormit ja -hierarkia täten selittävät, miksi erilaisuus ei aina johda kiusaamiseen – se riippuu täysin ryhmästä (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 38).

Kiusaamista on selitetty myös muilla teoreettisilla selitysmalleilla. Esimerkiksi Book, Volk ja Hosker (2012) ovat lähestyneet kiusaamista evoluutioteorian kautta. Jos kiusaamista tarkastellaan evoluution näkökulmasta, statuksen ja siihen liittyvien hyötyjen saavuttamista voidaan verrata luontoon sopeutumisena, jolloin tarkoituksena on vain selviytyä (Book ym., 2012, s. 218). Kiusaamisen myötä saavutettu hallitseva asema antaa kiusaajille sellaisia sosiaalisia resursseja, jotka antavat hänelle vallan vaikuttaa, suostutella ja painostaa toisia (Volk, Camilleri, Dane & Marini, 2012, s. 227). Volk ym. (2012) ovat tämän lisäksi esittäneet, että kiusaaminen on yhteydessä lisääntymis- tai ainakin pariutumismahdollisuuksiin: kiusaajilla esiintyy sellaisia piirteitä, jotka viehättävät vastakkaista sukupuolta. Miehillä se on liittynyt esimerkiksi kykyyn suojella ja puolustaa puolisoaan, kun taas naisten kohdalla keinoista huolehtia tulevasta lapsesta (Volk ym., 2012, s. 225). Evoluutioteorian kautta kiusaamista tutkivat perustelevat näkemystään siten, että kiusaamisella on pitkät historialliset juuret kulttuurista riippumatta. Evoluutioteoria on kuitenkin saanut kritiikkiä siitä, ettei se ota huomioon ympäristön tai kasvatuksen ja koulutuksen merkitystä kiusaamiskäyttäytymisen kehittämisessä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 39.)

Kiintymyssuhdeteorian on nähty myös olevan kiusaamisen taustalla (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 39). Bowlbyn (1969) kiintymyssuhdeteoria rakentuu ajatukselle, että jos lapsi saa kokemuksia rohkaisevasta, tukevasta ja avuliaasta äidistä ja hieman myöhemmin isästä, hän pystyy saamaan tunteen omasta arvokkuudestaan, luottamaan toisten apuun ja rakentamaan myönteisen mallin myöhempien ihmissuhteiden muodostamiseen. Jos tämä kiintymyssuhde ei ole turvallinen, voi se johtaa persoonallisuusrakenteeseen, johon kuuluu esimerkiksi joustamattomuus, sinnikkyys puute sekä kyvyttömyys hallita itseä. Tämänlaisen puutteellisen kiintymyssuhteen aiheuttamat persoonallisuusrakenteet vaikuttavat usein siihen, miten ihmiset reagoivat erilaisissa tilanteissa, kuten joutuessaan hylätyksi, menettäessään jotain tai jonkun tai erotettaessa joukosta. (Bowlby, 1969, s. 378.)

Banduran (1977) sosiaalisen oppimisen teorian mukaan kiusaamiskäyttäytyminen opitaan mallista: kun ihminen tarkkailee toista ihmistä, hän muodostaa käsityksen hänen käyttäytymisestään ja alkaa myöhemmin jäljittää sitä omassa käyttäy-

tymisessään (Bandura, 1977, s. 22). Mallioppimista tapahtuu tiedostamattakin jokapäiväisessä elämässä joko konkreettisen ja fyysisen esimerkin, kuvallisen esitysmuodon tai verbaalisen selityksen kautta. Havainnoimalla satunnaisesti tai suoranaisesti ihmisten käytöstä jokapäiväisissä tilanteissa ihminen oppii välittömästi erilaisia käytösmalleja. Kielellisten taitojen kehittyessä tapahtuu mallioppimista myös verbaalisen ohjeistuksen kautta, kun seurataan esimerkiksi kirjoitettuja normeja siitä, miten tulee käyttäytyä. Kolmas tapa tehdä havaintoja ja oppia niistä on symbolisten mallien kautta, joita nähdään esimerkiksi televisiosta – erilaisilla medioilla on merkittävä vaikutus ihmisten käyttäytymiseen ja sosiaalisten asenteiden kehittymiseen. (Bandura, 1977, s. 39). Teoriaan liittyvien tutkimusten tulokset ovatkin osoittaneet kiusaamiskäyttäytymisen ja kotiväkivallan välisen yhteyden. Jos oppilas kokee kotona väkivaltaa, hän todennäköisesti oppii tämän mallin ja jatkaa itse kiusaamista vertaistensa kanssa tai vastaavasti alistuu helpommin kiusattavaksi. (Baldry, 2003, s. 728; Bowes ym., 2009, s. 551.)

Yleensä kiusaamisen nähdään johtuvan huonoista sosiaalisista taidoista tai heikosta kognitiivisesta suoriutumisesta. Esimerkiksi Jimersonin, Swearerin ja Espelagen (2010, s. 105) mukaan sekä kognitiivisella että affektiivisellä empatialla on nähty olevan merkittävä rooli ihmisten vuorovaikutuksessa, prososiaalisessa käyttäytymisessä sekä sosiaalisten suhteiden kehittämisessä, kuin myös kyvyssä pidättäytyä aggressiosta. Salmivallin (1998, s. 19) mukaan sosiaalisissa tilanteissa aggressiiviset lapset tulkitsevat toisten tekojen tarkoituksen ja intentiot tahallisen vihamielisiksi, vaikka ne eivät sitä todellisuudessa olisikaan. Jotkut tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että tietyt kiusaamisen tavat ovatkin oikeastaan merkki taidosta tulkita sosiaalisia tilanteita ja ryhmän dynamiikkaa. Esimerkiksi Sutton, Smith ja Swettenham (1999, s. 443) esittävät johtopäätöksissään, että kyky ymmärtää toisen tunteita ja psyykkistä tilaa on keskiössä myös kiusaamisessa, jolloin kiusaaja pystyy taitavasti valitsemaan juuri sellaiset haukkumasanat, jotka eniten vahingoittavat kiusattua. Ylipäätään kiusaamisessa korostuu kognitiivinen suoriutuminen, kun kiusaaja toimii tietyllä tavalla välttääkseen kiinnijäämistä valiten esimerkiksi sellaisen ajan ja tavan kiusata, joka maksimoi kiusatun haavoittuvaisuuden ja minimoi mahdollisuutta vahingoittaa itse (Sutton ym., 1999, s. 443).

3 Nettikiusaaminen

Tässä luvussa avataan tarkemmin nettikiusaamisen määritelmää ja siihen liittyviä erityispiirteitä. Ensin tarkastellaan nettikiusaamiselle annettuja määrittelyjä sen tunnusomaisten piirteiden, alustojen ja muotojen kautta. Sen jälkeen esitetään seitsemän nettikiusaamisen erityispiirrettä, jotka erottavat sen perinteisestä kiusaamisesta.

3.1 Nettikiusaamisen määritelmä

Internetissä tapahtuvaa kiusaamista kutsutaan yleisesti nettikiusaamiseksi tai verkkokiusaamiseksi (engl. cyberbullying). Internet sisältää myös sosiaalisen median palvelut, joissa nettikiusaamista voi tapahtua. Kuten monia muitakin ilmiöitä tutkittaessa ei nettikiusaamisenkaan määrittely ole täysin selkeä. Nettikiusaamisen tapojen vaihtuvuus ja uusiutuvuus tuovat myös lisähaastetta käsitteen määrittelylle. (Kowalski ym., 2012, s. 57.) Patchinin ja Hindujan (2006) määritelmässä nettikiusaaminen nähdään tarkoituksellisesti ja toistuvasti toiselle aiheutetuksi vahingoksi sähköisten viestimien avulla, johon kuuluu perinteisen kiusaamisen mukaisesti tarkoituksellinen ilkeys, väkivalta, toistuvuus ja vallan epätasapaino (Patchin & Hinduja, 2006, s. 152). Smith ym. (2008, s. 376) ovat määritelleet nettikiusaamisen sähköisessä muodossa toteutuvaksi, ryhmän tai yksilön aggressiiviseksi ja tahalliseksi teoksi, joka on toistuvaa ja pitkäaikaista ja jossa uhri ei pysty helposti puolustamaan itseään. Willard (2007, s. 27) liittää tekoon vihamielisen ja toista vahingoittavan puheen ja Kowalskin ym. (2012, s. 1) näkemys nettikiusaamisesta tuo määritelmään sen kanavat: sähköpostit, yksityisviestit, chat-huoneet, kaikenlaiset nettisivut (sisältäen sosiaalisen median), pelit ja puhelimen kautta lähettävät viestit ja kuvat. Netissä tapahtuvaa kiusaamista ei kuitenkaan voida täysin kriitikittömästi liittää perinteisen kiusaamisen määrittelyyn, kuten teon tietoisuuteen ja toistuvuuteen. Nettikiusaamisessa yksittäisenkin tapaus voi olla erittäin vahingollinen, minkä takia Marini ja Volk (2017, s. 95) ovatkin ehdottaneet, että teon toistuvuus korvattaisiin teon intensiteetillä. Teon tahallisuutta on myös vaikeampi havaita ja todistaa, kuin jos se tapahtuisi kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 40.)

Nettikiusaaminen on kiusaamista, joka tapahtuu verkon ja siihen liitettyjen laitteiden välityksellä. Se on kuitenkin monesti yhteydessä muuhun kiusaamiseen ja sillä on perinteistä kiusaamista muistuttavia piirteitä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018,

s. 49.) Nettikiusaamiseen liittyy kuitenkin myös sille tunnusomaisia piirteitä, jotka esitellään luvussa 3.2. Elektronisten laitteiden avulla nettikiusaaja pystyy nauhoittamaan, toistamaan ja jakamaan ääntä, kuvaa, tekstiä tai kaikkien näiden kolmen yhdistelmää. Nettikiusaamista on tapahtunut jo vuosia, mutta ajan myötä edellisten toimintojen toteuttamisesta on tullut entistä helpompaa ja nopeampaa. Monissa tapauksissa tämä tapahtuu jopa siten, ettei kiusattu edes huomaa sitä. (Robinson, Brown & Green, 2010, s. 40–41.)

Yleensä nuoret käyttävät nettikiusaamisen alustana sosiaalisen median kanavia (Robinson ym., 2010, s. 41; Forss, 2014, s. 66; Vandebosch ym., 2014, s. 36). Nämä sivustot ovat yksinkertaistaneet tätä prosessia luomalla käyttöliittymiä ja työkaluja, jotka toimivat erityisesti puhelimilla, tableteilla ja muilla elektronisilla laitteilla (Robinson ym., 2010, s. 41). Kiusaamista on nähty kaikissa sosiaalisen median palveluissa, mutta palveluiden tarjoamat erilaiset käyttömahdollisuudet erittelevät kiusaamisen tapoja (Forss, 2014, s. 66). Yleisimmin nettikiusaaminen tapahtuu viestitse, nykyään esimerkiksi WhatsAppin kautta. Kyseessä voi olla kiusatulle lähetetty ilkeä, uhkaava tai muuten häirintätarkoituksessa tehty viesti tai häneen liittyvä juoru joko yksityisesti, erilaisten ryhmien sisällä tai täysin julkisesti (Patchin & Hinduja, 2006, s. 153; Forss, 2014, s. 67). Viestien lisäksi nettikiusaamisessa voidaan käyttää kuvia esimerkiksi tekemällä kiusatusta erilaisia kuvamuokkauksia, pilkkaavia videoita tai väärennettyjä profiileja. Tietomurrot toisen hallinnoimalle pelipalvelimelle tai profiileihin ovat myös yleisiä. Tämän lisäksi tagausta eli tapaa, jolla merkitään ja linkitetään toisen profiili erilaisiin kuviin ja videoihin, on alettu käyttää kiusaamistarkoituksessa. Joissain palveluissa, kuten Facebookissa, kiusaajat ovat pystyneet myös luomaan ryhmiä, joissa pilkataan jotakin tiettyä henkilöä. (Forss, 2014, s. 66–67.)

Sekä perinteinen että nettikiusaaminen voidaan jakaa suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Suora kiusaaminen viittaa kielteiseen tekoon, joka kohdistetaan suoraan uhriin ja epäsuora kiusaaminen tekoon, jonka tarkoituksena on vahingoittaa uhrin ihmissuhteita. (Hamarus, 2008, s. 45; Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 47.) Willardin (2007; Niemisen & Pörhölän, 2011 suomennos) mukaan suoraa kiusaamista on nettikiusaamisessa vihamielinen kommentointi (*flaming*), jossa käydään lyhyttä ja kiivasta sananvaihtoa. Lisäksi häirintä (*harassment*) ilmenee jatkuvasti ja toistuvasti tapahtuvana loukkaavien viestien lähettämisenä ja trollauksena eli toisten käyttäjien tahallisenä ärsyttämisenä netissä. Näiden lisäksi myös verkkovainoaminen (*cyberstalking*) on suoraa kiusaamista. Siinä kiusaaja uhkailee ja ahdistelee uhria

toistuvasti, jolloin hänelle syntyy pelko oman turvallisuuden ja hyvinvoinnin puolesta. (Willard, 2007, s. 5–11; Nieminen & Pörhölä, 2011, s. 78.)

Willardin (2007; Niemisen & Pörhölä, 2011 suomennos) mukaan epäsuoraa kiusaamista on mustamaalaaminen (*denigration*). Siinä kiusaaja esittää toiseen liittyvää tietoa, joka ei ole totta, mutta vahingoittavaa ja julmaa. Toinen esimerkki epäsuorasta kiusaamisesta on toiseksi henkilöksi tekeytyminen (*impersonation*), jossa kiusaaja esiintyy kiusattuna ja julkaisee sellaista materiaalia, joka heijastuu negatiivisesti uhriin tai hänen ystävyyssuhteisiin. Paljastaminen (*outing and trickery*) viittaa tapaan, jossa kiusaaja huijaa paljastamaan henkilökohtaista, monesti kiusallista tietoa ja/tai kuvia ja sitten jakaa ne muiden kanssa. Näiden lisäksi poissulkeminen (*exclusion*) ilmenee esimerkiksi kaveri- tai seuraamispyynnön hylkäämisenä, viesteihin vastaamatta jättämisenä, WhatsApp-ryhmästä poistamisena tai ulkopuolelle jättämisenä. (Willard, 2007, s. 5–11; Nieminen & Pörhölä, 2011, s. 78.) Kowalski ym. (2012, s. 62.) ovat liittäneet epäsuoraan kiusaamiseen myös pahoinpitelyiden kuvaamisen (*video recording of assaults*), joka tarkoittaa kiusatun pahoinpitelyn kuvaamista ja sen lataamista muiden nähtäväksi ja kommentoitavaksi sekä seksuaalisten viestien lähettämisen (*sexting*), jolloin kiusaaja lähettää eteenpäin tai julkaisee toisesta henkilöstä kuvia tai videoita, joissa henkilö on alaston tai puolialaston.

3.2 Nettikiusaamisen erityispiirteet

Nettikiusaamiselle on ominaista ensinnäkin viestinnän kasvottomuus, anonyymiyys. Perinteisestä kiusaamisesta poiketen mahdollisuus ilkeämpiin kommentteihin on suurempi, kun kiusattua ei tarvitse kohdata kasvotusten. (Kowalski ym., 2012, s. 87; Weber & Pelfrey, 2014, s. 98.) Loukkaavien kommenttien ilmaisemiseen tarvitaan myös vähemmän energiaa ja luonteenlujuutta käytettäessä tietokoneen tai puhelimen näppäimistöä verrattuna ääneen sanomiseen (Patchin & Hinduja, 2006, s. 154). Kiusaajat eivät pysty näkemään kiusatun reaktiota tai tunneilmauksia, minkä takia he eivät välttämättä pysty ymmärtämään, mitä kiusaaminen on aiheuttanut (Kowalski ym., 2012, s. 87). Kiusaaminen netissä onkin helpompaa kuin tosimaailmassa. Siitä syystä ne, jotka eivät muuten kiusaisi toisia, saattavat netissä muuttua kiusaajiksi. (Haasio, 2013, s. 63; Weber & Pelfrey, 2014, s. 102.)

Toiseksi fyysisellä voimalla tai iällä ei ole vaikutusta kiusaajan tai kiusatun asemaan (Haasio, 2013, s. 63). Hiljainen epäsuora kiusaaminen on netissä kuitenkin

helppoa ja vaivatonta, sillä kiusaaja voi levittää kiusattua koskevia negatiivisia viestejä muille ihmisille ja vaikuttaa heidän näkemyksiinsä ilman, että kiusattu itse tietää tai ymmärtää mitä tapahtuu. Esimerkiksi kiusatun ystävät saattavat vetäytyä ja jopa eristää hänet ryhmästä, vaikka kiusattu itse ei tiedä syytä. Tämänkaltaisen epä-tietoisuus voi lisätä kiusatun huolta ja ahdistusta. (Huhtala, 2013, s. 47–48.)

Kolmas nettikiusaamisen erityispiirre on viestien laaja leviävyys. Perinteisessä kiusaamisessa yleisö on yleensä rajoittunut yhteisöihin, kuten kouluun, mutta netti-kiusaamisessa kyseessä voi olla hyvinkin laaja yleisö. (Huhtala, 2013, s. 48.) Nettiin laitettut juorut, viestit ja kuvat eivät katoa itsestään, joten kiusaaminen saattaa jatkua, vaikka alkuperäinen kiusaaja olisi jo lopettanut (Lämsä, 2009, s. 66). Kuka tahansa pystyy siten helposti lähettämään suuriakin määriä negatiivisia asioita toisesta suurille yleisöille. Näiden vastaanottajat muodostavat helposti esimerkiksi viestin sisältämien juorujen perusteella negatiivisen kuvan kiusatusta. (Huhtala, 2013, s. 48.)

Neljäs nettikiusaamisen erityispiirteistä on internetin pitkä muisti (Huhtala, 2013, s. 48). Esimerkiksi sosiaaliseen mediaan laitettu viesti voidaan jakaa tai jättää nettiin ikuisesti. Kiusaaminen aiheuttaa näin perinteistä kasvokkain tapahtuvaa kiusaamista suurempaa kärsimystä kiusatulle. (Forss, 2014, s. 64.) Vaikka kiusaamiseen liittyvät keskustelut, viestit, kommentit tai muut vastaavat olisi poistettu joko internetpalvelun palveluntarjoajan tai käyttäjän omasta toimesta, on muut yksityiset ihmiset voineet tallentaa ne omille kotikoneilleen tai mobiililaitteilleen ja sen myötä ne on voitu laittaa useille eri sivustoille muiden nähtäväksi. (Huhtala, 2013, s. 48.)

Viides erityispiirre on valvonnan puute. Useimmat nuorten käyttämät sosiaalisen median palvelut ovat valvottuja, mutta yleensä nettikiusaaminen tulee esille vasta nuorten omista ilmiannoista. Kun on kyse käyttäjien välisistä yksityisistä viesteistä tai sähköposteista, ei niitä voida valvoa. Yhä nuoremmat osaavat käyttää tietokoneita ja puhelimia huoltajiaan paremmin ja niitä käytetään yleensä valvomattomissa tiloissa, kuten omissa makuuhuoneissa. Siitä syystä huoltajien on vaikeampi huomata kiusaamista. (Patchin & Hinduja, 2006, s. 154.)

Kuudentena erityispiirteenä voidaan mainita riippumattomuus ajasta ja paikasta. Kotiakaan ei voida pitää enää kiusaamisen turvapaikkana, sillä elektroniset laitteet antavat mahdollisuuden ottaa yhteyttä missä tahansa ja milloin tahansa. Toki häiritsevät viestit voidaan helposti poistaa tai puhelin voidaan sulkea. (Patchin & Hinduja, 2006, s. 155.) Patchinin ja Hindujan (2006, s.155) mukaan sosiaalisen hyväksynnän

merkitys nuoren identiteetille ja itsetunnolle on kuitenkin hyvin tärkeä, joten tämä vaihtoehto tuskin tulee todellisuudessa usein kyseeseen.

Viimeisenä erityispiirteenä on kiusaamisessa toisilleen tuntemattomat osapuolet. Yleensä perinteinen koulukiusaaminen tapahtuu oman vertaisryhmän sisällä, mutta nettikiusaaminen voi ulottua tämän ryhmän ulkopuolelle eli kaikkiin niihin, jotka ovat osallisina käytetyissä sosiaalisissa verkostoissa (Paul, 2014, s. 94). Usein kiusattu ja kiusaaja ovat kuitenkin ennestään tuttuja esimerkiksi koulusta, mutta kiusaaminen voi alkaa ja jatkua myös täysin tuntemattoman ihmisen aloitteesta. Lisäksi koulussa oppilaiden hierarkia on merkityksellinen kiusaamisen yhteydessä, mutta nettikiusaaminen mahdollistaa tämän hierarkian ylittävän kiusaamisen. (Huhtala, 2013, s. 49.)

4 Lainsäädäntökatsaus koulun vastuuseen nettikiusaamisessa

Kuten edellä on mainittu, lainsäädännössä ei ole säännelty täsmällisesti opetushenkilökunnan vastuukysymyksiä kiusaamiseen puuttumisen osalta. Tässä luvussa esitellään ne opetusalan normit ja periaatteet, jotka luovat reunaehdoja koulun toiminnalle nettikiusaamiseen puuttumisessa. Ensin tarkastellaan lakeja, jotka vaikuttavat puuttumiseen. Seuraavaksi käsitellään moniammatillisen yhteistyön merkitystä koulun vastuussa ja miten se näkyy koulun toiminnassa nettikiusaamiseen puuttumisessa. Lopuksi esitetään ne säännöt ja säädökset, jotka edistävät ja rajoittavat koulun työntekijöiden toimintaa siinä.

4.1 Koululait

Erilaisten koulussa tapahtuvien konfliktien ja ristiriitojen ratkaisemiseksi on luotu koululait. Koululaeilla on merkitystä sekä ennaltaehkäisevässä että jälkikäteen korjaavassa mielessä. Lainopillinen preventio ja repressio eivät poissulje toisiaan, vaan enemmänkin täydentävät toisiaan. Tarkasteltaessa erilaisten tilanteiden lainmukaisuutta keskitytään kuitenkin yleensä vain repressiiviseen ja samalla yksilölliseen ulottuvuuteen. Olennaisimmat koululait kiusaamisen kannalta ovat perusopetuslaki ja oppilas- ja opiskelijahuoltolaki. (Mahkonen, 2017, s. 38.)

Yksi koululakien tehtävä on helpottaa erilaisten ongelmien ratkaisemista. Joskus lainsäädännölliset ratkaisut kuitenkin aiheuttavat sitä soveltaville ongelmia. (Mahkonen, 2017, s. 59.) Sallitut kasvatukselliset ja kurinpidolliset keinot sekä erilaiset turvaamistoimenpiteet on määritelty koululaeissa mahdollisimman tarkoin kriteerein. Yksinkertaisesti ajateltuna perusajatus on, että jos jokin seuraamus ei ole laissa nimenomaisesti sallittu, se on kielletty. (Mahkonen, 2017, s. 95.) Esimerkiksi virkamiesten, kuten opettajien, harkintavalta tuo kuitenkin haastetta lakien tulkintaan. Kun lainsäädännön valtuutussäännöksiin on lisätty sanontoja ”voi”, ”saattaa”, ”harkintansa mukaan” tai ”asiaa harkittuaan”, syntyy harkintavalta. (Kulla, 2019.) Laki antaa siten mahdollisuuden tarkoituksenmukaisuudelle, oikeudenmukaisuudelle sekä kasvatukselliselle ja pedagogiselle ammattimaisuudelle (Mahkonen, 2017, s. 96). Käytännön kurinpidossa lain tulkinta ja soveltaminen voi kuitenkin olla joskus haastavaa. Esimerkiksi uuden opetussuunnitelman myötä kouluilla on nykyään suuri paine käyttää tietotekniikkaa ja sähköisiä välineitä, kuten puhelimia, opetuksessa. Toisaalta nuori

pystyy siten oppitunnin aikanaakin kiusaamaan luokkatoveriaan netissä. Tällöin opettajan on puntaroitava, mikä on opetusta häiritsevää puhelimen käyttöä ja missä kulkee lain raja käytännössä.

Turvallinen koulu

Perusopetuslain (1267/2013, §29) mukaan ”opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön”. Lisäksi ”opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa muut koulussa tai muussa opetuksen järjestämispäikassa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä” (Perusopetuslaki 1267/2013, §29). Koululaeissa ei kuitenkaan säädetä erikseen oppilaiden välisestä nettikiusaamisesta. Esimerkiksi erilaiset sanktiot, kuten kirjallinen varoitus tai määrääjäksi erottaminen, ovat luonteeltaan yleisiä eikä ole kohdistettu juuri kiusaamiseen. Kun koulukiusaamista tarkastellaan oikeudellisesta näkökulmasta, vedotaan yleensä YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. Tämä on kuitenkin ongelmallista, sillä sääntely kohdistuu tapauksiin, joissa täysi-ikäinen kaltoin kohtelee alaikäistä eikä lasten ja nuorten keskinäiseen kaltoinkohteluun. Sopimuksen mukaan tulee silloin sovellettavaksi kansallinen lainsäädäntö. (Mahkonen, 2017, s. 139–141.)

Myös opetussuunnitelman perusteiden mukaan jokaisella oppilaalla on jokaisena koulupäivänä oikeus turvalliseen oppimisympäristöön. Oppilaan oikeuden toteutumisesta on vastuussa opetuksen järjestäjä, joka myös huolehtii edellytysten luomisesta tätä edistävälle koulutyölle. Jokainen opettaja on vastuussa opetusryhmänsä toiminnasta ja hyvinvoinnista, mikä näkyy opettajan valitsemisissa ohjausotteissa. Esimerkiksi oppilaiden hyvinvoinnin seuraaminen ja edistäminen sekä mahdollisten vaikeuksien varhainen tunnistaminen ovat opettajalle kuuluvia tehtäviä. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, s. 34.)

Koululait ja muu lainsäädäntö

Perustuslaki (731/1999, §12) ja YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 60/1991, 13 artiklan 1 kohta) takaa jokaiselle sananvapauden. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että jokainen saa ”ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä”. Kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on siten loukkaamaton, eli viestin saa lukea ainoastaan, jos siihen on lain mukaan oikeus tai jos asianosainen on siihen suostunut. Tähän si-

sältyy myös esimerkiksi monesti nettikiusaamisessa käytössä olevat WhatsApp-viestit, Facebook Messenger -viestit ja Snapchatin yksityisviestit. Jokaisella on kuitenkin myös perusoikeus häiriöttömään opiskeluun eli häiritsevään käyttäytymiseen on puututtava – myös silloin, kun siihen liittyy mobiililaitteiden käyttäminen. (Francke, Heikkilä, Lahtinen, Tyrkkö & Vanttaja, 2017, s. 6.)

Jos opetustoimen asiantuntijoilta tiedusteltaisiin, miten tietty koulukonflikti tulisi ratkaista, viittaisi vastaus todennäköisesti menettelyyn valtakunnallisten opetussuunnitelmien mukaisesti. Niiden onkin tarkoitus edistää yhtenevien käytäntöjen soveltamista ympäri Suomea ja ne huomioidaan myös paikallisten opetussuunnitelmien suunnittelussa, jotta rehtorien ja opettajien työ helpottuisi. Tarkasteltaessa valtakunnallisten opetussuunnitelmien taustaa ja tarkoitusta voidaan kuitenkin huomata, että ne poikkeavat merkittävästi siitä, mitä säädetään koululaeissa sekä muissa lakien sisältämissä määräyksissä, kuten Suomen perustuslaissa. (Mahkonen, 2017, s. 91.)

Esimerkiksi mobiililaitteiden käytössä ja yleisesti verkkomaailmassa toimimisessa näkyy jännite kahden keskeisen lapsen oikeuksien periaatteen, osallisuuden ja suojelun, välillä. Lapsen tai nuoren yksityisyyteen ei voida puuttua laittomasti tai ilman tarkoituksenmukaista syytä, eikä hänen kunniaansa tai mainettansa saa laittomasti halventaa. Toisaalta heitä täytyy suojella erilaisilta verkkopalvelujen käyttöön liittyviltä ongelmilta sekä hyväksikäytöltä ja pyrkiä vähentämään niihin liittyvät riskit. (Francke ym., 2017, s. 6.) Kiusaamisessa on kuitenkin aina kyse oppilaan perus- ja ihmisoikeuksien loukkaamisesta. Koulun tehtävänä on toimia perus- ja ihmisoikeuksia edistävällä tavalla ja siten myös kiusaamiseen puuttuminen kuuluu osaksi sen toimintakulttuuria. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018, s. 57.) Kiusaamistapauksissa on hyvä olla yhtenäinen suhtautuminen ja rangaistuskäytäntö, jotta oppilaat ymmärtävät mikä on sopimatonta ja rangaistavaa. Monesti koulua ympäröivä yhteiskunta luo odotuksia siitä, että loukkaavan kielenkäytön kitkeminen on vain koulun tehtävä ja siihen tulee soveltaa koulun kurinpitokeinoja. Koulukiusaaminen voi kuitenkin pahimmillaan täyttää jopa rikoksen tunnusmerkit, jolloin on perusteltua tehdä tutkintapyyntö tai rikosilmoitus poliisille. (Kullaa ym., 2009, s. 5.)

Koska opettajat ovat virkamiehiä, koskee heitä esimerkiksi rikoslain, lastensuojelulain ja perusopetuslain säännökset. Etenkin nettikiusaamisen osalta lainsäädännössä ei tule kuitenkaan selkeästi ilmi, kenen tulee puuttua kiusaamiseen ja miten. Koulujen toimintatavat ovat myös erilaiset sen suhteen, milloin poliisi otetaan mukaan selvittämiseen. Tutkijoidenkaan keskuudessa ei ole päästy yhteisymmärrykseen siitä,

miten koulujen tulisi puuttua kiusaamiseen ja miten sitä tulisi käsitellä. (Hästbacka, 2018, s. 19.) Nettikiusaamisen kohdalla lisää haastetta opettajan näkökulmasta tuo myös se, että suurin osa tapauksista tapahtuu kouluajan ulkopuolella (Smith, 2008, s. 382; Agatson, Kowalski & Limber, 2007, s. 560).

4.2 Moniammatillinen yhteistyö

Moniammatillinen yhteistyö (*interprofessional collaboration*) saa käsitteenä jatkuvasti uusia määrittelyjä. Kuten Pärnä (2012, s. 48–49) esittää Leathardiin (2003) viitaten, moniammatillisen yhteistyön tutkimusten teoreettiset, metodologiset ja analyyttiset lähtökohdat ovat monentasoisia, jolloin käsitteen sisällöllinen määrittely ja tulkinta riippuvat tutkimuskontekstista ja siitä minkä profession edustajasta on kyse. Yleisesti se voidaan käsittää monenlaiseksi ja -tasoiseksi yhteistyöilmiöksi (Isoherranen, 2005, s. 13). Määttä (2007) näkee moniammatillisen yhteistyön tietojen, taitojen, tehtävien, kokemusten tai toimivallan jakamisena jonkin yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Se käsittää sekä organisaation sisäisen että organisaatioiden välisen yhteistyön, satunnaiset sekä vakiintuneet muodot ja ammattirooleissa pitäytyvän sekä uutta ajattelutapaa etsivän yhteistyön. (Määttä, 2007, s. 15–16.) Paynen (2000) määritelmässä tulee esille, että yhteistyö on moniammatillista, monitieteistä sekä monitoimijaista, jolloin useat ammattiryhmät muokkaavat roolejaan huomioiden ammattiryhmät, joiden kanssa yhteistyötä tehdään. Tämä toiminta yhdistää osallisten tiedot, taidot ja toimijavastuut (Payne, 2000, s. 9).

Koulukontekstissa moniammatillinen yhteistyö toteutuu nähdäkseni erityisesti oppilashuollon kautta, etenkin kun kyse on kiusaamisesta. Perusopetuksen opetus-suunnitelman perusteissa (2014) oppilashuollossa keskiössä on monialainen yhteistyö opetustoimen ja sosiaali- ja terveystoimen kanssa, minkä avulla muodostetaan toimiva ja yhtenäinen kokonaisuus. Oppilashuolto toimii yhteistyössä oppilaan ja hänen huoltajansa kanssa ja kaikessa toiminnassa huomioidaan oppilaan ikä ja muut edellytykset. Myös muita toimijoita voidaan ottaa mukaan toimintaan. Pää tarkoituksena oppilashuollossa on etsiä ratkaisuja kouluyhteisön tai oppilaiden hyvinvointia koskeviin haasteisiin. Oppilashuollon toteuttaminen kuuluu kaikkien kouluyhteisössä työskentelevien ja oppilashuoltopalveluista vastaavien työntekijöiden tehtäviin. Oppilashuollon palvelut muodostuvat psykologi- ja kuraattoripalveluista sekä kouluterveydenhuollon palveluista. Yksi tärkeimmistä työmenetelmistä oppilashuollossa on eri

ammattiryhmien työntekijöiden välinen konsultaatio, jolloin yhtenäiset käytännöt ovat paremmin oppilaan terveyden ja hyvinvoinnin tukena. Kouluyhteisön ja eri yhteistyötahojen tehtävänä on jatkuvasti kehittää oppilashuollon monialaisen yhteistyön rakenteita, muotoja ja toimintatapoja. Oppilashuollon asiantuntijaryhmät muodostetaan tapauskohtaisesti ja tarvittaessa ryhmän ulkopuolisia asiantuntijoita voidaan myös kuulla, mutta se edellyttää oppilaan tai huoltajan suostumusta. (Perusopetuksen opetussuunitelman perusteet 2014, s. 77–78.)

Riskikäyttäytymisen tunnistaminen ja varhainen puuttuminen

Jotta kiusaamisen paheneminen saadaan estettyä parhaalla mahdollisella tavalla, on varhainen ja alusta asti alkava tehokas puuttuminen mielekästä. Se on tärkeää sekä kiusatun että kiusaajan kannalta: kiusattu ei joudu kokemaan kiusaamisen aiheuttamia negatiivisia vaikutuksia, kuten masennusta, ahdistusta ja itsetuhoajatuksia ja kiusaajan häiriökäyttäytymisen kierre saadaan ajoissa lakkautettua. (Mäntylä ym., 2013, s. 84.) On myös selvää, että mitä varhaisemmassa vaiheessa kiusaamiseen puututaan, sitä helpompaa ja tehokkaampaa puuttuminen on – roolit eivät silloin ole vielä ehtineet vakiintua (Hamarus, 2008, s. 14).

Oppilas ja opiskelijahuoltolain (1287/2013, §13) mukaan koulutuksen järjestäjällä tulee olla ”suunnitelma oppilaan suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä”. Keskeisessä asemassa tulee olla lapsilähtöinen ajattelu ja sen toteuttamiseksi sekä havainnoinnin tueksi on olennaista hyödyntää moniammatillista yhteistyötä. Havainnoinnin on oltava säännöllistä ja tapahtua kaikkialla, missä toimitaan lasten ja nuorten kanssa. Koulutuksen järjestäjän on myös huolehdittava tuen tarjoamisesta ja varattava riittävät resurssit sitä varten. Opettajien ja muun henkilökunnan valmiuksia varhaiseen puuttumiseen voidaan kehittää esimerkiksi erilaisten koulutusten avulla ja luomalla puuttumiseen toimintamalleja. (Kullaa ym., 2009, s. 34.) Perusopetuslain (477/2003, §26) mukaan ”opetuksen järjestäjän tulee seurata perusopetukseen osallistuvan oppilaan poissaoloja”, jotka voivat viitata oppilaan tuen tarpeeseen (Kullaa ym., 2009, s. 34). Poissaolot voivat viitata esimerkiksi nettikiusaamiseen (Hinduja & Patchin, 2009). Muita samanlaisia merkkejä voivat olla esimerkiksi opintomenestykseen ja rangaistuksiin liittyvät kirjaukset (Kullaa ym., 2009, s. 34), jotka voivat johduttaa esimerkiksi nettikiusaamisen aiheuttamasta ahdistuneisuudesta tai viihaisesta, masentuneesta tai turhautuneesta olotilasta (Hinduja & Patchin, 2009).

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa (1501/2016, §7) on huomioitu myös oppilaiden oikeus koulupsykologi- ja -kuraattoripalveluihin. Oppilaitos tai oppilashuollossa toimiva työntekijä on velvollinen ottamaan viipymättä yhteyttä opiskeluhoollon psykologiin tai kuraattoriin, jos opiskelija näyttää tarvitsevan näitä palveluita esimerkiksi sosiaalisten tai psyykkisten vaikeuksien poistamiseksi. (Haanpää, 2014, s. 44.) Tällaiseksi sosiaaliseksi tai psyykkiseksi vaikeudeksi voidaan nähdäkseni mieltää esimerkiksi nettikiusaaminen.

Koulutuksen järjestäjät ovat velvollisia kouluttamaan opettajia, jotta he oppivat tuntemaan sovellettavan lainsäädännön ja määräykset sekä laaditut suunnitelmat. Opettajien on oltava myös tietoisia siitä, kuka on vastuussa lapsen tai nuoren tarvitseman tuen järjestämisestä ja antamisesta, kun kyseessä ei ole opetuksellinen tuki. Sen lisäksi opettajalla on ilmoitusvastuu, jos hän huomaa työssään sellaisia merkkejä, jotka indikoivat lapsen ja hänen perheen tarpeesta erityiseen tukeen. Koulutuksen järjestäjällä on oltava suunnitelma ja työnjako tilanteeseen, jossa tällaisia oireita havaitaan. (Kullaa ym., 2009, s. 34–35.) Aluehallintovirastojen oikeuskäytännötkin osoittavat, että opetustilanteen kokonaisvaltainen hallinta ja havainnointi ovat osa opettajan ammattitaitoa ja mahdollisia kiusaamistilanteita tulee ennakoida valmistautumalla etukäteen niihin sekä myös kiinnittämällä niihin erityistä huomiota. Oikeuskäytännössä on myös todettu, että vaikka oppilas ei myönnä kiusaamista, se ei tarkoita, ettei sitä tapahtuisi. Vaikka opetushenkilökunta ei huomaisi kiusaamista, tapahtuu sitä jokaisessa koulussa. (Mäntylä ym., 2013, s. 74–74.)

4.3 Koulun työntekijöiden toimintaan liittyvät säännöt ja säädökset

Virkavastuu

Kaikkia yli 15-vuotiaita koskevan rikosoikeudellisen vastuun lisäksi opettajalla on rikoslain (604/2002, luku 40 §11) mukaan virkamiehenä myös virkavastuu ja siten hän voi syyllistyä virkarikokseen. Jos opettaja ei noudata lakien säännöksiä, hän on vastuussa kiusaamisesta. Tämä huomioden on tärkeää, että opettajat ja muu koulun henkilökunta osaavat toimia oikealla tavalla nettikiusaamistapauksissa.

Virkarikoksena pidetään esimerkiksi virka-aseman väärinkäyttämistä (rikoslaki 604/2002, luku 40 §7), virkavelvollisuuden rikkomista (rikoslaki 604/2002, luku 40 §9) ja tuottamuksellista virkavelvollisuuden rikkomista (rikoslaki 604/2002, luku 40 §10). Esimerkiksi aluehallintovirastojen oikeuskäytännön perusteella koulutuksen järjestä-

jän edustajat toimivat vastoin virkavelvollisuuksiaan, jos he tietävät, että oppilaan turvallisuus on vaarantunut kiusaamisen takia, eivätkä he tee mitään tämän poistamiseksi (Mäntylä ym., 2013, s. 74). Vastuuta virkatoimista määrittelee teon tahallisuus tai tuottamuksellisuus. Opetustoimen ammattihenkilö on voinut tietien tahtoen toimia lainvastaisesti tai sitten hän on esimerkiksi epähuomiossa tulkinnut koululakia väärin tai hän ei ole tajunnut huomioida koululakien ulkopuolisia säännöksiä, jolloin voidaan puhua teon tuottamuksellisuudesta. (Mahkonen, 2017, s.142–143.)

Vaikka eri laeissa puhutaan koulurauhasta, työrauhasta ja esimerkiksi turvallisuudesta opiskeluympäristöstä, ei lainopillisesti missään täsmennetä, mitä niillä tarkasti ottaen tarkoitetaan. Sama koskee myös oppilaasta ja opiskelijasta huolehtimista ja oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013, §4) sisältämää velvoitetta, johon liittyy ”opiskelijoiden ja oppilaitosyhteisön hyvinvoinnin sekä kotien ja oppilaitoksen välisen yhteistyön edistäminen” sekä ”oppilaitoksen henkilökunnan ensisijainen vastuu oppilaitosyhteisön hyvinvoinnista”. Siten on vaikeaa määritellä virkavastuun rajoja. Esimerkiksi nettikiusaamistapauksissa koulurauha ei toteudu, jolloin *kaikki* opetustoimen työntekijät tulisi asettaa rikos-, siviili- tai hallinto-oikeudelliseen vastuuseen tapahtuneesta. Tämä ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista. (Mahkonen, 2017, s. 144.) Perusopetuslaissa on kuitenkin selkeä säännös koulun ilmoittamisvelvollisuudesta kiusaamistapauksissa: ”koulun opettajan tai rehtorin tulee ilmoittaa tietoonsa tulleesta koulussa tai koulumatkalla tapahtuneesta häirinnästä, kiusaamisesta tai väkivallasta niihin syyllistyneen ja niiden kohteena olevan oppilaan huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle” (Perusopetuslaki 1267/2013, §29).

Opettajan poisotto-oikeus

Erilaisten laitteiden, kuten kännyköiden, käyttäminen tunnilla tai välitunnilla voi aiheuttaa häiriötä (Kullaa ym., 2009, s. 21). Perusopetuslain (1267/2013, §36 d) mukaan ”rehtorilla tai koulun opettajalla on yhdessä tai erikseen oikeus työpäivän aikana ottaa haltuunsa oppilaalta sellainen esine, jolla oppilas häiritsee opetusta tai oppimista”. Käytännössä tässä on kyse lyhytaikaisesta oppilaan hallintaan puuttumisesta, mutta tämä on sallittua muiden oppilaiden oikeuden nojalla saada häiriötöntä opetusta (Kullaa ym., 2009, s. 21). Perusopetuslain (1267/2013, §36 g) mukaan ”opettajan tai rehtorin 36 d §:n perusteella haltuun ottama häirintään käytetty esine tai aine tulee luovuttaa oppilaalle oppitunnin tai koulun tilaisuuden päättymisen jälkeen. Jos on todennäköistä, että häirintä oppitunnin jälkeen jatkuu, häirintään käytetty esine tai aine

tulee luovuttaa oppilaalle viimeistään työpäivän päättyessä”. Aluehallintoviraston mukaan järjestely, jossa oppilailta etukäteen kerätään esineet mahdollisten järjestyshäiriöiden ennaltaehkäisemiseksi, voidaan toteuttaa vain vapaaehtoisena toimintana, eikä tämänlaisista järjestelystä voida määrätä järjestyssäännössä tai muulla määräyksellä (Haanpää, 2014, s. 14).

Kasvatuskeskustelu ja kurinpidollisten keinojen käyttö

Opetuksen järjestäjä voi tarvittaessa käyttää myös kasvatuskeskustelua ja erilaisia kurinpitokeinoja työrauhan turvaamiseksi ja epäasialliseen käyttäytymiseen puuttumiseksi. Niissä noudatettavasta menettelystä säädetään perusopetuslaissa. (Mahkonen, 2017, s. 92.) Opetusta häiritsevä tai muuten koulun järjestystä rikkova oppilas, joka menettelee vilpillisesti tai käyttäytyy muita oppilaita kohtaan epäkunnioittavasti tai heidän ihmisarvoaan loukkaavasti, voidaan ensisijaisesti määrätä osallistumaan kasvatuskeskusteluun. Kasvatuskeskusteluun määrää koulun opettaja tai rehtori. Kasvatuskeskustelu on kirjattava ja siitä tulee kertoa myös oppilaan huoltajille. Lisäksi heille tulee varata mahdollisuus osallistua kasvatuskeskusteluun tai osaan siitä, jos se on tarpeellista. Keskustelussa pyritään yhdessä oppilaan kanssa yksilöimään toimenpiteeseen johtanut teko tai laiminlyönti, kuulla oppilasta, selvittää laajemmin käyttäytymisen syyt ja seuraukset sekä pohtia keinot tilanteen korjaamiseksi. Tavoitteena on löytää sellaisia keinoja, jolla saadaan myönteisesti edistettyä oppilaan myönteistä koulukäyttäytymistä sekä hyvinvointia. (Perusopetuslaki 1267/2013, §35 a.)

Kurinpidollisiin keinoihin kuuluu perusopetuslain mukaan jälki-istunto, kirjallinen varoitus ja määräaikainen erottaminen. Oppilas, joka häiritsee opetusta, voidaan määrätä poistumaan luokkahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan, tai koulun tilaisuudesta. Tämän lisäksi oppilaan oikeus osallistua opetukseen voidaan evätä enintään jäljellä olevan työpäivän ajaksi, jos on olemassa mahdollisuus toisen oppilaan tai muun henkilön turvallisuuden vaarantumisesta esimerkiksi uhkaavan käyttäytymisen vuoksi tai opetus tai siihen liittyvä toiminta vaikeutuu kohtuuttomasti oppilaan häiritsevän käyttäytymisen takia. (Perusopetuslaki 477/2003, §36.)

Järjestyssäännöt

Kuten edellä on mainittu, perusopetuslain (1267/2013, §29) mukaan jokaisessa koulussa pitää olla järjestyssäännöt tai vastaavat määräykset. Sääntöjen tehtävänä on

edistää koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista ja kouluyhteistyön turvallisuutta ja viihtyisyyttä. Säännöillä ei kuitenkaan saa rajoittaa perustuslain takaamia oikeuksia. Järjestyssäännöt voivat esimerkiksi sisältää tarpeellisia määräyksiä liittyen käytännön järjestelyihin ja koskien asianmukaista käyttäytymistä koulussa. Vapaa-ajan toiminta ei ole koulun toimintaa, joten niihin ei voida puuttua järjestyssäännöissä. Siten koulun ojentamis- tai kurinpitokeinoja ei myöskään voida soveltaa, kun kyseessä on koulun ulkopuolella tapahtuva toiminta. (Kullaa ym., 2009, s. 22.) On kuitenkin suositeltavaa, että osapuolten huoltajat selvittävät tapahtuman ja tarvittaessa koulun henkilökunta voi tarjota esimerkiksi psykologin tai kuraattorin palveluja asian kokonaisvaltaisen selvittämisen tueksi (Haanpää, 2014, s. 18).

Vuonna 2016 Opetushallitus julkaisi järjestyssääntöohjeen, jossa on huomioitu myös tietokoneen, matkapuhelinten ja muiden mobiililaitteiden käyttö sekä valokuvan ja videon julkaiseminen. Järjestyssääntöohjeen mukaan koulut voivat määrätä järjestyssäännöissään koulun tietokoneiden, matkapuhelinten ja muiden mobiililaitteiden, internetin ja koulun tietoverkon käytöstä sekä oppilaan omien laitteiden käytöstä opituntien tai muun opetussuunnitelman mukaisen opetuksen aikana. Niissä voidaan myös huomioida hyvien tapojen mukainen käyttäytyminen, kuten toisten huomioon ottaminen sekä työ- ja opiskelurauhan edistäminen ja kunnioittaminen. Koulun järjestyssäännöissä ei siten voida täysin kieltää mobiililaitteiden tuomista kouluun, mutta niiden käyttöä voidaan rajoittaa opetuksen aikana. (Francke ym., 2017, s 7.)

5 Nettikiusaamiseen puuttuminen ja toimintamallit

Tässä luvussa käsitellään ensin nettikiusaamiseen puuttumiseen käytettäviä keinoja ja siihen liittyviä vaiheita. Seuraavaksi esitellään lyhyesti opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman työryhmän loppuraporttia puuttumiseen liittyen ja työryhmän kokoamia nettikiusaamiseen puuttumiseen toimivaksi koettuja toimintamalleja sekä tarkastellaan niitä lähemmin.

5.1 Nettikiusaamiseen puuttuminen

Kiusaamiseen puuttuminen tarkoittaa koulussa esiin tulleisiin ongelmiin tai konflikteihin reagoimista. Esimerkiksi Hamaruksen (2008, s. 86) mukaan puuttuminen sisältää kiusaamisen havaitsemisen, puheeksi ottamisen, kiusaamistilanteen selvittelyn ja seurannan. Hästbackan (2018, s. 50) tutkimuksen mukaan puuttuminen voi näkyä esimerkiksi osapuolten kuulemisena ja puhuttamisena, yhteisenä keskusteluna osapuolten välillä, rangaistuksen antamisena, oppilaiden tukemisena yksilöllisen oppilashuollon toimilla, ryhmään vaikuttamisena yhteisöllisen oppilashuollon keinoin sekä huoltajien kanssa puhumisena ja heidän tiedottamisena.

Vuonna 2017 Opetushallitus julkaisi oppaan ”Rakentavaa vuorovaikutusta”, jossa esitetään erilaisia keinoja, joilla voidaan suojautua asiattomalta verkkokäyttäjyymiseltä ja tämänlaisen käyttäytymisen ilmiantamiseen sosiaalisen median palveluissa, kuten Facebookissa, YouTubessa, Twitterissä, Instagramissa ja Snapchatisa. Oppaan mukaan näiden tilanteiden selvittäminen lähtee siitä, että oppilas kertoo tapahtuneesta luotettavalle aikuiselle, kuten huoltajalleen, opettajalle, rehtorille, koulunkäyntiavustajalle, koulukuraattorille, psykologille tai terveydenhoitajalle. (Francke ym., 2017, s. 11–12.) Palveluissa tai sivuilla, joissa pystyy ilmiintamaan tekijän, on hyvä ilmoittaa loukkaavasta materiaalista ylläpidolle (Forss, 2014, s. 105). Kiusatun lisäksi myös hänen huoltajansa, opettajansa tai muu asian tietoonsa saanut aikuinen voi ilmiintaa kuvan, videon tai kirjoituksen sosiaalisen median palvelulle. Jos ilmiintojen käsittelijät toteavat sisällön median yhteisönormien vastaiseksi, sisältö voidaan poistaa tai tekijän käyttäjätili voidaan jopa sulkea. (Francke ym., 2017, s. 11–12.)

Jos häirintä jatkuu vielä tämän jälkeen, on syytä olla yhteydessä nettipoliisiin. Nettipoliisi voi käydä huomauttamassa häirikköä tai tarvittaessa kirjoittaa sakon, sekä myös neuvoa asianomistajaa tekemään rikosilmoituksen asiasta, jos sille on tarvetta.

Kiusaajan lähettämät tai julkaisemat tekstit, kuvat tai muu materiaali kannattaa aina säilyttää, jotta sitä voidaan käyttää todistusaineistona. (Forss, 2014, s. 106-107.) Jos kyseessä on esimerkiksi kuvan, videon tai kirjoituksen julkaisemisesta, on hyvä ja nopea ratkaisu se, että tekijä poistaa itse sen mobiililaitteeltaan tai pyytää sosiaalisen median palvelua poistamaan sen (Francke ym., 2017, s. 11–12). Materiaalista kannattaa kuitenkin ottaa kuvakaappaus tai näyttää jollekin toiselle ennen sen poistamista, jotta materiaalin oikeellisuutta ei kyseenalaisteta myöhemmin. Sama koskee materiaalia, joka on palvelussa vain tietyn ajan ja sitten katoaa (esimerkiksi Instagramin tai Snapchatin tarinat-ominaisuus). (Forss, 2014, s. 106–107.)

Välillä netissä tapahtuva kiusaaminen voi täyttää rikoksen tunnusmerkistön, jolloin kyse voi olla kunnianloukkauksesta, törkeästä kunnianloukkauksesta, yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisestä, törkeästä yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisestä, viestintärauhan rikkomisesta ja tietyin poikkeuksin laittomasta uhkauksesta. Silloin asianomistaja eli kiusattu voi hakea korvauksia aiheutuneesta kärsimyksestä. Kun kiusaaminen tapahtuu kahden varhaisnuoren välillä, on kuitenkin huomioitava, että rikoslain (515/2003, luku 3 §4) mukaan rikosoikeudellinen vastuu alkaa vasta 15 vuoden ikäisenä. (Forss, 2014, s. 107–108.)

Kun pohditaan koulun vastuuta nettikiusaamiseen puuttumisessa, on Willardin (2007) mukaan kolme vaihetta, jotka tulee käydä läpi nettikiusaamisen ilmetessä. Ensimmäiseksi pitäisi pohtia, onko kiusaajan teko todella kiusaamista, vahingoittaako se toista ja voiko koulu suoraan puuttua siihen. Tällöin tulee kiinnittää huomio koulun ja kiusaamisen väliseen yhteyteen, esimerkiksi siihen, onko teko tehty koulun välillä, kuten koulun tietokoneella, onko teko tapahtunut kouluaikana tai koulun tiloissa ja onko samojen henkilöiden välillä ollut aiemmin kiusaamista perinteisen kiusaamisen muodossa. (Willard, 2007, s. 134–135.) Toisessa vaiheessa pyritään hahmotamaan kokonaiskuva siitä, kuka on todellinen kiusaaja ja kuka kiusaamisen kohde, mihin yleensä vaaditaan aiempaa tuntemusta kyseisten oppilaiden välisestä suhteesta. Tätä selvitetään esimerkiksi teon tarkoituksen kautta: onko se tehty toisen halventamiseksi vai jonkun tekemän teon kostamiseksi. (Willard, 2007, s. 135–137.) Kolmas vaihe sisältää teon laillisuuden selvittämisen. Tekoa pitää tarkastella lain valossa ja tehdä arvio siitä, tuleeko poliisi ottaa apuun sen selvittämisessä. (Willard, 2007, s. 139.)

Jos nettikiusaamistapausta selvitetään koulussa, on hyvä ensin saada selville mitä netissä on tapahtunut ja pyytää molempia osapuolia näyttämään mahdolliset

viestit, kuvat tai videot. Kiusaamiseen puuttumisessa on tärkeää, että molempia osapuolia kuullaan ja molempien kertomukset kuunnellaan avoimesti ilman ennakkotasenteita. Aikuisen selvittäessä tilannetta on keskiössä siten oltava tasapuolisuus. Parasta olisi, jos osapuolet saisivat sovittua keskenään, mutta on kuitenkin huomioitava, että kaikki kiusaamistapaukset ovat yksilöllisiä, eikä niihin ole yksiselitteistä ratkaisua. (Hamarus, 2008, s. 14–15.) Kaikki koulun tietoon tulleet nettikiusaamistapaukset tulee ilmoittaa eteenpäin myös osapuolten huoltajille. Koulu voi myös harkintansa mukaan pitää sovittelutilaisuuden, johon osallistuu molemmat osapuolet ja heidän huoltajansa. Koska sosiaalista media käytetään nykyään enimmäkseen älypuhelimilla, on nettikiusaaminen yleistynyt koulupäivän aikana. Jos se tapahtuu kouluajan ulkopuolella, on siihen puuttuminen haasteellista. Jos se liittyy selkeästi koulussa tapahtuvaan kiusaamiseen, kannattaa koulun kuitenkin se selvittää. (Forss, 2014, s. 115–117.)

Jotta kiusaamiseen voidaan puuttua tehokkaasti, on oltava riittävästi erilaisia väyliä, joiden kautta nuoret voivat tuoda kiusaamisen kokemuksiaan esiin. Koulussa ensisijainen väylä on opettajan ja oppilaan välinen vuorovaikutus, mutta myös viralliset väylät, kuten palautepostilaatit tai sosiogrammit, ovat hyödyllisiä. Väylien lisäksi myös selkeillä ja yhtenäisillä puuttumisen rakenteilla on suuri merkitys. Sekä oppilaiden että opettajien on tiedettävä, miten menetellään, kun kiusaamista havaitaan, miten kiusaamistapaukset käsitellään ja mitä kiusaamisesta seuraa. (Hamarus, 2008, s. 117–118.)

Opettajille on luotu erilaisia materiaaleja koulun oppilaiden väliseen nettikiusaamiseen puuttumiseksi, mutta selkeä ja yhteinen valtakunnallinen malli puuttuu. (Forss, 2014, s. 117.) On kuitenkin esitetty, että kouluympäristössä ja erityisesti kiusaamiseen puuttumisessa olisi kannattavaa tehdä yhteistyötä muidenkin tahojen kanssa, jotta erilaista osaamista saataisiin paremmin hyödynnettyä. (Hästbacka, 2018, s. 7.) Ohjeistukseen pitäisi siten lisätä moniammatillisen yhteistyön näkyvyyttä esimerkiksi huomioimalla kuraattorin ja koulupsykologin rooli. Vastuukysymykset olisivat silloin selkeämpiä sekä kodin väelle että koulun henkilökunnalle, eikä olisi niin epäselvää kenen tulee puuttua ja selvittää nettikiusaamistapauksia. (Forss, 2014, s. 117.)

5.3 Toimintamallit nettikiusaamiseen puuttumiseen

Vuonna 2016 opetus- ja kulttuuriministeriö asetti työryhmän, jonka tehtävänä oli muun muassa etsiä keinoja kiusaamiseen puuttumiseen. Työryhmään kuului johtajia, tutkijoita, lakimiehiä, erityisasiantuntijoita ja muita toimijoita. Työryhmän oli tarkoitus arvioida esimerkiksi lainsäädännöllisiä mahdollisuuksia lisätä velvoitteita kiusaamiseen puuttumisessa ja käytössä olevia kiusaamisen vastaisten toimenpiteiden ja ohjelmien toimivuutta ja käyttöä sekä koota hyväksi koettuja toimintatapoja. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 9–10.)

Työryhmä toteaa loppuraportissaan ”Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella”, että kiusaamiseen puuttuminen on laaja yhteiskunnallinen tehtävä. Nykyään koulussa tapahtuvaa kiusaamista on vaikea erottaa vapaa-ajalla tapahtuvasta kiusaamisesta, koska kiusaamisen siirtyessä myös sosiaaliseen mediaan ei aika tai paikka toimi enää rajoittavana tekijänä. Työryhmän näkemyksen mukaan kiusaamiseen puuttumisen ja siitä puhumisen lisäksi pitäisi ottaa huomioon myös myönteisen toimintakulttuurin rakentaminen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 13.)

Työryhmän mukaan kiusaamisen vastaisen toiminnan pitäisi rakentua suunnitelmallisesta, pitkäjänteisestä ja jatkuvasta, arjessa tapahtuvasta toiminnasta. Jotta tämä toteutuu, tarvitaan yhteinen arvopohja, yhteisesti sovitut toimintatavat sekä yhteisöllisyyteen ja osallisuuteen perustuva toimintakulttuuri, johon kaikki – sekä koulun aikuiset, oppilaat että huoltajat – ovat sitoutuneet. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 16.) Koulujen erilaiset toimenpideohjelmat ovatkin osa toimintakulttuuria. Ne voivat olla olemassa olevien ohjelmien toimeenpanoa tai käytännön arjessa kehitettyjä ja sovittuja käytänteitä tai näiden yhdistelmiä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2016, s. 84.) Työryhmä on loppuraportissaan koonnut luettelon kansallisesti tunnetuista toimintamalleista, joiden avulla kiusaamiseen voidaan puuttua. Näihin sisältyy KiVa Koulu -ohjelma, VERSO-ohjelma, Vastuunportaot sekä rikos- ja riita-asioiden sovittelu.

KiVa Koulu -ohjelma

KiVa-lyhenne tulee sanoista kiusaamisen vastainen tai kiusaamista vastustava. Ohjelma on suomalainen innovaatio, jonka kehittäminen perustuu kiusaamista koskevaan tutkimustietoon sekä kokemuksiin, joita on tullut aiemmista interventio-

ohjelmista ja niiden käytöstä maailmalla. KiVa Koulu -ohjelman on koettu soveltuvan suomalaiseen ympäristöön. Se koostuu neljästä olennaisesta ominaispiirteestä: 1) opettajille, oppilaille sekä huoltajille suunnatuista monipuolisista ja käytännönläheisistä materiaaleista, 2) virtuaalisista oppimisympäristöistä, joissa hyödynnetään tietokonepelejä ja verkkoympäristöä, 3) koko ryhmään vaikuttamisesta, jossa korostuu jokaisen oppilaan vastuu yhteisestä hyvinvoinnista sekä keinot myös kiusaamista sivusta seuraaville oppilaille ja 4) kokonaisvaltaisuudesta, joka viittaa sekä yleisiin että kohdennettuihin toimiin (Salmivalli, Pöyhönen & Kaukiainen, 2009, s. 6.)

Yleiset toimenpiteet koskevat kaikkia oppilaita ja niihin sisältyy esimerkiksi henkilökunnalle suunnatut henkilökunnan kokouspäivät, erilaiset julisteet, välitunti-valvojien huomioliivit ja keskustelufoorumi, oppilaille suunnatut KiVa-kyselyt, oppitunnit ja KiVa-pelit sekä huoltajille suunnatut tiedotteet, vanhempainillat ja huoltajien opas. Kohdennetut toimenpiteet tulevat kyseeseen kiusaamistapauksen tultua ilmi ja ne koskevat erityisesti kiusaamiseen osallistuneita ja kiusattuja lapsia tai nuoria. Niiden tavoitteena on saada kiusaaminen loppumaan. Tämänlaisia toimenpiteitä ovat esimerkiksi selvittämiskeskustelut, seuranta ja keskustelu muutaman luokkatoverin kanssa. (Salmivalli ym., 2009, s. 6–7.)

Kouluissa, jossa käytetään KiVa Koulu -ohjelmaa, toimii vähintään kolmen opettajan tai muun aikuisen (esimerkiksi rehtorin, kouluterveydenhoitajan tai koulukuraattorin) muodostama työryhmä, KiVa-tiimi. Tiimin jäseniä on aina mukana kiusaamistapausten selvittämisessä yhdessä luokanopettajien kanssa. (Salmivalli ym., 2009, s. 8.) KiVa-tiimin jäsenet käyvät yksilö- ja pienryhmäkeskusteluja kiusaamiseen osallistuneiden ja kiusatuksi joutuneen lapsen kanssa. Lisäksi luokanopettaja tapaa muutaman kiusatun oppilaan luokkatoverin sekä haastaa heidät miettimään, miten he voisivat jatkossa tukea kiusattua luokkatoveriaan (Salmivalli ym., 2009, s. 20).

Ensimmäinen vaihe kiusaamistapauksiin puuttumisessa on seulonta, jolloin pyritään selvittämään, onko kyse systemaattisesta kiusaamisesta, eli onko se jatkunut jo jonkin aikaa. Siten KiVa-tiimin käsittelyyn ei tule kaikki välitunneilla sattuneet tapaukset. Tärkein kriteeri tämän selvittämisessä on kiusaamisen toistuvuus ja se, että kiusaaminen vaikuttaa negatiivisesti kiusatun hyvinvointiin, eli kiusatulle on aiheutunut harmia tai pahaa mieltä. Tällaista kiusaamista voi olla netissä tapahtuva loukkaaminen, kuten toisen kuvien laittaminen nettiin ilman lupaa tai ilkeiden tai uhkaavien tekstiviestien tai sähköpostien lähettäminen. (Salmivalli ym., 2009, s. 22.)

Toinen vaihe on keskustelu kiusatun oppilaan kanssa. Tässä keskustelussa pyritään selvittämään kiusatun oma kertomus ja näkemys tilanteesta: tarkempi kuva siitä, mitä on tapahtunut, kauanko kiusaaminen on jatkunut, ketkä oppilaat ovat osallistuneet kiusaamiseen ja ketkä voisivat jatkossa tukea kiusattua. Tämän lisäksi tarkoitus on lisätä keskustelun avulla kiusatun oppilaan turvallisuuden tunnetta ja viestittää, että aikuiset ovat samalla puolella ja aikovat lopettaa kiusaamisen. Samalla myös sovitaan, milloin kiusatun kanssa tavataan uudelleen, jotta saadaan varmuus kiusaamisen loppumisesta (esimerkiksi 1–2 viikon kuluttua). (Salmivalli ym., 2009, s. 24.)

Kun kiusatun kanssa on puhuttu, toteutetaan yksilökeskustelut kiusaamiseen osallistuneiden oppilaiden kanssa. Keskustelun avulla kiusaamiseen osallistuneelle viestitetään selvästi, että hän on toiminut väärin ja koulun sääntöjen vastaisesti ja kiusaamisen on loputtava välittömästi. Sitten oppilaalta pyydetään ehdotus siitä, mitä hän voisi tehdä asialle ja miten hän voisi muuttaa omaa toimintaansa. Sovitut asiat kirjataan ylös. Heti yksilökeskustelujen jälkeen kiusaamiseen osallistuneet oppilaat tavataan vielä yhdessä, ryhmänä. Tarkoitus on käydä yhdessä läpi päätökset, mihin kukin on sitoutunut ja sovitaan, milloin tavataan samalla porukalla seurannan merkeissä (esimerkiksi 1–2 viikon kuluttua). (Salmivalli ym., 2009, s. 25–29.)

Kaikissa KiVa-tiimin selvittämässä tapauksissa luokanopettaja keskustelee myös luokkatoverien kanssa siitä, miten he voivat vaikuttaa tilanteeseen ja tukea kiusattua. Kyseiset luokkatoverit voivat olla kiusatun keskustelussa esille nostamia ystäviä tai muita luokassa sosiaalisesti taitavia, prososiaalisia ja mielellään hyvässä asemassa ryhmässä olevia oppilaita. Tarkoituksena on viestittää näille luokkatovereille, että heitä tarvitaan ja luokanopettaja uskoo, että kyseiset luokkatoverit pystyvät omalta osaltaan auttamaan kiusattua tässä hankalassa tilanteessa. (Salmivalli ym., 2009, s. 30.)

Lopuksi käydään vielä seurantakeskustelut sekä kiusatun oppilaan että kaikkien kiusaamiseen osallistuneiden oppilaiden kanssa. Kiusatun oppilaan kanssa pyritään selvittämään, onko kiusaaminen loppunut ja varmistumaan siitä, että tilanne on muuttunut parempaan suuntaan. Tämän ohella voidaan myös pohtia, miten kiusattu voisi omalta osaltaan auttaa tilanteen pysymistä hyvänä. Yhteisessä seurantakeskustelussa tavoitteena on tarkistaa, ovatko tehdyt sopimukset pitäneet ja pohtia sitä, miten varmistetaan, ettei kiusaaminen ala uudestaan. Jos sopimukset ovat pitäneet, on muistettava osoittaa siitä kiitosta ja todeta, että kiusaaminen on loppunut ja sovittava,

ettei sitä tapahdu jatkossa. Jos kiusaaminen edelleen jatkuu, on pohdittava erilaisia sanktioita, kuten keskusteluja huoltajien kanssa sekä koulun muutenkin käyttämiä keinoja, kuten jälki-istuntoa, tai jopa rikosoikeudellisia toimenpiteitä. Tämän lisäksi on tehtävä yhteydenotto oppilashuoltoon. Oppilashuoltoryhmässä asiaa käsitellään rehtorin, erityisopettajan, oppilaanohjaajan, koulupsykologin, koulukuraattorin, terveydenhoitajan sekä tarvittaessa opettajan kesken. (Salmivalli ym., 2009, s. 31–32.)

Vastuunportaat

Vastuunportaat on vastuun ottamiseen ohjaava malli ja osa vastuukasvatusta eli toimintaa, jolla kasvatetaan ja ohjataan lapsia sekä nuoria ottamaan vastuuta asioistaan ja omista teoistaan (Ahola & Hirvihuhta, 2002, s. 6–7). Vastuukasvatuksessa yksi merkittävimmistä ajatuksista on, että sopimisen ja vastuun kysymyksiä tehdään näkyviksi ja samalla opetellaan käytännön puhetapoja ja keinoja, joilla asioita voidaan hoitaa (Ahola & Hirvihuhta, 2002, s. 11). Vastuunportaat-mallin syntyyn ovat vaikuttaneet erilaiset kokemukset ja monet muut vaikutteet, kuten ratkaisukeskeinen terapia, sosiaalinen konstruktionismi, luterilainen moraalikäsitelmä sekä länsimainen oikeusajattelu (Ahola & Hirvihuhta, 2002, s. 13).

Kun kiusaaminen on tapahtunut, on ensin selvitettävä, ketkä ovat olleet mukana tilanteessa. Kaikki asianosaiset on pyrittävä saamaan paikalle, jotta tapahtumien kulusta voidaan saada kokonaisuus eri osapuolten kertomusten avulla. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että ryhmä on sellainen, että selvittelytilanne on mahdollista hallita. Keskusteluun voidaan silloin ottaa myös muunlainen kokoonpano. Tässä vaiheessa otetaan käyttöön konsultaatioperiaate ja sitoutetaan oppilaat prosessiin kysymällä asianosaisilta milloin tavataan, ketä tavataan, missä tavataan ja niin edelleen.

Itse selvittelyn lähtökohta on viestittää oppilaille, ettei olla hakemassa yhtä ainoaa oikeaa versiota tapahtuneesta vaan heidän omat kokemuksensa siitä. Alkuun on hyvä antaa osallistujille myös mahdollisuus ilmaista heidän oma tunnetilansa ja käydä läpi sovittelun tapaan säännöt keskustelulle. Opettaja voi johdatella keskustelua oikeaan suuntaan erilaisilla apukysymyksillä, kuten kysymällä oppilaalta mitä hän ajatteli, mikä oli hänen alkuperäinen aikomuksensa tai miten hän olisi toivonut toisen toimivan. Joskus tapahtumakulkua on myös hyvä hahmottaa paperille, jotta nuoret käsittävät paremmin sen, mitä tilanteessa teki. Opettajan on myös aina hyvä tarkentaa kertomuksia väliajoin, jotta ne saavat selkeämmän muodon ja saadaan yhteenvehto siitä, mitä osapuolet ovat siihen mennessä kertoneet ("ymmärsinkö oikein, tarkoi-

tatko että...”). (Ahola & Hirvihuhta, 2002, s. 23–28.) Kiusaamiseen puuttumisen, osallisten löytämisen ja tapahtumien selvittelyjen jälkeen alkaa kiipeäminen vastuun portaita. Portaita on yhteensä kuusi: myöntäminen, ymmärtäminen, anteeksipyyntö, soveltaminen, lupaaminen ja vastuuntunto. (Ahola & Hirvihuhta, 2002, s. 29.)

Yleensä kiistoja selvitettäessä tekijä yrittää ensin kieltää tehneensä mitään tai tilannetta vähätellään siten, että kiusaaminen on vaan leikkiä. Taustalla on monesti pelko seurauksista, jos kiusaaja myöntäisi tekonsa. Teon myöntämiseen voidaan rohkaista muistuttamalla sen hyvistä puolista, kuten sen jälkeisestä helpottuneesta olost ja mahdollisuudesta, että kaverin kanssa välit paranevat. Toinen tapa on esittää kaksi vaihtoehtoa, joissa selvittelyyn otetaan toisessa vaihtoehdossa myös huoltajat mukaan ja toisessa hoidetaan asia heti alta pois. Käytännössä opettaja antaa ymmärtää, että asia selvitetään joka tapauksessa – helpommalla tai vaikeammalla tavalla. Vastuunportaat-malli kannattaa myös tehdä julkiseksi, sillä silloin oppilaat tietävät miten toimia ja mitkä ovat pelisäännöt, jolloin he todennäköisesti myöntävät väärän tekonsa helpommin. Jos kyseessä on erityisen hankala tilanne, voi pyytää apua ihmiseltä, jota tekijä ihailee tai arvostaa ja johon hän mielellään samaistuu. Tämänlainen henkilö (esimerkiksi oppilaan urheiluvalmentaja) voi oikaista tekijän väärän käsityksen siitä, että hänen tekonsa on oikeutettu. Hankalassa tilanteessa voidaan yrittää myös vedota moraaliin, jonka mukaan omista teoistaan vastaaminen ja tekojensa myöntäminen on todellisuudessa vain vahvuutta. (Ahola & Hirvihuhta, 2002, s. 29–31.)

Kun oppilas on myöntänyt tekonsa, voi hän vasta kunnolla ymmärtää tekonsa, sen seuraukset ja aiheuttamansa vahingon. Tätä ymmärrystä opettaja voi edesauttaa kysymällä esimerkiksi mitä tekijä ajattelee toisen osapuolen tunteneen tai ajatelleen. Kiusaajan silmät voivat myös avautua, kun toinen osapuoli kertoo aiheutuneista vahingoista ja haitoista. Tällä portaalla pyritään saada oppilas miettimään, mitä seurauksia hänen kiusaamisellaan on muille ihmisille ja hänelle itselleen. Tekojensa vaikutusten ymmärtäminen ja myöntäminen on edellytys vastuunottamiseen ja myönteiseen muutokseen. (Ahola & Hirvihuhta, 2002, s. 31–32.)

Myönnettyään tekonsa ja ymmärrettyään sen seuraukset oppilaan tulisi olla valmis pyytämään anteeksi aiheuttamaansa vahinkoa. Anteeksi pyytäminen tuo yleensä oppilaille erilaisia tuntemuksia, kuten noloitumista, joten opettajan kannattaa kannustaa oppilasta siihen lämpimän huumorin tai innostavan rohkaisun avulla. Tämän lisäksi on tarkoituksenmukaista myös vaatia kättely. Tässä vaiheessa voidaan

myös keskustella siitä, miten osapuolet voivat kohdata toisensa jatkossa tai miten uteliaille luokkakavereille voi tästä puhua. (Ahola & Hirvihuhta, 2002, s. 32.)

Riitatilanteen jälkeen voi seurauksena olla joko rangaistus tai aiheutuneen vahingon tai kärsimyksen hyvittäminen. Sovittaminen on nähty hyödyllisempänä keinona kuin rangaistus, koska sillä on positiivisia vaikutuksia koko luokkayhteisöön ja koulun kulttuuriin. Vastuunportaissa kiinnitetään erityisesti huomiota siihen, että seuraamus on yhteensopiva teon kanssa. Pienemmissä kiusaamistapauksissa todellinen anteeksipyyntö voi olla riittävä, mutta jos kiusattu on kokenut suurempaa kärsimystä, loukkausta tai vahinkoa on kiusaajan korvattava hänelle aiheutunut vahinko. Ehdotus sovitukselta voidaan kysyä esimerkiksi asianosaisilta itseltään. Etenkin kiusatulta on hyvä kysyä, mikä hänen mielestä olisi riittävä seuraamus, joka auttaa häntä antamaan anteeksi ja jonka myötä käsittely voitaisiin lopettaa. Vaativimpiin sovittamiskeskusteluihin on hyvä ottaa myös huoltajat mukaan. (Ahola & Hirvihuhta, 2002, s. 32–36.)

Sovittamisen jälkeen sitoudutaan vielä muutokseen, eli pyydetään oppilasta lupaamaan, ettei hän toista virhettään ja tehdään sopimus seurauksista, jotka toteutuvat, jos lupaus rikotaan. Tämän ohella on hyvä keskustella siitä, miten lapsi tai nuori aikoo toimia, jotta kiusaamista ei tapahtuisi uudelleen. Onnistuneen vastuunoton kannalta on tärkeää, että prosessiin kuuluu myös tilanteen seuranta, eli varmistetaan, että sopimus on pitänyt. Tässä voidaan keskustella myös siitä, miten oppilas itse ajattelee hoitaneensa asian. (Ahola & Hirvihuhta, 2002, s. 37–40.)

Viimeinen porras, eli vastuuntunto, sisältää sen, että oppilasta autetaan huomaamaan, mitä hän on kokemuksen kautta oppinut ja keksimään jonkinlaisen tavan, jolla hän voi auttaa muitakin hyötymään hänen oppimistaan asioista. Ensin voidaan julistaa, että kiusaaja on muuttunut ja palauttaa hänen maineensa vastuuntuntoiseksi oppilaaksi, joka pitää sanansa. Tätä voi seurata jokin teko, joka siirtää kiusaajan opit muille oppilaille, esimerkiksi toisen kannustaminen myöntämiseen tai kertominen toisille siitä, miten riidat kannattaa sopia. (Ahola & Hirvihuhta, 2002, s. 41–42.)

VERSO-ohjelma

VERSOssa eli vertaissovittelussa ristiriidat pyritään näkemään oppimistilanteina, joissa oppilaita ohjataan itse pohtimaan tapahtunutta, kuulemaan toistensa näkemyksiä, tunteita ja tarpeita sekä yhteistyössä päättämään, miten tämänlainen ristiriita jatkossa vältetään. Sen avulla osapuolet oppivat ottamaan itse vastuuta omasta käyt-

täytymisestään sekä koko kouluyhteisön työrauhan turvaamisesta ilman pelkoa rankaisusta, leimaamisesta, leimautumisesta tai kostosta. Lisäksi vertaissovittelu on menetelmänä hyvin osallistava, jolloin nuoret oppivat myös sosiaalisia taitoja tulevaisuutta varten. Vertaissovittelun toimittaa osapuolia hieman vanhemmat, sovittelijoiksi koulutetut oppilaat. Heidän tarkoituksensa on auttaa osapuolia löytämään itse ratkaisu konfliktiinsa, eikä heillä ole oikeutta jakaa rangaistuksia. Heitä koskee myös vaitiolovelvollisuus, eli he eivät saa kertoa mitään vertaissovittelussa käsitellyistä asioista ulkopuolisille. Päämääränä on osapuolten välinen sopimus, jonka toteutumista seurataan. Sovittelun periaatteet ovat siten tiivistetysti vapaaehtoisuus, puolueettomuus, vaitiolo ja työskentely ilman rangaistuksia. (Gellin, 2011, s. 24–27.)

Sovittelu mahdollistaa puuttumisen jo varhaisessa vaiheessa, sillä siinä toimitaan välittömästi tilanteen tullessa ilmi. Koska sovittelu perustuu myönteiseen lähestymistapaan ja syyttämättä työskentelyyn, on oppilailla nähty olevan ylipäättään matalampi kynnyks tuoda esiin mielipahatilanteita jo mahdollisimman varhain. Tarvittaessa sovitteluun voidaan kuitenkin ottaa myös muita yhteistyötahoja, kuten paikallisen rikossovittelutoimiston vapaaehtoissovittelijoita. Lähtökohtana on kuitenkin osapuolten osallisuus, eli osapuolet kuuntelevat toistensa näkökulmia ja saavat mahdollisuuden esittää omat näkemyksensä. (Gellin, 2011, s. 104–106)

Kouluissa sovittelun voi tilata kuka tahansa kouluyhteisön jäsen – oppilas, huoltaja, opettaja, kuraattori tai muu koulun henkilökunnan jäsen. Koulun henkilökunnasta koulutetut sovitteluohjaajat varaavat sovitteluajan ja tiedottavat siitä osapuolille ja sovittelijoille. Yleensä jo ennen varsinaista sovittelua opettaja tai sovittelija keskustelee osapuolten kanssa tilanteesta. Tavoitteena on, että osapuolet ovat motivoituneita sovitteluun ja ymmärtävät, että se mahdollistaa heidän itse kehittämänsä ratkaisun tilanteeseen ilman rangaistuksia. Etukäteen puhumalla voidaan myös luoda luottamusta sekä sovittelijoihin että sovitteluprosessiin. Sovittelu käynnistyy sille tarkoitetussa sovittelutilassa, johon tulevat osapuolet – eivät aikuiset. Aikuisella on kuitenkin vastuu tilanteesta, joten hänen on kerrottava, mistä hänet tarvittaessa löytää. (Gellin, 2011, s. 86–87.)

Aluksi sovittelijat selittävät pelisäännöt, eli mitä tarkoittaa sovittelussa puolueettomuus, vaitiolo ja ratkaisujen hakeminen. Lisäksi tuodaan esille, että sovittelu ei johda rangaistuksiin, vaan sopimuksiin ja jos ratkaisua ei synny, tapaus ohjataan takaisin sovittelun tilanteelle henkilölle, joka taas yhdessä koulun henkilökunnan kans-

sa valitsee toisen tavan käsitellä tilannetta. Tämän jälkeen sovittelijat vielä varmistavat, että osapuolet haluavat jäädä sovitteluun. (Gellin, 2011, s. 87.)

Seuraavaksi sovittelijat kannustavat kumpaakin osapuolta kertomaan omat näkemyksensä tilanteesta. Tässä on hyvä painottaa, että jokaisen mielipide on ainutlaatuinen ja arvokas. Osapuolten kertomusten ohella sovittelijat voivat tukea lyhyiden lisäkysymysten avulla ja pitämällä huolta siitä, että osapuolet puhuvat vuorotellen. Tapahtumien lisäksi on merkityksellistä puhua myös konfliktiin liittyvistä tunteista, jotta osapuolet ymmärtävät paremmin ajatusten, tunteiden ja tekojen yhteyttä ja jatkavat siten selkeämmin kohti ratkaisua. Tämä auttaa myös sopimuksen teossa, kun huomioidaan tarpeita, jotka ovat olennaisia ratkaisun löytämiseen. (Gellin, 2011, s. 88–89.)

Jos edellinen vaihe saadaan suoritettua molempia osapuolia arvostaen, siirrytään prosessissa sovinnon hakemiseen. Silloin osapuolet ohjataan keskustelemaan ratkaisuvaihtoehtoista ja niiden toteuttamisesta. Keskiössä on tällöin se, miten ratkaisulla voidaan parhaiten hyvittää tapahtunut ja miten se tuo tulevaisuudessa rauhan kiusaajan ja kiusatun välille. Sovittelijat eivät ehdota ratkaisua vaan ohjaavat lisäkysymysten kautta osapuolia pohtimaan omaa osuuttaan ratkaisussa ja sopimuksessa. Sovittelijat arvioivat myös ratkaisun kohtuullisuutta. Näiden lisäksi osapuolia ohjataan myös pohtimaan, miten he voivat jatkossa toimia, jotta vastaavaa ei tapahdu. Sovittelu on siis restoratiivista, eli sen tarkoitus on ensisijaisesti korjata ihmissuhteita, minkä tulee olla myös ratkaisussa keskiössä. Tässä on tärkeää välttää toisen osapuolen toimintaan liittyvät ehdotukset, eli pyytää molempia miettimään, mitä he voisivat luvata omasta puolestaan. (Gellin, 2011, s. 89–90.)

Kun ratkaisu on selvillä, on osapuolten tehtävä vielä sopimus. Sovittelijat tekevät sopimuksen kirjallisena käyttäen sanoja, joita osapuolet siinä haluavat käyttää. Tämä on ainoa dokumentti sovittelutilanteesta ja se jää sovitteluohjaajalle. Sovittelijoiden tulee huolehtia siitä, että molemmat osapuolet hyväksyvät kirjatut lauseet ja sanamuodot sekä ymmärtävät siihen kirjatut lupaukset. Tämän lisäksi on tärkeää, että osapuolet kokevat niiden toteuttamisen mahdolliseksi ja ovat valmiita sitoutumaan niihin. Tämän avulla mahdollistetaan onnistumisen kokemukset sopimuksen täyttyessä, mikä taas vahvistaa osapuolten pystyvyyden tunnetta sekä kasvattaa osapuolten elämänhallintaa. (Gellin, 2011, s. 91.)

Seurannan avulla varmistetaan osapuolten tyytyväisyys sopimukseen. Seurannan hoitaa samat sovittelua ohjanneet sovittelijat tarkastamalla osapuolten mieli-

piteet kysymällä tai järjestämällä yhden erillisen tapaamisen yhden tai kahden viikon päähän. Sovittelijat vievät tiedon sopimuksen toteutumisesta sovitteluohjaajalle, joka kuittaa tiedon sovittelusopimukseen. Jos sopimus on pitänyt, tapaus kuitataan hoideksi. Muutoin voidaan varata uusintasovittelu tai muu käsittely esimerkiksi aikuisten vetämänä. (Gellin, 2011, s. 92–93.)

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu

Nuorten voi olla vaikea käsittää teon seuraukset, eivätkä he välttämättä tiedä missä menevät rikoksen rajat (Hästbacka, 2018, s. 20). Kuten edellä on mainittu, alle 15-vuotiailla ei kuitenkaan ole rikosoikeudellista vastuuta, eli heitä ei voida asettaa syyteeseen tai tuomita rikoksesta (Rikoslaki 515/2003, luku 3 §4). Siitä syystä nuorten tekemät rikokset selvitetään yleensä sovittelun kautta. Se on nähty myös tarkoituksenmukaiseksi toimenpiteeksi kasvatuksellisten tavoitteiden kannalta. (Hästbacka, 2018, s. 21.) Sovittelu on laajemmin nähtynä osa Suomen kansalaisten oikeutta, sillä laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (680/2015, §7) turvaa kansalaisille sovittelupalvelun. Laki (680/2015, §17) määrittelee vapaaehtoissovittelijan tehtäväksi avustaa sovittelussa osapuolia käsittelemällä tapahtumia molempien etu huomioiden sekä sopimalla toimenpiteistä niiden hyvittämiseksi.

Sovittelun lähtökohtana on tarjota osapuolille mahdollisuus kohdata toisensa luottamuksellisesti ja käsitellä uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja puolueettoman sovittelijan avulla. Samalla annetaan tekijälle mahdollisuus ottaa vastuu teostaan. Sovittelun päämääränä on saada sovinto ja molempia osapuolia tyydyttävä sopimus siitä, miten tekijä hyvittää ja korvaa uhrille aiheuttamansa haitan ja vahingon. (Iivari, 2007, s. 15.) Erityisesti nuorille sovittelu on nähty mahdollisuutena ottaa vastuuta ja kasvaa sekä mahdollisesti ehkäistä muuten alkavaa rikoskierrettä. Lisäksi nuori voi käsitellä ja ratkaista aiheuttamia ongelmia hyväksyttävällä ja turvallisella tavalla ja saa siten mahdollisuuden oppimiseen. (Iivari, 2007, s. 20.)

Sovittelutoimistot ovat jo pitkään tehneet yhteistyötä koulujen kanssa. Yksi sovittelun työmuodoista on koulusovittelu, jossa vertaissovitteluun otetaan tueksi paikallisten sovittelutoimistojen toimijoita. (Iivari, 2007, s. 62.) Sovittelijana toimiva on ainoastaan välittäjänä osapuolten välillä, eli hän ei ratkaise erimielisyyksiä vaan auttaa heitä itse ratkaisemaan ne (Iivari, 2007, s. 15). Sovittelijana toimii vapaaehtoinen, koulutettu ja toimintaa ohjaavan organisaation hyväksymä henkilö, jonka toiminta sovittelussa perustuu puolueettomuuteen ja tasapuolisuuteen. Sovittelijaa koskee myös

vaitiolovelvollisuus, joten hän ei saa puhua osapuolten asioista ulkopuolisille. Hänen ei tarvitse hallita koko oikeusjärjestelmää samalla tavoin kuin lakimiehen, mutta hänen on osattava perustella päätöksensä sovittelun eettisten perusteiden ja oikeusturvan mukaisesti. (livari, 2007, s. 26–30.) Sovitteluun osallistuminen on vapaaehtoista eikä se maksa mitään – ainoa ehto on, että osapuolet pystyvät ymmärtämään sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkityksen. Kumpikin voi milloin vain kumota suostumuksensa, jolloin sovittelu keskeytetään välittömästi. (livari, 2007, s. 15.)

Jos uhri tai tekijä on alaikäinen, sovittelua koskevan aloitteen voi tehdä alaikäisen huoltaja. Tämän jälkeen sovittelutoimisto arvioi, onko kiusaamista tarkoituksenmukaista käsitellä sovittelussa. (livari, 2007, s. 16.) Jos sovittelutoimisto ottaa asian hoidettavakseen, se nimeää sovittelijan, joka kokemuksensa ja henkilökohtaisten ominaisuuksien perusteella sopii asian sovittelijaksi. Sovittelija järjestää sovittelu-tapaamiset, sovittelee puolueettomasti, auttaa osapuolia löytämään tyydyttävän ratkaisun, antaa tietoa oikeusavusta, laatii sovittelussa syntyneestä sopimuksesta asiakirjan ja varmentaa sen allekirjoituksellaan. Osapuolet voivat ottaa sovitteluun mukaan oman avustajan tai tukihenkilön, jos se “ei vaaranna sovittelun häiriötöntä kulua”. Alle 15-vuotiaan osapuolen huoltajalla tai muulla laillisella edustajalla on aina oikeus osallistua sovittelutapaamisiin. (livari, 2007, s. 17.)

Kaikki sovittelutapaukset ovat yksilöllisiä, eli tietynlaista kaavaa sille ei ole. Sovitteluistunto voidaan kuitenkin jakaa erilaisiin vaiheisiin. Jo heti alussa pyritään aloittaa sovitteluistunto luomalla toimiva vuorovaikutus. Esittäytyminen on esimerkiksi hyvä tapa aloittaa ja siinä on hyvä puhua myös jostain muustakin kuin varsinaisesta asiasta. Tämän jälkeen on kannattavaa kerrata, mistä sovittelussa on kysymys ja sen tarkoitus sekä periaatteet. Tämän avulla saadaan varmistus siitä, että osapuolet ymmärtävät tilanteen oikein. Tässä vaiheessa käytyjä asioita voidaan tarpeen vaatiessa kerrata myöhemminkin istunnon aikana. (livari, 2007, s. 45.)

Sekä tekijälle että uhrille tarjotaan mahdollisuus käydä vapaasti läpi oma näkemys ja kokemus siitä, mitä on tapahtunut. Tarpeen vaatiessa sovittelija voi tarkentaa kertomuksia niin, että kaikki ymmärtävät asian oikein. Kumpikin osapuoli voi siten kuunnella toistensa kokemukset tapahtuneesta ja sen myötä ymmärtää paremmin tapahtumaa toistensa näkökulmasta. Kun osapuolille annetaan riittävästi aikaa ja tilaa, pystyvät he käsittelemään tämän ohella paremmin myös omia mielikuviaan ja niihin liittyviä tunteitaan. Tekijän ja uhrin kokemukset tapahtuneesta voivat olla hyvin eriäviä, jolloin tilanne voi lukkiutua. Silloin on hyvä pitää pieni tauko, pitää erilliset

neuvottelut osapuolten kanssa tai antaa pidempi mietintäaika. Tämän lisäksi voidaan myös sopia uusi istunto. (livari, 2007, s. 45–46.) Kun molempien osapuolten näkemykset ja kokemukset tapahtuneesta on käsitelty ja päästy riittävään yksimielisyyteen tapahtumakulusta, voidaan määritellä ne ongelmat ja asiat, joista tulee sopia. Erityisesti nuorten kohdalla on tärkeää etsiä myös erilaisia hyvitystapoja. (livari, 2007, s. 46.)

Kun yksityiskohdista on päästy yhteisymmärrykseen ja sopiva ratkaisumalli on löydetty, hahmotellaan sopimuksen sisältö. Pääpiirteittäin sopimuksen sisältö koostuu katumuksen osoituksesta, anteeksipyyntöstä ja -annosta tai käyttäytymislupauksesta, korvausasioista ja sopimuksen toteutumiseen liittyvistä asioista. Sopimuksessa voi siten asiasisällön lisäksi olla myös esimerkiksi anteeksipyyntö ja käyttäytymissopimus, jotka sitovat osapuolia moraalisesti. Tämän lisäksi on hyvä kirjoittaa sopimukseen, miten sen toteutumista seurataan sekä seuraukset, jos se ei toteudu. Lopuksi osapuolet sekä sovittelija allekirjoittavat sopimuksen ja sovittelu päätetään. (livari, 2007, s. 46–47.)

6 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tutkimustehtävänä on kartoittaa ja analysoida koulun vastuuta nettikiusaamisessa opettajien sekä huoltajien näkökulmasta. Tarkoituksena on selvittää kahden erilaisen intressiryhmän näkemyksiä siitä, milloin, miten ja kenen tulisi puuttua nettikiusaamiseen. Tämän tukena tutkimuksessa tarkastellaan edellä mainittujen intressiryhmien käsityksiä toimivista toimintamalleista. Tämän tutkimuksen tavoitteena on tuottaa sekä koulun henkilökunnalle että huoltajille ajankohtaista tietoa tämänhetkisestä tilanteesta nettikiusaamiseen puuttumisessa sekä lisätä tietoa siihen sopivista toimintatavoista. Tutkimustehtävä toteutetaan vastaamalla seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Miten koulussa puututaan nettikiusaamiseen?
2. Millaisia näkemyksiä opettajilla ja huoltajilla on koulun vastuusta nettikiusaamiseen puuttumisessa?
3. Miten toimivaksi opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman työryhmän esittämät toimintamallit nettikiusaamiseen puuttumisessa koetaan?

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä tarkoituksena on selvittää, mitkä tekijät vaikuttavat puuttumiseen, miten nettikiusaamiseen tällä hetkellä puututaan ja millaisena siihen liittyvä koulun ohjeistus ja tuki koetaan. Toisessa tutkimuskysymyksessä kartoitetaan opettajien sekä huoltajien näkemystä siitä, minkä tahojen tulisi osallistua nettikiusaamistapausten selvittämiseen, missä vaiheessa ja miten sekä heidän käsitykset vastuuseen liittyvistä koulun käytänteistä. Kolmannessa tutkimuskysymyksessä tarkastellaan sitä, miten toimivaksi opettajat sekä huoltajat kokevat nettikiusaamiseen puuttumiseen tarkoitetut toimintamallit selvittämällä heidän tietämystään, kokemuksiaan ja näkemyksiään toimintamalleista. Näihin tutkimuskysymyksiin on haettu vastauksia ryhmäkeskustelujen avulla.

7 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa tutkimuksen toteutus kuvataan vaiheittain. Luvussa esitetään mahdollisimman tarkasti ne prosessit ja teoreettiset rakennelmat, joille toteutus perustui. Aluksi kuvaillaan tutkimuksen kohdejoukkoa ja sitä, miten se on valittu. Seuraavaksi käsitellään lyhyesti laadullista tutkimusta ja käytettyä aineistonkeruumenetelmää sekä avataan tarkemmin aineiston keräämiseen liittyvää prosessia. Lopuksi esitellään aineiston analyysia ohjaavaa metodologiaa.

7.1 Tutkimuksen kohdejoukko

Tutkimuksen osallistujien määrä vaihtelee riippuen aiheesta, osallistujista, tutkimuspaikasta sekä tutkimustehtävästä ja tutkimuksen tarkoituksesta (Hennink, 2013, s. 1; Eskola, Lähti & Vastamäki, 2018, s. 26; Valtonen, 2005, s. 228). Tässä tutkimuksessa kohdejoukko koostui kahdesta neljän hengen ryhmästä. Aineistonkeruu pohjautui menetelmään, jossa tavoitteena oli osallistujien aktiivinen rooli sekä heidän keskinäinen vuorovaikutuksensa, joten nämä ryhmäkoot olivat tarkoituksenmukaiset, jotta osallistajat pystyivät pohtimaan ja keskustelemaan tutkimuksen aiheesta syvällisesti sekä monipuolisesti.

Kiusaaminen ilmenee eri tavoin iästä riippuen. Kowalskin ym. (2012, s. 103) mukaan kirjallisuudessa on tuotu esille, että alakoulun viimeisillä luokilla olevat oppilaat kokevat eniten nettikiusaamista. Suomen kouluterveyskyselyn (Terveystien ja hyvinvoinnin laitos, 2019) tulokset ovat samansuuntaisia, sillä jo 8.- ja 9.-luokkalaisten kohdalla koulukiusaamista ilmenee vähemmän. Näiden lähtökohtien perusteella olen valinnut tämän tutkielman kohdejoukoksi huoltajat, joilla on varhaisnuori huollettavanaan sekä opettajat, jotka opettavat tällä hetkellä tai ovat uransa aikana opettaneet lähivuosina varhaisnuoria. Sanakirjan mukaan varhaisnuoruus liitetään yleensä ikään 10–13 vuotta (Random house Inc., 2019). Lisäksi esimerkiksi American Academy of Pediatrics:in lastenlääkärit ovat määritelleet nuoruuden vaiheita, joista varhaisnuoruus sijoittuu nimenomaan ikään 10–13 vuotta (Allen & Waterman, 2019). Näiden määritelmien pohjalta tarkoitan tässä tutkimuksessa varhaisnuorilla 10–13-vuotiaita. Käytän termiä varhaisnuori ja nuori synonyyminomaisesti.

Haastateltavat valikoituivat kahdella eri tavalla (taulukko 1). Huoltajille suunnattu haastattelukutsu (liite 2) lisättiin tutkijalle tutun yrityksen sisäiseen yhteisöpalve-

luun Yammeriin, jonka kautta yrityksessä kohderyhmään sopivat työntekijät ilmoittautuivat vapaaehtoisina haastateltaviksi. Kun haastateltavia tuli yhteensä neljä kappaletta, ilmoitus poistettiin palvelusta ja valikoituneisiin otettiin yhteyttä. Opettajille suunnattu haastattelukutsu (liite 3) lähetettiin sähköpostilla muutamille tutkijalle tutuille opettajille. Haastattelujen aikataulu sopi juuri neljälle haastateltavalle. Yksi haastateltavista joutui perumaan tulonsa viime hetkillä, joten haastatteluun osallistui lopulta kolme opettajaa.

Taulukko 1. Tietoja haastateltavista.

Ryhmä 1: Huoltajat	Huollettavien varhaisnuorten ikä	Pseudonyymit	Otantamenetelmä	Haastattelupaikka
H1	10 vuotta ja 12 vuotta	Toni	Haastattelukutsu esitetty yrityksen Yammer-kanavalla, jonka kautta vapaaehtoiset ilmoittautuivat.	Haastateltavien työpaikka
H2	13 vuotta	Maija		
H3	13 vuotta	Saara		
H4	11 vuotta 13 vuotta	Aleksi		
Ryhmä 2: Opettajat	Oppilaiden ikä	Pseudonyymit	Otantamenetelmä	Haastattelupaikka
O1	11–12 vuotta	Heli	Haastattelukutsu lähetetty muutamille tutkijan opettajatutkittaville. Haastateltaviksi valikoitui opettajat, joille aikataulu sopi.	Varattu neuvotteluhuone Helsingin keskustassa
O2	9–10 vuotta	Kaisa		
O3	7–8 vuotta (opettanut 10–13-vuotiaita)	Nea		

Tutkija voi tarkastella esimerkiksi yhteiskunnallista ilmiötä, johon liittyy erilaisia intressiryhmiä. Usein ryhmäkeskusteluja hyödyntävissä tutkimuksissa, kuten tässä tutkimuksessa, käytetään vertailuasetelmaa, jossa kahta tai useampaa ryhmää verrataan toisiinsa tekemällä huomioita mahdollisista eroista. (Pietilä, 2017, s. 94–95.) Uskoakseni sekä opettajat että huoltajat toimivat lapsen etu edellä, mutta huomioiden opettajien työnkuva sekä huoltajien tehtävä lapsen huollon toteuttajana voi heidän lähestymistapansa erota tietyissä lapsen hyvinvointia koskevissa asioissa, kuten tässä tutkimuksessa nettikiusaamisessa. Tarkoituksena ei ollut kuitenkaan tehdä vastakkainasettelua, vaan ryhmäotokset valikoituivat tutkijan halusta tarkastella kahden eri intressiryhmän jakamia sekä eriäviä näkemyksiä.

Valtosen (2005, s. 229) sekä Pietilän (2017, s. 95) mukaan on tärkeää tunnistaa, että erilaiset ryhmäkokoontumiset vaikuttavat siihen, millainen ryhmäidentiteetti ja vuorovaikutus keskusteluissa syntyy. Tässä tutkimuksessa huoltajia yhdisti sama työpaikka ja opettajat olivat kaikki luokanopettajia. Yleisesti metodioppaissa vallitsee-kin käsitys, että ryhmän jäsenillä olisi hyvä olla jonkinlainen yhteinen pohja ja intressi keskustella aiheesta toistensa kanssa. On toki tärkeää huomioida, että samanlaisuus-kriteerit eivät ole kuitenkaan tae samanlaisuudesta. (Valtonen, 2005, s. 229–230.) Tässä tutkimuksessa voidaan puhua kahdesta fokusryhmästä (opettajat ja huoltajat), koska molemmilla ryhmillä on keskenään samankaltainen asema, taustat ja samasta näkökulmasta jaetut kokemukset aiheeseen nähden (Hennink, 2013, s. 1).

7.2 Laadullinen tutkimus ja ryhmäkeskustelu

Tutkimusotteeksi valikoitui laadullinen tutkimus, sillä sen avulla tutkimuskysymyksiä pystyttiin lähestymään ja vastaamaan niihin mielekkäällä tavalla. Tutkimusotteen valintaan vaikutti myös laadulliselle tutkimukselle tyypillinen pyrkimys kontekstuaalisuuteen, tulkintaan ja toimijoiden näkökulman ymmärtämiseen (Hirsjärvi & Hurme, 2008, s. 21–22). Hakala (2018, s. 19) on korostanut kvalitatiivisen tutkimuksen ominaispiirteenä myös toimijoiden omien tulkintojen esille nostamista ja tunnustamista. Tässä tutkimuksessa tarkoituksena on selkeyttää nettikiusaamisen harmaata aluetta sekä opettajien että huoltajien näkökulmien, kokemusten ja mielipiteiden avulla, joten laadullinen tutkimuksen tarkoitus oli yhteneväinen tämän tutkimuksen tarkoituksen kanssa.

Yksi laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmä on haastattelu, joka on hyvin joustava menetelmä ja soveltuu siitä syystä moniin tutkimustarkoituksiin (Hirsjärvi & Hurme, 2008, s. 34). Se voidaan kuitenkin toteuttaa käytännössä usealla eri tavalla (Hirsjärvi & Hurme, 2008, s. 61). Ryhmähaastattelut ovat olleet käytössä aineistonkeruumenetelmänä jo 1930-luvulta lähtien (Pietilä, 2017, s. 89). Nykyään sekä akateemisissa julkaisuissa että käytännön keskusteluissa ryhmämetodia kutsutaan synonyyminomaisesti monilla eri nimityksillä ja sitä myös määritellään monella eri tavalla riippuen kontekstista (Valtonen, 2005, s. 223). Osa asiantuntijoista on kuitenkin painottanut *ryhmähaastattelun* sekä *ryhmäkeskustelun* terminologista eroa (Bloor, Frankland, Thomas & Robson 2001; Valtonen, 2005; Hennink, 2014). Pää-

sääntöisesti ryhmähaastattelussa haastattelija tekee käytännössä yksilöhaastatteluja ryhmätilanteessa, jolloin vuorovaikutus keskittyy haastattelijan ja kunkin osallistujan välille. Ryhmäkeskustelussa haastattelija taas tavoittelee osallistujien keskinäistä vuorovaikutusta, jolloin hän esittelee tiettyjä tutkimuksen kohteena olevia teemoja, mutta antaa ne osallistujien keskenään keskusteltaviksi ja kommentoitaviksi. (Valtonen, 2005, s. 223–224.)

Tutkimuksen toteutuksessa esiintyi erityisesti ryhmäkeskustelulle ominaisia piirteitä, joten koen tarkoituksenmukaiseksi erottaa myös tässä tutkimuksessa ryhmäkeskustelun sekä ryhmähaastattelun ja puhua metodistani ryhmäkeskusteluna. Tässä tutkimuksessa haastattelu järjestettiin keskustelutilaisuutena, johon osallistui ennalta valikoitu joukko tutkittavia keskustelemaan tutkimuksen aiheista vapaamuotoisesti, mutta fokusoidusti. Metodille tyypillisesti tutkija suuntaasi keskustelua teemojen ja tutkimuksen tavoitteiden avulla sekä tuki vuorovaikutusta, mutta jättäytyi itse taka-alalle ei-aktiiviseksi jäseneksi (Valtonen, 2005, s. 234–237; Pietilä, 2018, s. 90; Hirsjärvi & Hurme, 2008, s. 62).

Ryhmäkeskustelu soveltui parhaiten tämän tutkimuksen metodiksi, koska kyseessä on vähän tunnettu ja monitulkintainen aihe. Lisäksi pyrkimyksenä oli selvittää sitä tutkittavilta saatavan tiedon avulla sekä antaa heille tilaisuus olla aktiivisia ja merkityksiä luovia osapuolia, mitä tukee ryhmäkeskusteluissa toteutuva vuorovaikutus. (Hennink, 2013, s. 3.) Ryhmäasetelma soveltuu myös hyvin, kun määritellään sosiaalisia normeja tai kulttuurisia käytänteitä (Hennink, 2013, s. 16), kuten tässä tutkimuksessa tehdään nettikiusaamiseen puuttumisen, koulun vastuun ja toimintamallien osalta.

Ryhmäkeskustelussa on käytetty teemahaastattelun runkoa (liite 1), jotta keskustelulle on pystytty asettamaan jonkinlaista struktuuria, suuntaamaan keskustelua tiettyihin teemoihin ja hyödyntämään jo tutkittua teoreettista viitekehystä. Eskolan, Lätin ja Vastamäen (2018, s. 37) mukaan intuition perusteella teemojen muodostaminen on ehkä yleisin tapa ja luova ideointi sekä löyhempi kriittisyys on tarkoituksenmukaista haastattelurungon suunnittelussa. Jotkut teemat valikoituivat intuitiivisesti haastattelurunkoon sen mukaan, miten merkityksellisiksi ne koettiin näin tulevan luokanopettajan näkökulmasta. Eskola, Lätti ja Vastamäki (2018, s. 37) esittävät myös toisen vaihtoehdon, jossa teemat johdetaan teoriasta. Hirsjärvi ja Hurme (2008, s. 66) toteavatkin, että tutkittavat ilmiöt ja niitä kuvaavat peruskäsitteet hahmottuvat aina suhteessa teoriaan ja tutkimustietoon. Tämän tutkimuksen haastattelurunko ra-

kentui suurelta osin teorian operationalisointiin, jonka perusteella muodostettiin netti-kiusaamiseen puuttumisen, koulun vastuun sekä toimintamallien toimivuuden alakäsitteiksi muodostetut teemat. Kuten Eskola ym. (2018, s. 37) toteavat, yhdistämällä edellä mainittuja keinoja teemat perustuvat teoreettiseen esiymmärrykseen, mutta jättävät tilaa myös poikkeaville tulkinnoille ja käsityksille.

7.3 Aineistonkeruu

Ryhmäkeskustelun osallistujat kutsuttiin keskusteluun sähköisen haastattelukutsun (liite 2 ja 3) muodossa. Koska huoltajat työskentelevät samassa työpaikassa, soveltui heidän haastattelupaikakseen parhaiten heidän työpaikkansa omat tilat. Opettajat työskentelivät ja asuivat kaikki pääkaupunkiseudulla, joten haastattelupaikka varattiin Helsingin keskustassa sijaitsevan yrityksen tiloista. Molemmat haastattelupaikat olivat äänieristettyjä neuvotteluhuoneita, mikä loi haastattelulle soveltuvan rauhallisen ja turvallisen ympäristön (Hirsjärvi & Hurme, 2008, s. 73-74). Molemmissa ryhmissä keskustelut kestivät noin 1,5 tuntia. Tässä tutkimuksessa hyödynnettiin sekä äänittämistä puhelimen Tallennin-sovelluksessa että kuvaamista kannettavan tietokoneen Photo Booth -ohjelmassa.

Laadullisen tutkimuksen tutkimusetiikkaan sisältyy niin sanotut tutkimustoiminnan teknisluonteiset normit, joihin kuuluu aineiston keräämisen osalta tutkimukseen osallistuvien henkilöiden informoiminen – henkilö suostuu haastatteluun sen tiedon perusteella, joka hänelle on tutkimuksesta välitetty. (Ranta & Kuula-Luumi, 2018, s. 357; Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 113.) Tämän tutkimushaastattelun aluksi haastateltavat täyttivät tutkimusluvan (liite 4), jossa kerrottiin lyhyesti tutkimuksen sisällöstä, tarkoituksesta ja tavoitteista sekä haastateltavan oikeuksista, joihin sisältyi aineiston säilyttäminen, tunnistetietojen poistaminen, aineiston hävittäminen, salassapitovelvollisuus sekä vapaaehtoisuus ja oikeus kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta missä vaiheessa tahansa.

Ymmärrys ja käsitykset tutkimuksesta sekä ryhmäkeskustelusta voivat vaihdella ja olla jopa puutteellisia (Valtonen, 2005, s. 231), joten metodi legitimoitiin osallistujille tutkijan aloituspuheenvuoron jälkeen käymällä läpi ryhmäkeskustelun tarkoitus, miten se eroaa haastattelusta, mikä on haastateltavien sekä haastattelijan rooli keskustelun aikana sekä miten keskustelu pääpiirteittäin etenee. Ennen varsinaista keskustelua käytiin vielä tutustumiskierros sekä keskusteltiin muita asioita. Tämä so-

pi hyvin lämmittelyksi, sillä alussa haastateltavat voivat kokea epävarmuutta, jota voi helpottaa tämänlaisen aloituskierroksen kautta. Kun osallistujat esittelevät itsensä, saavat he myös kokemuksen ”meistä”, joilla on jotain yhteistä keskusteltavaa. (Valtonen, 2005, s. 232.)

Tässä tutkimuksessa toteutetun ryhmäkeskustelun sujuvuuden kannalta yksi keskeisimmistä tekijöistä oli haastattelijan sekä haastateltavien roolit. Kuten jo edellä on mainittu, haastattelijan tehtävänä oli olla ryhmän puheenjohtaja ja itse keskustelu oli osallistujien tehtävä. Keskustelussa hyödynnettiin teemahaastattelurunkoa, mutta kun keskusteluvastuu siirrettiin osallistujille, edettiin teemojen ja aiheiden käsittelyssä yleensä sen mukaan, mikä heille tuntui tärkeältä ja luontevalta. Kuten tämänkin tutkimuksen haastattelussa, liittyy teemarungon käyttöön tällaisissa tilanteissa yleisestikin tutkijaan kohdistuva ristipaine, sillä toisaalta olisi hyvä viedä loppuun keskustelu jo aloitetusta teema-alueesta, mutta toisaalta tulisi yrittää edetä haastateltavien ehdoilla (Hirsjärvi & Hurme, 2008, s. 104).

Pääsääntöisesti keskustelun vetäjä tuottaa puhetta kysymystensä avulla, mutta sitä voidaan generoida myös erilaisten virikemateriaalien avulla. Esimerkiksi erilaisien tehtävien kautta voidaan selvittää aiheeseen kytkeytyneitä käsityksiä ja mielikuvia, rytmittää keskustelua, sekä tuottaa toisenlaista puhetta verrattuna aikaisempaan. (Valtonen, 2005, s. 237–238.) Tässä tutkimuksessa opetus- ja kulttuuriministeriön tutkimusryhmän ehdottamia nettikiusaamiseen puuttumisen toimintamalleja (kts. luku 5.4) käsiteltiin haastattelun loppupuolella tehtävän kautta. Tehtävässä (liite 5) oli tosielämästä muokattu nettikiusaamistapaus, jonka perusteella haastateltavien tuli asettaa toimintamallit toimivuuden mukaan järjestykseen.

Esimerkissä oppilas oli järjestänyt omalla Instagram-tilillään äänestyksen luokan rumimman tytön äänestämiseksi. Jokaisesta ehdokkaasta oli lisätty kuva ja jonkinlainen saateteksti. Tapauksessa yhden ehdokkaan, Saran, kohdalla saateteksti oli: ”Kattokaa Saraa, se on kyl niin ällöttävä läskikasa. Haiseeki nii pahalle... ei varmaa jaksa nostaa persettään ees et menis suihkuu... oikeesti tapa ittes hyi!”.

Toimintamallit tuli laittaa järjestykseen numeroilla 1–4. Luku 1 edusti toimivinta toimintamallia ja luku 4 vähiten toimivaa toimintamallia. Liitteessä oli myös lyhyet esittelyt jokaisesta toimintamallista. Liite oli lähetetty etukäteen haastateltaville sähköpostitse, jotta he pystyivät tutustumaan siihen jo ennen haastattelua. Tehtävän täyttämisen jälkeen haastateltavat saivat kertoa oman järjestyksensä ja perustella va-

lintansa. Muut haastateltavat osallistuivat joko täydentämällä lausuntoa tai osoittamalla olevansa eri mieltä joistakin seikoista.

7.4 Aineiston analyysi

Tämän tutkimuksen analyysimenetelmänä käytettiin laadullista sisällönanalyysia. Yleisesti sisällönanalyysi nähdään hyvänä perusanalyysimenetelmänä, mutta sen lisäksi sitä voidaan pitää myös väljänä teoreettisena kehyksenä, joka linkitetään eri analyysikokonaisuuksiin (Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen, 2010, s. 78; Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 106). Monet analyysimenetelmät alkavatkin jollakin tapaa sisällönanalyysilla (Ruusuvuori ym., 2010, s. 78). Menetelmän on nähty soveltuvan monenlaisiin tarkoituksiin (Ruusuvuori ym., 2010, s. 78), mutta se on saanut myös kritiikkiä. Sisällönanalyysin on nähty toimivan hyvin aineiston luokittelussa, mutta sen avulla ei voida joidenkin tutkijoiden mukaan tehdä varsinaista analyysia. Heidän mukaansa tutkijan omat oivallukset sekä teoreettiset kehittelyt jäävät usein vähemmälle ja analyysi voi helposti jämähtää alkuvaiheeseen. (Salo, 2015, s. 166, 171; Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen, 2010, s. 15.)

Tämän tutkimuksen sisällönanalyysin tarkoituksena oli kasvattaa informaatioarvoa kokoamalla hajanaisia aineistoja yhteen selkeäksi, mielekkääksi ja yhtenäiseksi informaatioksi tutkittavasta ilmiöstä kadottamatta sen sisältämää tietoa (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 91). Tutkimuksen analyysin taustafilosofiana näkyy myös konstruktivistinen ja tulkinnallinen tutkimusote, minkä tarkoituksena on välttää analyysin jäämistä alkuvaiheeseen ja rakentaa aineiston perusteella uudenlaisia huomioita ja johtopäätöksiä (Heikkinen, 2018, s. 149–157).

Analyysi alkoi litteroinnilla. Jo litteroinnin aikana aineistoa rajattiin jonkin verran jättämällä litteroimatta ne kohdat, jotka eivät vastanneet lainkaan tutkimuksen tarkoitusta ja tutkimustehtävää. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 79; Ruusuvuori ym., 2010, s. 13). Litteroinnin tarkkuustaso määrittyi tutkimuskysymyksen ja analyysitavan kautta (Ruusuvuori & Nikander, 2017, s. 367; Hirsjärvi & Hurme, 2008, s. 139). Koska tässä tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu haastattelussa esiintyviin asiasisältöihin, ei kovin yksityiskohtainen litterointi ollut tarpeen (Ruusuvuori, 2018, s. 356).

Laadullisen aineiston analyysi voi olla aineistolähtöistä, teoriaohjaavaa tai teorialähtöistä (Tuomi & Sarajärvi, 2009, s. 89; Eskola, 2018, s. 182). Tässä tutkimuksessa aineiston analyysin menetelmänä käytettiin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia.

Aineistoa lähestyttiin ensin teemoittelun avulla, jossa kategoriat perustuivat teoriaan sekä haastattelurungon käsitejärjestelmään. Teemojen ulkopuolelle alkoi kuitenkin syntymään aineistosta tutkimuskysymysten kannalta mielekkäitä kategorioita, joita oli tarkoituksenmukaista sisällyttää tutkimukseen. Teemat ja niihin yhdistetyt aineistot liitettiin yläluokkien kautta suurimmaksi osaksi ilmiöstä jo tiedettyihin käsitteisiin, mutta osa yläluokista nousi suoraan aineistosta. Myös alaluokat muodostettiin pitkälti aineiston ehdoilla. Siten joitain teemoja tuli haastatteluissa esiin ja tutkimukseen käsiteltäväksi, vaikka ne olleet alun perin mukana teoriataustassa (kts. taulukko 2). Tässä tutkimuksessa analyysissä oli siis teoreettisia kytkentöjä, mutta teoria tai kategorisointi ei suoraan ohjannut analyysia, jotta säilytettiin mahdollisuus aineistosta nouseviin uusiin oivalluksiin (Eskola, 2018, s. 182; Lilja, 2018, s. 137). Luokittelussa apuvälineenä käytettiin aineiston järjestämistä taulukkoon (taulukko 2). Tarkempi kuvailu luokittelusta löytyy liitteestä 6.

Taulukko 2. Esimerkki aineiston luokittelusta.

Yläluokka	Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka
Moniammatillinen yhteistyö	H2: No tuol yläasteella on ainaki... siel on psykologi ja kuraattori tosi vahvasti mukana kaikessa. Mä tiedän, et heil on se, et jos jotain on, niin he on automaattisesti mukana. Mä näkisin viranomaset mukana vaan sillon, jos on jostain vakavasta asiasta kysymys. Se saattaa vaan hankaloittaa sitä asian selvitystä, jos ottaa sen puolen. Mun mielestä on parempi koittaa koulun henkilökunnan... heijän kanssa, jotka on siihen erikoistuneet, nii koittaa selvittää se ensin.	Ensin selvitys asiaan erikoistuneen koulun henkilökunnan kanssa, vakavissa tapauksissa viranomaiset.	Koulutus ja ammattitaito
	H1: Joo ja sitte mielummin heti ja et olis kuraattori tai joku. Mulla on semmonen tunne, että psykologit ja kuraattorit, jotka on kouluttautunu, et ne on ainoot ammattilaiset, jotka ymmärtää oikeesti sitä asiaa. Edes opettajilla ei oo niin vahvaa koulutusta, ku ne kuitenkin on opettajia. Psykologien ja kuraattorien pitäis olla se ensisijainen. Se et ne olis ammattilaisia siinä, ku kuitenkin ne on aina vaikeita asioita.	Psykologit ja kuraattorit ainoat kouluttautuneet ammattilaiset, jotka ymmärtävät oikeasti asiaa.	
	O3: Mun mielest on tavallaan hyvä sekin, et vetää sen raja johonkin. Jossain vaiheessa vaan pitää nostaa kädet ylös, et "nyt mä oon tehny kaiken, mitä mä voin, mä en voi tehdä enempää" ja sit seuraava, joka nyt sitten jatkaa. Seki on mun mielest hyvä jossain vaihees todeta, et ei mekään nyt ihan kaiken pystyt. Me voidaan jotain ja sen jälkeen joku muu voi sit enemmän.	Opettajien toiminnan rajanveto. Eri ammattiryhmien osaamisen hyödyntäminen selvittelyn jatkamisessa.	

Salon (2015) mukaan laadullisen tutkimusraportin ongelmana on usein se, että aineiston varsinainen analyysi jää vähemmälle ja tilalle nostetaan pitkät, yksityiskohtaiset aineistokatkelmat. Tutkimuskirjoittamiseen sisältyvä tutkijan päättely ja teoreettinen kehittäminen on kuitenkin merkittävä osa laadullista analyysia, jonka tukena aineiston puhe parhaimmillaan toimii sekä mahdollisesti myös ainutlaatuisella tavalla täydentää tutkimuksen kontekstia. (Salo, 2015, s. 183–186.) Aineistokoosteet toimivat tässä tutkimuksessa erillisten analyttisten kappaleiden punaisena lankana lisäämällä sa-

mallalla keskustelua analyysin ja aineiston välillä. Linkittämällä aineiston perusteella tehtyjä johtopäätöksiä aiempiin tutkimuksiin ja teorioihin on pyritty avaamaan dialogia myös analyysin ja teorian välillä. Lisäksi analyysissä on pyritty tuomaan esille aineistosta huomioita, jotka eivät sellaisenaan ole suorissa lainauksissa esillä (Ruusuvuori ym., 2010, s. 16). Luotettavuuden lisäämiseksi lukijalle esitetään ne aineiston osat, joihin päähavainnot perustuvat (Ruusuvuori ym., 2010, s. 22). Tarkemmat kuvaukset analyysin tukena olleista aineiston osista löytyvät liitteestä 7.

8 Tulokset

Tässä luvussa esitetään tutkimustulokset tutkimustehtävittäin vertaillen niistä tehtyjä löydöksiä teoriaan sekä aikaisempiin tutkimuksiin. Jokaisen alaluvun lopussa on lisäksi yhteenveto keskeisistä huomioista.

8.1 Nettikiusaamiseen puuttuminen koulussa

Puuttumiseen vaikuttavat tekijät

Osalla opettajista ja huoltajista oli omakohtaista kokemusta nettikiusaamisesta omassa tai huollettavan luokassa. Osalla taas ei ollut varsinaista kokemusta nettikiusaamisesta eikä osa opettajista ollut suoranaisesti käsitellyt nettikiusaamistapauksia. Siitä huolimatta he olivat tietoisia, että nettikiusaamista esiintyy samassa koulussa ja mahdollisesti myös omassa luokassa. Keskustelussa heräsikin kyseenalaistus, onko heillä käynyt ”tuuri”, vai eikö nettikiusaaminen ole vain tullut opettajien tietoisuuteen.

Huoltajat liittivät nettikiusaamisen enemmän yläkouluikäisiin. Heidän kokemuksensa mukaan alakoulussa lapsilla ei ole niinkään omia ryhmiä, paitsi esimerkiksi harrastusryhmiin liittyen. Yläkoulussa taas alkaa niin sanotusti murrosvaihe, jolloin myös erilaisia ryhmiä alkaa muodostua enemmän. Tämän myötä on yleistynyt ryhmän ulkopuolelle jättäminen. Huoltajien mukaan varhaisnuoret yrittävät vielä muodostaa identiteettiään ja heille on tärkeää tuntea kuuluvansa johonkin yhteisöön tai ryhmään, jolloin ryhmän ulkopuolelle jääminen voi tuntua pahalta.

Huoltajien näkemyksen mukaan lapset alkavat varhaisnuori-iässä olla enemmän tietoisia itsestään ja ympärillään olevasta maailmasta. Ymmärrys siitä, että kuvia voidaan väärinkäyttää, on myös lisääntynyt. Näistä syistä he eivät välttämättä halua laittaa kuvia sosiaaliseen mediaan tai pidä siitä, että heistä edes otetaan kuvia. Toinen syy voi myös liittyä tykkäysten määrään. Nuoret voivat kokea tilanteen noloksi, jos kuviin ei tule riittävästi tykkäyksiä. Tämän perusteella voidaan olettaa, että nuorten tietoisuus itsestä ja ympäristöstä ja sen myötä kuvien lisäämisen välttäminen on heidän tapansa ennaltaehkäistä itseän kohdistuvaa nettikiusaamista. Huoltajat kuitenkin liittivät edellä mainitun käyttäytymisen kokemuksensa perusteella enimmäkseen poikiin. Vaikka itsetietoisuus on lisääntynyt myös tytöillä, heillä on tapana laittaa koko ajan kuvia itsestään tai mistä tahansa.

MAIJA (H2): Joo se on aika paljon muuttunu ainaki meillä se... ja se on pojilla, että ne ei tykkää, et heistä otetaan valokuvia. Mä luulen, et se juontaa juurensa just siihen, että hän ei halua, että hänen kuvansa on missään sosiaalisessa mediassa, ettei kukaan voi sitä niin sanotusti jakaa ja käyttää. Eikä ne lähettele ittestään kavereilleen mitään... no joskus ne tekee niitä pelleily... mä en tiedä, teil on varmaan kans Snapchatis niit kaikkii just, mistä nyt ei ees tunnista.

SAARA (H3): Tytöt on siinä varmaan vähän erilaisia. Varsinki toi nuorempi, joka on nyt seiskalla, niin sehän ottaa koko ajan kuvia. Kyl ne varmaan ainaki osittain on itsestään, mut onhan ne sit jostain ihan muustaki... kyltistä ja vaikka mistä... treenihallista tai jostain. Se itsetietoisuus on kuitenkin lisääntynyt aika paljon tässä nyt puolessa vuodessa.

Sekä huoltajien että opettajien keskusteluissa tuli ilmi, kuinka erityisesti luokan yhteishenki sekä sosiaaliset suhteet vaikuttavat varhaisnuorten käyttäytymiseen ja sen myötä kiusaamiseen – vertaisryhmän vaikutus on valtava. Yhteisössä, kuten luokassa tai ystäväpiirissä, on aina erilaisia sosiaalisia normeja. Kiusaamisen kohdalla nämä normit voivat joko sallia ja jopa kannustaa kiusaamiseen tai sitten edistää kiusaamisen vastaista ilmapiiriä ja luokan keskinäistä solidaarisuutta.

Kuten edellä on mainittu, kiusaaminen voi olla kiusatun eristämistä ryhmän sosiaalisesta kanssakäymisestä. Poikkeustapauksessa tällä voidaan yrittää myös viestittää jotain, eikä tarkoituksena ole vahingoittaa tai loukata toista. Seuraavassa esimerkissä kyseinen teko herätti tytön tekemään muutoksen omassa toiminnassaan:

HELI (O1): Mun täytyy nyt kertoa ihan omasta elämästä tai oman lapsen elämästä se, että joskus tällainen voi toimia myös herättäjänä. Mun tyttärellä oli tosi paha murrosikä, et hän haki identiteettiä ihan huolella ja ei tiennyt oikeen, et mihin suuntaan ois siinä yhessä vaiheessa lähteny ja meinas lähtee ihan väärään suuntaan. Mut se mikä oli pysäyttävää, oli se, kun vanha koulukaveri poisti tai laitto hänet Snäpissä estoon. Hänelle tärkeä henkilö tavallaan ilmasi sillä, että nyt sun käytös on sellasta, että mä en viiti kattoo tota. Sit tapahtu joku sellainen muutos sen tytön maailmassa, et se tajus iteki, että miten hän nyt täs toimii.

Edellä kuvattu tapaus osoittaa, miten vertaisryhmässä etenkin läheisten ystävien sanat ja teot voivat pysäyttää. Kyse oli nettikiusaamisesta, jossa kiusatun ystävä esti hänen Snapchat-tilinsä ja katkaisi heidän väliset streakit, jossa esiintyvä luku kertoo, kuinka monta päivää peräkkäin henkilö on chatannut kyseisen henkilön kanssa. Tämä nettikiusaamisen muoto oli ystävän tapa ilmaista, että kiusatun käytös ei ole hyväksyttävää. Tämä herätti hänet muuttamaan käytöstään ja elämänsä suuntaa.

Nettikiusaamisella nähtiin olevan yhteys perinteiseen, ilman sähköistä välinettä tapahtuvaan kiusaamiseen. Niitä ei voida haastateltavien mukaan nähdä toisistaan erillisenä, sillä useassa tapauksessa kiusaamistapaus sisältää molempia muotoja. Tämä näkemys on linjassa myös muun kirjallisuuden ja tutkimustulosten kanssa, joi-

den mukaan nettikiusaaminen on monesti yhteydessä perinteiseen kiusaamiseen ja kiusatut joutuvat kokemaan usein kiusaamista molempien muotojen kautta (Smith ym., 2008; Wang ym., 2010; Vandebosch ym., 2014; Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018). Sekä opettajat että huoltajat toivat esille, että perinteiseen kiusaamiseen on kuitenkin helpompi puuttua kuin nettikiusaamiseen, sillä nuoret eivät tuo sitä yhtä helposti aikuisten tietoon.

MAIJA (H2): Mä oon sitä mieltä, että ne on yhteydessä. Jos jotain kiusataan, nii se varmasti monesti tapahtuu myös netissä. Oon sitä mieltä, et varmasti ne on käsi kädessä, ainaki useassa tapauksessa. Et ei niitä voi ihan erillisenäkään nähdä.

SAARA (H3): Mä luulen et siihen [perinteiseen kiusaamiseen] on vaan helpompi puuttua. Tytöt ki heti sano, et "no eihän tollasesta sanota".

Kuten luvussa 3.2 on esitetty, yleensä nettikiusaamisen tuleminen aikuisten tietoon vaatii kuitenkin nuoren aloitteen (Patchin & Hinduja, 2006, s. 154).

Kodin ja koulun yhteistyö

Huoltajien mukaan kodin ja koulun välinen yhteistyö nettikiusaamiseen puuttumisessa painottuu pitkälti vanhempainiltoihin. Sekä huoltajat että opettajat kokivat, että aiheetta pitäisi käsitellä useammin kuin kerran lukukaudessa vanhempainilloissa ja asiasta voisi muistuttaa ja keskustella tasaisin aikavälein. Lisäksi huoltajat kokivat, että opettajan lisäksi olisi hyödyllistä saada vanhempainiltoihin joku ulkopuolinen asiantuntija puhumaan aiheesta.

Opettajat kertoivat käsitelleensä vanhempainilloissa nettikiusaamista ikätason mukaisesti ja käyneet läpi, miten toimitaan sen ilmetessä. Sekä oppilaat että huoltajat voivat ilmoittaa opettajalle, jos uskovat nettikiusaamista tapahtuvan. Silloin kokoonnutaan kaikki yhteen pohtimaan toimintasuunnitelmaa joko viestintävälineessä tai kasvotusten. Opettaja toimii yhteyshenkilönä huoltajien välillä, jotta kiusaajan ja kiusatun huoltajat saavat yhteyden toisiinsa ja kiusaamistapaus saadaan selvitettyä. Tämän lisäksi opettajat ovat myös käsitelleet vanhempainilloissa huoltajan vastuuta esimerkiksi käymällä läpi sosiaalisiiin medioihin liittyviä ikärajasuosituksia ja yleisesti somekäyttäytymistä. Siten opettajat selkeästi painottivat vastavuoroisuutta – myös huoltajien tulee tehdä osansa nettikiusaamiseen puuttumisessa, sillä huoltajalla on kuitenkin ensisijainen vastuu lapsensa kasvatuksesta:

HELI (O1): Kuka tahansa meistä, jos on sitä mieltä, että on kiusaamista, nii me kokoonnutaan ensinnäki heti kaikki ja se et kiusaaminen tapahtuu... just tää tietosuus ennen kaikkea, vielä enemmän tuolla viestinnässä. Eli tavallaan mä oon se hyvä linkki, mulle voi ilmottaa.

NEA (O3): Mä oon ottanu vähän saman linjan, koska toihan on kuitenkin... mä aina vanhempainillassa sanon, että mä en alakouluikäiselle suosittele mitään WhatsAppia, Instagramia, Snapchattia tai mitään, koska ne on ikärajaltaan K-16. Sitä nuoremmat käyttää sitä huoltajan vastuulla. Mun mielestä, jos huoltaja antaa lapsen sen asentaa, nii sit sen huoltajan tulee myös huolehtia, mitä viestejä se lapsi sinne laittaa. Jos jotain tulee, nii huoltaja kantaa sen vastuun.

Joillain luokilla oli huoltajien ja opettajan yhteinen WhatsApp-ryhmä, erityisesti alaluokilla. Ryhmissä huoltajat pystyivät jakamaan huoliaan sekä keskustelemaan kouluun liittyvistä asioista kuten tarvittaessa luokassa tapahtuvasta nettikiusaamisesta. Monet kodin ja koulun yhteistyöhön liittyvät keskustelut sisälsivätkin puheenvuoroja opettajan ja huoltajien välisestä vuorovaikutuksesta. Huoltajat peräänkuuluttivat välitöntä keskustelusuhdetta ja ajankohtaista tiedottamista. He kokivat tärkeäksi, että nettikiusaamistapauksen ilmetessä huoltajat olisivat heti tietoisia asiasta ja tilanne selitettäisiin huoltajille kunnolla auki, eikä vain Wilma-viestin kautta. Tämän tyyppinen viestittely mahdollistaa helposti väärinymmärrykset puolin ja toisin. Huoltajien läsnäolo kiusaamistapausten selvittelyssä koettiin kuitenkin haastavaksi, koska silloin esiin tulevat vahvasti vanhempien erilaiset mielipiteet sekä näkemyserot.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on esitetty, että opettajan aloitteellisuus ja henkilökohtainen vuorovaikutus sekä monipuolinen viestintä huoltajien kanssa on avain onnistuneeseen kodin ja koulun väliseen yhteistyöhön. Toisin sanoen yhteistyön edellytysten luominen ja kehittäminen on koulun vastuulla. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, s. 35.) Opettajat kokivat huoltajien kanssa tehdyn yhteistyön sekä tapausten selvittämisen riippuvan kuitenkin myös siitä millaisia ovat ”pelikaverit toisella puolella”. Heidän mielestään huoltajat on hyvä saada heti nettikiusaamistapauksen selvittämisessä prosessiin mukaan:

HELI (O1): Mul jäi täst casesta se kokemus kuitenkin, et tavallaan ne keinot, mitä mä olin käyttäny, nii se riitti vanhemmille. Siinäki oli se vanhemmille, et toi on tosissaan ja toi haluaa selvittää ja mä tein sen saman homman, et mä kerroin vanhemmille, et ”mul on tällanen ajatus, et mä lähen tätä selvittää näin ja näin, miltä tää teistä kuulostaa?”, ”no hyvältä!”. Sit kerroin, mitä selvis... eli ei selvinny mitään, mut kerroin myöskin sen, miten oon käsitelly luokassa oppilaiden kanssa, kerroin sen koko jutun. Vanhemmat oli sillä tavalla, et ”no ethän sä pystykään mitään enempä tekäkään”.

Kun huoltajat pidetään tietoisena kaikista prosessin vaiheista ja huomioidaan heidän näkemyksensä selvittelyn kulussa, on yhteistyö antoisampaa. Opettaja lisää siten

myös dialogisuutta itsensä ja huoltajien välille ja saa sitä kautta varmuuden oman toiminnan legitimiudesta.

Aikuisen ja varhaisnuoren välinen vuorovaikutus

Opettajien mukaan varhaisnuorella ja aikuisella tulee olla hyvä vuorovaikutus, jotta nuori uskaltaa kertoa heti, jos on jotain. Vastaavasti huoltajien on oltava kiinnostuneita lastensa netin käytöstä ja siitä, mitä siellä tapahtuu. Opettajat kokivat, että ainakin nuorempien kohdalla asiat otetaan rankasti sekä henkilökohtaisesti ja oppilaat ovat ylipäättään avoimia kertoen asioista hyvin seikkaperäisesti. He uskoivat vahvasti, että oppilaat tulisivat kertomaan, jos kiusaamista tapahtuisi – jos ei suoraan heille, niin viimeistään kotona. Opettajat myös huomioivat hyvän oppilaantuntemuksen, joka edesauttaa heitä tunnistamaan sekä siten puuttumaan kiusaamiseen. Opettajien vankka usko siihen, että nuoret tulevat kertomaan nettikiusaamisesta tai että he voivat tunnistaa mahdollisen kiusaamisen oppilaiden mielialasta tai tunnetilasta, voi tämän perusteella liittyä heidän kehittämäänsä luokan sisäiseen toimintakulttuuriin, jossa välittyy avoin, turvallinen ja välittävä vuorovaikutus opettajan ja oppilaiden välillä sekä opettajan tuki – apua ja tukea saa aina, kun sitä tarvitsee:

KAISA (O2): Jotenki voin kuvitella, et kyllä siellä joku vielä itkis, et ne ottaa kuitenkin asiat aika rankasti ja henkilökohtaisesti vielä tossa iässä. Kyllä luulen, että ne... ja ne tuleekin tosi helposti kertomaan, et mitä on tapahtunu välitunnilla tai viikonloppuna. Jotenki luulen, et tulis suhteellisen helposti esille.

NEA (O3): Mä uskon kans, kuulostaa hyvin tutulta. Uskon kyllä olevani hyvin perillä heidän asioistaan ja jos joku mieltä painaa, niin sen kyllä näkee. Uskoisin kyllä, et uskaltaisivat kertoa joko mulle tai sit viimeistään kotona. Ainaki jos on tullu jotain kinaa vaikka koulupäivän jälkeen kotiin kävelles tai jotain, niin kyl ne on siellä kotona kertonu ja sit vanhemmat on laittanu mulle tietoo, että tällanen on käyny ja sit ollaan voitu vielä palata asiaan.

Huoltajat taas kokivat, että varhaisnuorten on hyvin vaikea kertoa nettikiusaamisesta huoltajilleen saati opettajalleen. Tapaus on saattanut edetä jo pitkälle ja aiheuttaa nuorelle vahinkoa, ennen kuin tapauksesta kerrotaan aikuiselle. Tapauksen vieminen opettajalle asti ja siten käsiteltäväksi koulussa aiheuttaa huoltajien mukaan varhaisnuorilla pelkoa nettikiusaamisen pahenemisesta sekä toistumisesta. Tämän kanssa samansuuntaisia tuloksia on esiintynyt myös aikaisemmissa tutkimuksissa (Mäntylä ym., 2013; Haataja, Sainio, Turtonen & Salmivalli, 2016). Tämän perusteella voidaan todeta, että nuoret pyrkivät ennakoimaan niitä seurauksia, mitä aikuisen reagointi aiheuttaa.

MAIJA (H2): Mattia on joskus kiusattu WhatsAppin välityksellä, nii se tuli ilmi silleen, et hän sit mulle purkautu siitä, ku hän sit oikeesti pahotti siitä tosi paljon mielensä. Se sano, et ”äiti tästä ei sit missään nimessä saa kenellekään puhuu”, et häneltä menee maine [muut myötäilee]. Et ”se on niin noloo, jos sä meet sanoo jolleki opettajalle täst”. Mä olin sit silleen, et ”noni, mitäs tässä nyt sit?”. Sit mä just olin suoraan vanhempiin yhteydessä, ku tunsin heijät. Mutta siinä on just monilla sit se, että pelkää sitä, et siitä sit seuraa viel enempi jotaki, mikä on tosi huono juttu.

TONI (H1): Sama oli meillä Samin kanssa, ku oli niitä jotain juttuja, nii se oli, et ”missään nimessä ei, mua on nyt kiusattu, enkä mä enää halua lisää”. Se oletus on heti se, että tulee niin paljon lisää huonoa siitä ja pelko siitä, että siitä tulee toistuvaa jos jatkat sen... otat sen esille... ylläpidät sitä, nii sit tulee toinen kerta.

Tämän perusteella voidaan todeta, että suojatakseen itseään nuori saattaa mieluummin vähätellä ja vältellä tapahtunutta, kuin viedä asiaa eteenpäin kertomalla aikuiselle. Kyse on siten pitkälti luottamuksesta vuorovaikutuksessa.

Koulun toimintatavat nettikiusaamiseen puuttumisessa

Opettajien keskustelut koulun roolista nettikiusaamiseen puuttumisessa keskittyivät muutaman teeman ympärille. Jos nettikiusaamista on tapahtunut muutaman oppilaan kesken, tapaus pyritään selvittämään heti koulupäivän aikana, kun osapuolet ovat paikalla. Lisäksi huoltajille lähetetään aina tieto esimerkiksi Wilman kautta viestittämällä tai soittamalla huoltajille tapahtuneesta. Opettaja voi toimia tarvittaessa myös linkkinä huoltajien välillä. Nettikiusaamiseen puuttumisen periaatteista on ylipäättään voitu sopia yhdessä huoltajien kanssa etukäteen, jotta kaikki tietävät miten toimia tapauksen tullessa ilmi. Tämänlaista toimintaa tukee esimerkiksi Peuran ym. (2009, s. 42) kirjoittama raportti nuorten kiusaamiskyselystä, jonka mukaan vanhempainillassa pitäisi sopia kodin ja koulun yhteisistä kiusaamiseen liittyvistä toimintatavoista ja kannustaa huoltajia osallistumaan koulurauhatyöhön. Sellainen voi opettajien mukaan vaikuttaa myös oppilaisiin ennaltaehkäisevänä pelotteena, sillä jos oppilaat tietävät mitä kiusaamisesta seuraa, he eivät sitä välttämättä edes aloita. Jos tapaus koskee koko luokkaa, on syytä keskustella asiasta myös yhteisesti luokassa.

Opettajien mukaan ainakin pienemmät oppilaat haluavat miellyttää opettajaa tiettyyn pisteeseen asti, joten he voivat kasvattajan asemassa välittää oppilaille viestin omien tunteidensa kautta. Asiaa voi lähestyä esimerkiksi positiivisen pedagogiikan kautta korostamalla luokan hyvää yhteishenkeä ja toimivuutta. Toisena tapana opettajat esittivät nettikiusaamiseen liittyvien negatiivisten tunteiden välittämisen:

HELI (O1): Mä yritän silleen omiin oppilaisiin hyvät indoktrinoinnit... ku pieni lapsi kuitenkin yleensä vielä haluaa miellyttää opettajaa tiettyyn pisteeseen asti, nii jotenki painottaa sitä, miten tärkeä mulle on, et "eihän mejän luokassa, tää on maailman paras luokka" eli boostata sitä positiivista ja että "sitä mä arvostan". Tai sit "mä en todellakaan pidä semmosesta, jos mun tietoon tulee, et tälläst tapahtuu" tai joskus olen kyl käyttänyt, et "mä olen niin pettynyt, et mun zzz" [näyttää pään pudistusta ja värinää]. Se, et ei kuitenkaan tavallaan... meil on sitä kasvattajan asemaa, mitä me voidaan käyttää.

Nähdäkseni tällaisessa auktoriteettiasemassa toimiessaan opettaja usein toimiikin esikuvana oppilailleen. Käsitlemällä asiaa omien tunteidensa kautta opettaja tuo esille autenttista minäänsä ja välittää omia arvojaan ja ihanteitaan antaen mallin ihmisestä, joka sitoutuu merkityksellisenä pitämäänsä arvomaailmaan. Samalla opettaja myös julistaa tietynlaista tapa- ja moraalikasvatusta. Opettaja välittää viestin, että nettikiusaaminen ei kuulu hyviin tapoihin ja sen tekeminen osoittaa myös arvostuksen puutetta opettajaa kohtaan. Moraalikasvatukseen taas liittyy oppilaaseen kohdistetusta vaarasta, jossa opettajan pettymyksen tunne voi aiheuttaa oppilaalle häpeän ja syyllisyyden tunteita, jotka taas ohjaavat oppilaan valintoja.

Opettajat peräänkuuluttivat koulun vastuun ohelle myös huoltajien vastuuta. He kokivat, että nykyään monet huoltajat eivät uskalla ottaa vanhemman roolia ja he sysäävät valvontavastuun muille tahoille. Huoltajien tehtävä on kuitenkin seurata, ohjata ja tarvittaessa kieltää ja rangaistakin nuorta:

NEA (O3): Mä oon vähän sellanen vastarannan kiiski siinä mielessä, että mä peräänkuuluttaisin myös sitä vanhempien vastuuta. Kauheesti puhutaan, että mitä koulu vois tehdä ja kuinka koulu vois nytte... totta kai koulullakin on oma osuutensa, mut kun tuntuu, et nykyaikana kaikki vanhemmat ei oikein uskalla ottaa sitä vanhemman vastuuta ja olla vanhempia, jotka neuvo, kieltää, käskee ja seuraa. Halutaan sysätä sitä valvontavastuuta ulkopuolelle kaikille muille tahoille, et "hoitakaas te tää kiusaaminen, ku ne lapset siellä kännykällä nyt on". Mä edelleen korostaisin sitä, et kuinka suuri vastuu niillä vanhemmilla on myös seurata ja tarvittaes ohjata ja ihan kieltääkin sitä lasta.

Samanlaisia tuloksia on saatu myös Microsoftin ja OAJ:n tekemässä tutkimuksessa, jonka mukaan "joka neljäs suomalaisvanhempi ei ole tehnyt mitään lastensa nettikiusaamisen estämiseksi ja lähes joka kolmas vanhempi ei ole edes keskustellut nettikiusaamisesta lapsensa kanssa" (Microsoft, 2019).

Ohjeistus ja koulun tuki

Nettikiusaamiseen puuttumiseen liittyy olennaisesti siihen annettu koulun tuki ja ohjeistus. Opettajille ohjeistusta ja tarkempia toimintamalleja oli annettu enimmäkseen perinteiseen kiusaamiseen. Opettajat korostivat kuitenkin nettikiusaamisen puuttumi-

seen liittyvää tilannekohtaisuutta, minkä takia ei ole mahdollista asettaa yhtä ja ainoaa toimintamallia, joka mukautuisi kaikkiin tapauksiin – jossain tapauksessa toimii tietty lähestymistapa, toisessa tapauksissa täysin eri. Koska nettikiusaamiseen liittyy perinteisen kiusaamisen kanssa jaettuja piirteitä, opettajat kokivat, että annettuja ohjeita ja toimintamalleja voitaisiin soveltaa ainakin osittain myös siihen. Tätä tukee myös KiVa Koulu -ohjelman kehittäjät Salmivalli ja Pöyhönen (2011, s. 68), joiden mukaan nettikiusaamisen vähentäminen ei vaadi toimintamallien räätälöimistä juuri siihen soveltuvaksi. Opettajat kuitenkin pitivät hyvänä ideana jalostaa tällä hetkellä olevia kiusaamiseen puuttumisen toimintamalleja soveltumaan notkeammin myös nettikiusaamistapausten selvittelyyn. Opettajien mukaan tilannekohtaisesti on välillä keksittävä myös omia tilanteeseen sopivia toimintamalleja. Etenkin haastavammissa tapauksissa on tärkeää pitää esimies tietoisena koko prosessin ajan. Sillä tavoin opettajat myös hakevat tietynlaista hyväksyntää ja tukea toimintansa taakse. Siten voidaan todeta, että tällä tavoin opettajat myös pyrkivät vahvistamaan samalla omaa oikeusturvaansa.

NEA (O3): Mä just katoin tänään, et meil on "Kiusaamisen portaat". Mä kuitenkin nään sen nettikiusaamisen... se on niin eri, ku sit tommonen koulussa selkeästi tapahtuva kiusaaminen, mitä voidaan lähteä näin rakentaa. Mut on siinä varmasti samojaki piirteitä, et mä uskon, et sitä hyvin kyllä lähtis soveltamaan samalla tavalla sit kuitenkin. Mut ei siis ole.

HELI (O1): Ei meilläkään tämmöseen caseen, ne piti ihan ite keksiä. Kyllä rehtorin kans... no ei meillä rehtorinkaa kans, mä vaan kerroin sille, et "mä teen nyt näin", "aha selvä, kuulostaa hyvältä!". Se meni näin päin, mut pidin koko ajan esimiehen tietosena, et nyt on tällanen case ja miten mä aion toimia. Sillä tavalla varmistin selustani, et kerroin esimiehelle, miten aion toimia ja sain sieltä sen hyväksynnän sille.

Osassa huollettavien kouluissa oppilaille oli annettu tarkentavia ohjeita nettikiusaamiseen liittyen. Oppilaita oli esimerkiksi ohjeistettu ottamaan aina näyttökuva nettikiusaamiseen liittyvästä materiaalista todistusaineistoksi ja näyttämään se aikuiselle. Tämän nähtiin helpottavan nettikiusaamiseen puuttumista ja sen selvittämistä. Samankaltaisia ohjeistuksia on esittänyt myös nettipoliisi Marko "Fobba" Forss (Forss, 2014, s. 106–107). Suurin osa huoltajista kuitenkin epäili, etteivät nuoret saa tarpeeksi tukea tai ohjeistusta koululta ja kaipasivat siihen parannusta. Aikaisempien tutkimusten tulokset ovat tämän kanssa samassa linjassa (Agatson ym., 2007; Mäntylä ym., 2013; Haataja ym., 2016). Yleisellä tasolla kouluissa on kuitenkin puhuttu, miten tarpeen vaatiessa nuori voi ottaa yhteyttä esimerkiksi koulukuraattoriin tai terveydenhoitajaan ilman, että huoltajille siitä tiedotetaan. Tämän tyyppinen toiminta-

malli koettiin toimivaksi myös nettikiusaamiseen puuttumisessa, sillä se on selkeä ja henkilökunnan salassapitovelvollisuuden vuoksi oppilailla voi olla matalampi kynnyks käsitellä omia asioitaan aikuisen kanssa.

Haasteeksi koettiin myös koulun tuen riittävyys moniammatillisen yhteistyön näkökulmasta. Esimerkiksi koulukuraattoreilla on usein useampi koulu vastuullaan, eivätkä he siten ole joka päivä saatavilla. Huoltajat pohtivat myös, milloin oppilaat kokevat, että nettikiusaamisessa on ylitetty sellainen raja, että he ylipäättään haluavat ottaa asian esille koulun henkilökunnan kanssa. Kuten edellä on tullut ilmi, kiusaaminen on subjektiivista. Toinen voi ottaa esimerkiksi nimittelyn vitsinä, kun taas toinen kiusaamisena. (Hamarus, 2008, s. 15; Vandebosch & Van Cleemput, 2008, s. 501; Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 39.)

ALEKSI (H4): Nii tässäkin tää meidän poikien koulun rehtori sano siinä, ku se puhu kiusaamisesta ja mitä ne tekee, niin että niillä on sellanen periaate, että läppää ei ole olemassa. Mut onhan se ehkä tollaselle lapselle vaikee sitte aikuisten byrokratiaan tuoda omii ongelmiansa. Varsinki, jos se on silleen häilyvää, että tuntuu vähän pahalta, mutta ei oo ehkä niin loukkavaa kuitenkaan. Niin millon menee niin pitkälle, että hän ottais yhteyttä?

TONI (H1): Nii ja siis noi resurssit mitä laitetaan... siis koulukuraattoreil... mitä niil on joku viis kouluu yhdellä kuraattorilla? Ja sit ne on kaks tuntii viikossa yhes koulussa... et jos sanoo, et tuu käymään sit, ku tuntuu siltä, nii "aa, ens viikon tiistaina kahestoist kahteen".

Nähdäkseni byrokratian vähentämisen lisäksi tässäkin peräänkuulutettiin ohjeistuksen selkeyttä, koska asian vieminen eteenpäin on vapaaehtoista ja riippuvainen lapsen itseohjautuvuudesta, jolloin nuoren on itse määriteltävä kiusaamisen raja ja sen vahingoittavuus.

Yhteenveto tuloksista

Nettikiusaamiseen puuttumiseen kannalta merkittäväksi nähtiin varhaisnuoren ikään ja kehitykseen liittyvät asiat, kiusaamisen alustat ja muodot, opettajien ja huoltajien välinen yhteistyö, aikuisen ja varhaisnuoren välinen vuorovaikutus ja keskinäinen yhteys, koulun sisäiset toimintatavat sekä puuttumiseen liittyvä ohjeistus ja koulun tuki (taulukko 3).

Taulukko 3. Nettikiusaamiseen puuttuminen – tulosten yhteenveto.

Puuttumiseen vaikuttavat tekijät	Kodin ja koulun yhteistyö	Aikuisen ja varhaisnuoren välisen vuorovaikutus	Koulun toimintatavat nettikiusaamiseen puuttumisessa	Ohjeistus ja koulun tuki
Painottuu yläkouluikäisiin (H)	Vanhempainillat keran lukuvuodessa (H)	Nuorten vaikeaa kertoa aikuiselle nettikiusaamisesta (H)	Selvittäminen heti kaikkien osapuolien kanssa (O)	Screenshot todistusaineistoksi (H)
Tietoisuus itsestä ja ympärillä olevasta maailmasta lisääntyy (H)	Yhteiset WhatsApp-ryhmät (H)	Pelko aikuisen reagoinnin vaikutuksista (toistuvuus, pahe-neminen) (H)	Huoltajille tieto (O)	Ei riittävää ja selkeää ohjeistusta ja tukea nuorille (H)
Luokan yhteishenki & sosiaaliset suhteet (H & O)	Wilma-viestittelyt (H)	Oppilaat tulevat kertomaan herkästi (O)	Linkkinä toimiminen huoltajien välillä (O)	Resurssiongelmat moniammatillisessa yhteistyössä (H)
Vertaisryhmän vaikutus nettikiusaamisessa (H & O)	Toive välittömästä keskustelusuhteesta (H)	Opettaja itse tunnistaa (O)	Yhteisissä tapauksissa yhteinen keskustelu (O)	Itse keksityt toimintamallit (H & O)
Nettikiusaamisen tavat: vihamielinen kommentointi, mustamaalaaminen, toiseksi henkilöksi tekeytyminen, ryhmästä poissulkeminen (H & O)	Ikätason mukaisesti käsitelty vanhempanilloissa nettikiusaamista ja somekäyttäytymistä (H & O)		Sopimukset (O)	Ohjeistus perinteiseen kiusaamiseen (O)
Nettikiusaamisen kanavat: Tiktok, Whatsapp, Snapchat, Instagram (H & O)	Ajankohtainen tiedottaminen (H&O)		Positiivinen pedagogiikka (O)	Esimiehen tuki (O)
Yhteys perinteiseen kiusaamiseen (H & O)	Käsitelty vanhempanilloissa miten toimitaan ja puututaan (O)		Tapa- ja moraali-kasvatus (O)	Variaatio nettikiusaamistapauksissa → tilannekohtaisuus edellä (O)
	Käsitelty vanhempanilloissa huoltajan vastuuta (O)		Myös huoltajan vastuu seurata, ohjata, kieltää ja rangaista (O)	
	Huoltajat heti mukaan prosessiin (O)			
	Dialogisuus (O)			

8.2 Koulun vastuu nettikiusaamiseen puuttumisessa

Koulun käytänteet

Koulun vastuuta nettikiusaamiseen puuttumisessa avaavat osittain koulun käytänteet. Opettajien näkemys varhaisnuorten puhelimen käytöstä koulupäivän aikana oli, että se rajoittuu välitunteihin tai oppitunneille, jossa opetuksessa on tarkoitus hyödyntää puhelinta esimerkiksi tiedonhaun välineenä. Useammassa koulussa koulun järjestysääntöihin oli kirjattu, että koulun pihaan tultaessa puhelin laitetaan pois eikä sitä oteta esille ennen koulupäivän päättymistä. Siten puhelinta ei käytetä myöskään

välitunneilla. Opettajat kokivat, että ainakin alakouluikäiset noudattavat tätä sääntöä hyvin, joten koulupäivän aikana ei oikeastaan tule mahdollisuutta nettikiusaamiseen. Sitä ei kuitenkaan nähty absoluuttisena totuutena. Näitä haastateltavien näkemyksiä tukevat muiden tutkimusten tulokset, joiden mukaan koulujen asettama puhelinten käyttökielto koulupäivän aikana johtaa siihen, että nettikiusaaminen tapahtuu yleensä kouluajan ulkopuolella. Kiellosta huolimatta jotkut oppilaat käyttävät puhelinta piilossa. (Agatson ym., 2007; Smith ym., 2008). Opettajat kokivat puhelimen käytön rajoitusten helpottavan myös koulun vastuuta:

NEA (O3): Meil on samat säännöt. Kun koulun pihaan tullaan, niin puhelin pois. Onhan se monella tosi hankala. Sit koulupäivän jälkeen saa taas ottaa sen.

KAISA (O2): Mut tavallaan mä tykkään tästä mejän tiukasta linjasta. Se on helpottanu, et silloin ei tuu niitä, et kuka on lähettäny tunnilla minkäki viestin ja silleen.

Satunnaisesti puhelinta tai muita sähköisiä välineitä, kuten tietokonetta tai tabletteja, käytetään opiskeluvälineinä. Vaikka tällöin ohjeistukset laitteiden käyttötarkoituksesta ovat tiukat ja opettajat seuraavat niiden käyttöä, ei se estä opettajien mukaan kiusaamisen tapahtumista tunnin aikana. Opettajat eivät kuitenkaan olleet kokeneet tai olleet tietoisia nettikiusaamistapauksista, jotka olisivat tapahtuneet tämänlaisissa tilanteissa. Omalla toiminnallaan, kuten takavarikoimalla laitteen, opettajat pystyivät myös rajoittamaan laitteiden käyttöä. Kuten luvussa 4.3 on esitetty, perusopetuslain (1267/2013, §36 d) mukaan opettajalla on oikeus poistaa oppilaan puhelin, jos sen käyttö aiheuttaa häiriötä oppitunnilla. Huoltajien mielestä nettikiusaaminen voidaan laskea tämänlaiseksi häiriöksi, jos se tapahtuu koulussa. Useamman huollettavan koulussa linja oli tiukempi ja häiriöksi riittää jo puhelimen esiin ottaminen. Joissain kouluissa oppilaat sekä opettajat olivat myös yhdessä sopineet, että puhelimet jätetään koriin tunnin alussa, josta oppilaat pystyivät hakemaan ne tunnin päätyttyä. Tämänlaiset käytänteet koettiin toimivaksi, sillä nuoret käyttävät puhelintaan jopa lähes tiedostamattaan.

Kasvatuksellinen ja kurinpidollinen toiminta

Koulun vastuuseen liittyvät ne kasvatukselliset ja kurinpidolliset keinot, joita puuttumiseen voidaan käyttää. Keskusteluissa huomioitiin, miten iso ero nettikiusaamiseen puuttumisella on vapaa-ajan ja koulun kontekstissa. Koska harrastuksiin osallistuminen on vapaaehtoista, voi siellä käyttää esimerkiksi joukkorangaistuksia tai ottaa kiu-

saajalta pois jokin oikeus, kuten oikeus osallistua pelitapahtumaan. Huoltajien kanta oli, että koulussa tällaisia rangaistuksia ei kuitenkaan voida soveltaa toimivasti. Perusopetuslain (1267/2013, §29) mukaan ”opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön”. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa tämä kuitenkin täsmentyy siten, että ”kurinpitoseuraamusten tulee olla suhteessa tekkoon” (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 37).

Koulumaailmassa huoltajat näkivät kasvatuksen kannalta ennaltaehkäisevän toiminnan sekä empatiataitojen kehittämisen tärkeässä roolissa. Kiusaamisen ehkäisemistä ja siihen puuttumista ei voidakaan nähdä täysin erillisenä nuorten arjessa. Kiusaamiseen puuttuminen toimii samalla ennaltaehkäisevästi, koska nuoret tietävät mitä siitä seuraa ja toisaalta ennaltaehkäisevä toiminta vaikuttaa puuttumiseen, koska sen avulla nuoret pystyvät luottamaan siihen, että epäasialliseen kohteluun puututaan. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 83.) Koska nuorten on vaikea kertoa nettikiusaamisestaan, huoltajat painottivat nettikiusaamiseen liittyvän materiaalin tarpeellisuutta. He pitivät tärkeänä erilaisia oppitunteja tai muita vastaavia, joissa kehitettäisiin empatiataitoja, lisättäisiin ymmärrystä nettikiusaamisen seurauksista ja opitaisiin kiusatun roolista. Samanlainen näkemys on myös 39 % suomalaisista vanhemmista, jotka osallistuivat Microsoftin ja OAJ:n teettämään tutkimukseen (Microsoft, 2019). Rangaistuksen sijasta tätä kautta oppilaat saivat huoltajien mukaan enemmän ymmärrystä, oppisivat ajattelemaan asiaa toisten kautta ja ylipäättään kasvaisivat ihmisenä. Rangaistuksen nähtiin johtavan vain kiusaajan aggression lisääntymiseen. Lisäksi jos nettikiusaamiseen liittyviä materiaaleja olisi esillä koulussa jatkuvasti, olisi lapsillakin parempaa tarttumapintaa ja jotain, mitä vasten peilata omaa toimintaansa sekä mahdollista nettikiusaamistapausta.

Myös opettajien keskusteluissa korostui koulun vastuu ennaltaehkäisevässä työssä, kuten netiketin käsittelemisessä, sekä jatkuvassa nettikiusaamisen käsitteilyssä. Vaikka koulujen järjestyssäännöt sisälsivät enemmänkin ohjeita sähköisten laitteiden käytöstä ja kohteliaasta puheen käytöstä, käsiteltiin nettikiusaamista netiketin opettelemisen kautta eri tavoin. Opettajat olivat harjoitelleet sekä kerranneet sitä oppilaidensa kanssa, kun opetuksessa on otettu käyttöön uusia sähköisiä laitteita sekä alustoja. Myös eri oppiaineissa, kuten yhteiskuntaopissa ja suomen kielessä, netti on vahvasti mukana sisältönä. Tärkeimpänä opettajat pitivät jatkuvaa puhetta netti-käyttäytymisestä. Yksi oppitunti ei riitä, vaan aiheita tulee käsitellä jatkuvasti tasaisin väliajoin – joka päivä ja joka tunti on KiVa Koulu -tunti. Ennaltaehkäisevä työskentely

aiheen parissa koettiin toimivaksi, koska silloin oppilaat myös tietävät, mitä toiselle voi kirjoittaa ja mitä ei. Ennaltaehkäisevää työskentelyä netiketin käsittelemisen ja harjoittelemisen parissa on painotettu myös aikaisemmissa tutkimuksissa (Olweus, 2012, s. 17; Mäntylä ym., 2013, s. 123; Vandebosch ym., 2014, s. 40; Microsoft, 2019). Opettajat kokivat kuitenkin ongelmalliseksi sen, että monet opetusalan parissa työskentelevät näkevät netiketin käsittelyn ainoastaan pakollisena opetussuunnitelmaan kuuluvana aihealueena, jossa riittää sen läpikäyminen yhdellä oppitunnilla:

KAISA (O2): Mä oon just kans samaa mieltä, että yritän kyllä koko ajan painottaa sitä, miten käyttäydytään toisia kohtaan. Mun mielest se on samalla myös sitä, miten puhutaan, nii se liittyy myös siihen, et mitä sä voit kirjoittaa ja miten sä ylipäättään kohtaat ihmisiä niin, et se on kohteliasta ja hyvää käytöstä.

NEA (O3): Mun mielest muutenki hirveen tärkeä se ennaltaehkäisevä työ siinä. Mä jotenki uskoisin, et se kantaa sit pidemmän päälle hedelmää, kun paljon puhutaan siitä, kuinka toisia kohdellaan ja miten voi toisille kirjoitella ja siis nettietikettiä käydä yhdessä. Se ei oo semmonen yhen kerran vuodessa, et ”tää nyt kuuluu OPS:iin [opetussuunnitelmaan] ja nyt on netiketti hoidettu, sen voi unohtaa”, vaan et se on siellä arjes mukana ja asioista puhutaan, niihin palataan ja kerrataan ja semmosta. Mä uskon, että se sit pidemmäs juoksus kantaa, et tulis jo valmiiks semmonen asenne. Sit jos jotain käy, niin puututaan heti. Jotenki tuntuis, että se ois toimiva.

Painottamalla ennaltaehkäisevän työn merkitystä, sen pitkän aikavälin vaikutuksia, jatkuvaa sisällyttämistä arkipuheeseen sekä siihen liittyvää oppilaiden asenteisiin vaikuttamista, toisten kunnioittamista, hyvää käytöstä ja kohtelua keskusteluun osallistuneet opettajat myös viittaavat opettajalle kuuluvaan kasvatustehtävään, johon kuuluu lisäksi näiden taitojen sisällyttäminen pysyväksi osaksi koulun toimintakulttuuria.

Virkavastuun määrittely ja sen haasteet

Kuten luvussa 4.4 kerrotaan, aluehallintovirastojen oikeuskäytännön perusteella opettajat toimivat vastoin virkavelvollisuuksiaan, jos he tietävät, että oppilaan turvallisuus on vaarantunut kiusaamisen takia, eivätkä he tee mitään tämän poistamiseksi (Mäntylä ym., 2013, s. 74). Huoltajien keskusteluissa tuli ilmi, että nettikiusaamisen kohdalla on kuitenkin vaikeampi määritellä koulun vastuuta kuin perinteisessä kiusaamisessa. Tämä johtuu siitä, että perinteinen kiusaaminen tapahtuu usein konkreettisesti koulussa ja opettaja voi itse todistaa teon tai oppilas tulee asiasta kertomaan, jolloin se tulee automaattisesti koulun selvitettäväksi, kun taas nettikiusaamisessa on usein haastavaa nähdä sen yhteys kouluun. Huoltajat kuitenkin kokivat, et-

tä etenkin silloin, kun kyse on koulussa tapahtuvasta tai kouluun liittyvästä (esimerkiksi luokan WhatsApp-ryhmässä tapahtuvasta) nettikiusaamisesta, on koululla selkeämpi rooli sen selvittelyssä. Opettaja koettiin myös avainhenkilönä tapauksen selvittämisen aloittamisessa, sillä hän olisi hyvä yhteyshenkilö huoltajien välillä, eikä huoltajien tarvitsisi silloin pettää lastensa luottamusta viemällä asiaa eteenpäin.

Haasteena vastuun määrittämisessä nähtiin myös se, että nettikiusaamisen rajaa on vaikeampi määrittää. Esimerkiksi aina ei voida tietää, onko kyse nettikiusaamisesta vai onko kyseessä ryhmässä totuttu sisäinen kielenkäyttö. Joissain varhaisnuorten muodostamissa yhteisöissä tietynlainen puhetyyli voi olla osa totuttua somekäyttäytymistä, mutta toisaalta sen hyväksymistä ei voida yleistää koko ryhmään. Kuten luvussa 2.1 on esitetty, on kiusaamista vaikeaa määrittää ulkopuolelta, sillä siihen vaikuttavat vahvasti yksilön tai ryhmän suhtautuminen ja kokemus asiasta (Salmivalli, 1998, s. 80–87; Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 40–41). Netin kautta ei pysty myöskään näkemään toisen reaktiota tai tunneilmauksia, joten tulkinta jää vastaanottajan vastuulle:

SAARA (H3): Luokan WhatsAppissa jääkiekkoa pelaavat pojat ensin alottivat kai ihan asiaan liittyvää, mut sit vähän överiks meni jossain vaiheessa. Mut se oli hyvä, et siinä pysty keskustella sitte, että luuletsä, et joku ottaa tosta nokkiinsa tai näin? Kun oli tollasta, et kylhän se kohdistu varsinki ehkä näitten neljän pojan välillä, et nimettiin jotain. Hän ainaki oli sitä mieltä, et ei, tämä on vaan tätä normaalia chargongia [jargon], mutta mistä sitä tietää.

Selkeästi koulussa tapahtuvan nettikiusaamisen lisäksi reagoimatta jättäminen kouluajan ulkopuolella tapahtuneeseen nettikiusaamiseen nähtiin opettajan virkavastuuta rikkovana toimintana, jos nettikiusaaminen on tullut esille koulun arjessa ja opettajan tietoisuuteen. Erityisesti opettajan tietoisuus onkin yksi ratkaisevista tekijöistä koulun vastuun arvioinnissa (Mäntylä ym., 2013, s. 121). Opettajien mukaan vastuun tarkkaa rajaa on silti vaikeaa määrittää. Sen pitäisi opettajien mukaan kuitenkin riittää, että tekee kaikkensa, mitä olosuhteet sekä laki huomioon ottaen pystyy siinä tilanteessa tekemään. Tätä tukee myös Mäntylän ym. (2013, s. 124) tutkimustulos: koska lainsäädännössä ei selkeästi mainita millä tavalla kiusaamiseen tulee puuttua, koulun puuttumista arvioidaan kokonaisuutena.

Tämän lisäksi opettajat nostivat keskusteluissaan nettimaailmaan kuuluvan anonyymiyden tuomat haasteet kiusaajan tunnistamisessa verrattuna perinteiseen kiusaamiseen. Netissä pystyy esimerkiksi helposti vaihtamaan identiteettejä ja luomaan erilaisia anonyymejä tilejä:

HELI (O1): Koskaan ei voi takuuvarmasti sanoo, mut mulla on niin vahva epäily. Jäljet johtaa niin syytöstehtäälle, mut ku ei pysty millään todistaa. Näähän [perinteisen kiusaamisen tapaukset] on helpompia, ku sä saat verekseltään kiinni, et vaikka ryhmät- mikä oli vaik tää viimesin, mitä on selvittäny, niin ryhmätilanteessa yks rupee esittää toista halventavalla tavalla ja saa muut nauramaan. Sehän on selkee kiusaamistilanne, siin ei oo mitään epäselvää. Mut netissä kun ne on niin taitavia tekemään jo nyt erinäisiä tilejä ja vaihtelevaan identiteettejä siellä... mitenkä pääset käsiks niihin? Tää anonyymiys, mitä tonne nettimaailmaan liittyy, on niin paljon hankalampaa selvitettävää.

Vaikka kiusaamisen jäljet johtaisivat tiettyyn henkilöön ja kiusaajasta olisi vahva epäily, on häntä pidettävä opettajien mielestä syyttömänä konkreettisten todisteiden puuttuessa. Opettajien mukaan anonyymiys selkeästi hankaloittaa opettajan työtä nettikiusaamiseen puuttumisessa ja sen selvittämisessä, mutta toisaalta ei voida olettaakaan, että se olisi yhtä helppoa, kuin perinteisessä kiusaamisessa, jossa tekijä saadaan yleensä tosimaailmassa kiinni itse teossa. Tämän perusteella voidaan todeta, että opettajien mukaan anonyymiys siten muokkaa virkavastuun rajaa häilyvämmäksi, mutta toisaalta opettajan vastuualue laajenee: selvittääkseen tapauksen opettaja joutuu tekemään enemmän selvittelytyötä ja käyttää enemmän aikaa kiusaajan selvittämiseksi.

Moniammatillinen yhteistyö

Sekä huoltajien että opettajien keskusteluissa koulun vastuu nettikiusaamiseen puuttumisessa nähtiin jakautuvan moniammatillisen yhteistyön kautta. Nettikiusaamistapausten selvittelyssä huoltajien konkreettisella läsnäololla ei nähty olevan suurta arvoa. Heidän ei koettu olevan riittävän hyvin tilanteen tasalla koulussa tapahtuneista tapauksista, sillä he eivät ole itse olleet läsnä. Lisäksi heillä ei ole samanlaista oppilaantuntemusta luokan oppilaista kuin opettajilla. Siten heidän oletuksensa toisista oppilaista ja heidän keskisistä sosiaalisista suhteista voi perustua virheellisiin ennakkokäsitelmiin.

Erityisesti koulun muun henkilökunnan, kuten psykologin ja kuraattorin, rooli koettiin kuitenkin hyvin tärkeäksi nettikiusaamisen selvittelyssä. Huoltajat kokivat, että esimerkiksi psykologien ja kuraattorien vahva koulutus sekä ammattitaito tulee huomioida ja on hyvä, jos tällaiset ammattilaiset otetaan selvittämiseen mukaan automaattisesti alusta asti. Kuten luvussa 5.2 on mainittu, alan kirjallisuudessa on esitetty, että nettikiusaamiseen puuttumisessa pitäisikin kasvattaa moniammatillisen

yhteistyön näkyvyyttä kasvattamalla heidän roolia, jotta erilaista osaamista pystyttäisiin paremmin hyödyntämään (Forss, 2014, s. 117; Hästbacka, 2018, s. 7).

Nähdäkseni opettajien päätehtäväksi koettiin opettaminen ja kasvattaminen, johon opettajankoulutus on keskittynyt, eikä heidän koulutuksensa ja ammattitaitonsa nähty riittävän ymmärtämään kiusaamitapausten selvittelyä sen vaatimalla tavalla. Kuraattoreilla ja psykologeilla taas nähtiin olevan professionaalinen asema, jolloin heillä on nettikiusaamisen selvittämiseen sellaista erityisosaamista, että heidän tulisi olla ensisijaiset tahot sen käsittelemisessä koulussa:

TONI (H1): Joo ja sitte mieluummin heti ja et olis kuraattori tai joku. Mulla on semmonen tunne, että psykologit ja kuraattorit, jotka on kouluttautunu, et ne on ainoot ammattilaiset, jotka ymmärtää oikeesti sitä asiaa. Edes opettajilla ei oo niin vahvaa koulutusta, ku ne kuitenkin on opettajia. Psykologien ja kuraattorien pitäis olla se ensisijainen. Se et ne olis ammattilaisia siinä, ku kuitenkin ne on aina vaikeita asioita.

Toinen syy, miksi huoltajat näkivät moniammatillisen yhteistyön parempana on, että silloin mukaan tulee ulkopuolisia tahoja. Yksi huoltajista vertasi tilannetta heidän asemaansa konsulttina: ulkopuolisen sanaan uskotaan yleensä enemmän ja heillä on automaattisesti erilainen auktoriteetti. Ulkopuolisen henkilön sanoilla on enemmän valtaa ja vaikutusta ja siksi ulkopuolinen taho olisi myös opettajaa parempi fasilitaattori nettikiusaamisen selvittämisessä. Lisäksi ulkopuoliset tahot näkevät mahdollisesti tilanteenkin objektiivisemmin kuin koulun henkilökunta. Jotkut huoltajista nostivat kuitenkin esille, että se riippuu siitä, onko kyseessä ala- vai yläkoulun opettaja. Alakoulussa luokanopettaja opettaa oppilailleen kaikki tunnit, kun taas yläkoulussa jokaisella aineella on eri opettajat ja luokanvalvojaakin oppilaat näkevät vain noin kerran tai kaksi kuussa. Nähdäkseni tässä arvioitiin luokanopettajan kykyä toimia täysin objektiivisesti nettikiusaamistapausten selvittämisessä ja luokanopettajan nähtiin ennemmin toimivan sellaisten johtopäätösten perusteella, jotka eivät välttämättä perustu to- tuuteen, vaan opettajan omiin kokemuksiin pohjautuviin subjektiivisiin käsityksiin esimerkiksi kiusaajasta tai kiusatusta:

Toni (H1): Ja ku opettaja ei oo ulkopuolinen oppilasryhmässä. Sehän on niin ku vanhempi tai työpaikalla esimies, et se on liian lähellä ollakseen ulkopuolinen. Sit ku kuraattori on ollu mukana, nii siin on oikee ulkopuolinen henkilö, joka näkee täysin ulkopuolisena sen tilanteen.

SAARA (H3): Mut voi vähän riippua, jos se on ala- vai yläkoulu. Kun yläkoulussahan se opettaja ei oo niin läsnä, et se voi olla aika ulkopuolinen, mutta se oma opettaja siellä... luokanopettajahan on sit vähän eri.

Opettajat kokivat, että on hyväkin jossain vaiheessa todeta tehneensä kaikkensa ja nostaa kädet ylös. Siitä voi jatkaa seuraava taho, joka parhaassa tapauksessa pystyy entistä enemmän edistämään tilanteen selviämistä. Tämän perusteella voidaan olettaa, että opettajat pyrkivät virkavastuunsa rajoissa tekemään ensin kaikkensa omalta osaltaan ja sitten vasta hyödyntämään moniammatillista yhteistyötä. Opettajien näkemys osoittaa, että ei voida olettaakaan opettajan pystyvän kaikkeen ja siten on erittäin tärkeää, että virkavastuun raja vedetään johonkin. Tämän kanssa samalla linjalla on myös nettipoliisi ”Fobba”, jonka mukaan lisäämällä kuraattorin ja koulupsykologin roolia nettikiusaamiseen puuttumisessa helpottuisi ja selkeytyisi samalla myös siihen liittyvät vastuukysymykset (Forss, 2014, s. 117).

Nettikiusaaminen kouluajan ulkopuolella

Huoltajien näkemys kouluajan ulkopuolella tapahtuvasta nettikiusaamisesta oli selkeä. Jos se ei tapahdu koulupäivän aikana, eikä liity kouluun millään tavalla, ei opettajalla ole heidän mukaansa velvollisuutta puuttua siihen. Opettajat eivät voi olla vastuussa lasten vapaa-ajan käyttäytymisestä. Huoltajien keskusteluissa käytiin siten läpi tarkemmin huoltajien roolia nettikiusaamiseen puuttumisessa, kun se tapahtuu nuorten vapaa-ajalla. Toisaalta huoltajat ajattelivat yleisesti, että mikä tahansa edesauttaa nettikiusaamisen vähentämistä, on hyvä asia – jos opettajalla on mahdollisuus ja resursseja puuttua, on se ainoastaan hyvä asia. Esimerkiksi luokan yhteisiin WhatsApp-ryhmiin saattaa tulla päivittäin jopa 150 viestiä, joten huoltajat pitivät riittävänä, että opettajat enimmäkseen silmäilevät, onko viestien joukossa jotain vakavampaa, johon tulisi puuttua.

Opettajien näkemys oli, että nettikiusaaminen tapahtuu pääosin muualla kuin koulussa. Lähtökohtaisesti opettajia ei ole velvoitettu puuttumaan kouluajan ulkopuolella tapahtuvaan kiusaamiseen. Opettajien keskusteluissa tuli kuitenkin esille, että joissain tilanteissa he ovat silti puuttuneet siihen huoltajien pyynnöstä. Joskus he ovat toimineet myös tiedonvälittäjänä, ikään kuin linkkinä huoltajien välillä ja se on toiminut hyvin sekä ollut myös huoltajien näkökulmasta riittävää puuttumista. Opettajat korostivat, että toimiessaan yhteyshenkilönä tapaukseen sen enempää puuttumatta he osoittavat olevansa huoltajien kanssa yhdessä lasten puolella. Nähdäkseni tätä painottamalla he viittaavat samalla tietynlaiseen puolueettomuuteen.

Vaikka nettikiusaaminen tapahtuisi kouluajan ulkopuolella, voi sillä huoltajien mielestä olla jonkinlainen yhteys kouluun. Joskus sidos voi olla esimerkiksi kouluyhteisö, jolloin osapuolet ovat samasta koulusta tai jopa samalta luokalta. Silloin kouluajan ulkopuolella tapahtunut kiusaaminen voi heidän mukaansa helposti heijastua luokan tai koulun ryhmädynamiikkaan. Kun kiusaaminen jatkuu koulupäivän aikana, ei huoltajien mielestä ole enää suurta merkitystä, mistä kiusaaminen on lähtenyt liikkeelle. Silloin merkitystä on ainoastaan sillä, että tilanne on koulussa päällä, kiusaaminen jatkuu ja siihen on puututtava. Myös opettajat kokivat, että kouluajan ulkopuolellakin tapahtuva kiusaaminen monesti vaikuttaa luokan ilmapiiriin, opettajan työhön ja ylipäättään oppilaiden viihtymiseen, jolloin siihen on puututtava jollain tasolla – ainakin saattamalla asia huoltajien tietoisuuteen.

Opettajien keskusteluissa tuli esille, kuinka opettajan vastuuseen kouluajan ulkopuolella tapahtuvaan nettikiusaamiseen puuttumisessa vaikuttaa vahvasti se, etteivät he voi asettaa minkäänlaisia seuraamuksia. Opettajat kokivat, että koululla ei oikeastaan voikaan olla vastuuta rangaistukseen täytäntöönpanosta, sillä he eivät ole poliiseja. He kaipaisivat kuitenkin tarkempaa linjanvetoa sen suhteen, miten tällaisissa tilanteissa opettajat saavat puuttua.

NEA (O3): Mä voin toki luokassa puhua, mut mä en voi tavallaan mitään seuraamuksia... mul ei oo valtuuksia puuttua opettajana lasten vapaa-aikaan. Mä voin tavallaan olla se linkki joo, mut mä en niiden käyttöä suosittele.

HELI (O1): Just tää, että missä se iso linjanveto on? Koulu ei voi määrätä rangaistuksia, jälki-istuntoja tai näitä, et me ei voida niitä... koska me ollaan kuitenkin kaikki lasten puolella ja jos se ilmapiiri menee luokassa huonoks, nii se on kaikilta pois. Vaikka olis miten koulupäivän ulkopuolella syntyny riita, nii opettaja on kuitenkin se tuttu aikuinen monesti, joka voi olla se luotettava aikuinen, jonka kanssa niitä pystyy käsittelemään. Koulun tehtävä tai opettajan tehtävä ei ole kuitenkaan lähteä jakamaan niitä... me ei olla poliiseja, jotka jakaa niitä rangaistuksia.

Toisaalta koululla on valtuus puuttua kiusaamiseen vain ”omalla alueellaan”, mikä estää heitä toimimasta, mutta toisaalta kiusaaminen vaikuttaa joka tapauksessa luokan ilmapiiriin ja opettajat ovat oppilailleen tuttu ja luotettava aikuinen, jonka kanssa kiusaamista olisi helppo selvittää. Opettajatkin korostivat lopulta huoltajien vastuuta ja totesivat heidän tehtäväkseen huolehtia lapsistaan ja heidän toiminnastaan sekä pohtia omat seuraamukset ja rangaistukset nettikiusaamisen tapahtuessa kouluajan ulkopuolella.

Yhteenveto tuloksista

Koulun vastuuseen nettikiusaamiseen puuttumisessa liitettiin erilaisia tekijöitä, jotka vaikuttivat sen laajuuteen (taulukko 4). Näihin sisältyi koulun käytänteet sekä säädökset puhelimen käyttöön liittyen, kurinpidolliset keinot ja niihin liittyvä lainsäädäntö, kasvatuksellinen vastuu käsitellä aihetta ennaltaehkäisevästä näkökulmasta, virkavastuu ja siihen liittyvät haasteet nettikiusaamisen erityispiirteiden, lain ja tapauksen ominaisuuksien kannalta, moniammatillisen yhteistyön sisällyttäminen puuttumiseen, sekä koulun rooli kouluajan ulkopuolella tapahtuvaan nettikiusaamiseen.

Taulukko 4. Koulun vastuu nettikiusaamisessa – tulosten yhteenveto.

Koulun vastuu nettikiusaamiseen puuttumisessa				
Koulun käytänteet	Kasvatuksellinen ja kurinpidollinen toiminta	Virkavastuun määrittely ja sen haasteet	Moniammatillinen yhteistyö	Nettikiusaaminen kouluajan ulkopuolella
Sopimus vapaaehtoisesta puhelimen keräämisestä tunnin alussa (H)	Ei joukkorangaistuksia tai jonkin oikeuden poistamista (H)	Rajoittaa kiusaamisen rajan määrittämisen haasteet (H)	Ei huoltajia selvittämään (H)	Jos opettajalla resursseja, saa puuttua (H)
Opettajan oikeus ottaa puhelin pois nettikiusaamisen seurauksena (H & O)	Empatiataitojen kehittäminen (H)	Kiusaamisen näkyminen koulun arjessa (H & O)	Ulkopuolisuus (H)	Huoltajien vahva rooli (H & O)
Puhelimen käyttökielto kouluajalla (H & O)	Ennaltaehkäisevä toiminta (H & O)	Opettajan tietoisuus kiusaamisesta (O)	Objektiivisuus (H)	Ei vastuuta oppilaiden vapaa-ajalla tapahtuvasta nettikiusaamisesta → poikkeuksena jos vaikuttaa koulussa (H & O)
	Jatkuva puhe nettikiusaamisesta (O)	Toiminta laki & olosuhteet huomioiden (O)	Tietotaidon kasvaminen (H & O)	Huoltajien pyynnöstä voi tilanteen vaatiessa puuttua (O)
		Rajoitteena netti-maailman anonyymisyys (O)	Ymmärryksen kasvaminen (H & O)	Linkkinä toimiminen huoltajien välillä (O)
			Vastuun jakautuminen (H & O)	Ei valtuutta jakaa rangaistuksia/seuraamuksia (O)

8.3 Toimintamallien toimivuus

KiVa Koulu -ohjelma

Sekä huollettavien että opettajien kouluissa oli useimmilla käytössä KiVa Koulu -ohjelma. Suurin osa huoltajista näki toimintamallin toimivaksi ja koki tuntevansa sen erityisesti vanhempainilloissa käytyjen esittelyiden kautta. Myös opettajien ryhmässä nousi esille, että tämä toimintamalli oli kaikista tutuin: se oli jo koettu toimivaksi ja sitä oli helpoin ymmärtää. Kellään ei kuitenkaan ollut tietoa tai kokemusta siitä, onko ohjelmaa käytetty nettikiusaamistapausten selvittelyssä.

Toinen pidetty piirre oli se, että KiVa Koulu -ohjelma on selkeä prosessi. Molempien ryhmien näkemys oli, että siinä on selkeä kaava sille, miten selvittäminen etenee, kuka kenenkin kanssa puhuu missäkin vaiheessa ja huoltajienkin rooli on esillä. Ohjelmaan kuuluva kiusaamisen loppumisen seuranta nähtiin myös positiivisena, sillä sen avulla asian ääreen palataan vielä uudestaan eikä prosessi lopu kesken. KiVa Koulu -ohjelma oli huoltajien mukaan myös muita aikuisten fasilitoimia toimintamalleja kevyempi, mikä todettiin hyväksi.

Kolmas hyväksi koettu ominaisuus oli ohjelmassa toteutuva yhteistyö. Selvittämiseen osallistuu moniammatillinen tiimi, johon kuuluu alan asiantuntijoita. Tämän koettiin edistävän ja parantavan tapauksen selvittämistä. Opettajat korostivat lisäksi opettajan vastuun jakautumista: kun selvittämiseen otetaan mukaan huoltajat, useamman aikuisen tiimi sekä mahdollisesti muita tahoja, ei selvittäminen ole yksin opettajan harteilla.

KiVa Koulu -ohjelma sai suurimmaksi osaksi pelkästään positiivista palautetta. Yksi huoltajista kuitenkin toi esille vastakkaisen mielipiteensä, joka pohjautui täysin siihen liittyvään viestintään. Hänen erittäin huonot kokemuksensa Wilman käytöstä värittivät täysin hänen käsitystään koko toimintamallista. Muiden perustelut kuultuaan huoltaja kuitenkin totesi, että KiVa Koulu -ohjelma sisältää paljon erittäin hyviä asioita, joten ainoa asia, jonka hän todellisuudessa muuttaisi olisi se, että viestintä Wilman kautta poistettaisiin mallista kokonaan.

TONI (H1): Ja sitten neloseksi tämä missä yhtään viestiä menee Wilman kautta.

SAARA (H3): Mut eihän vanhemmilla pitäis olla siinä suurta roolia.

TONI (H1): Ei mut joo. Tässä ei... täst puuttu kaikki. [naurua]

SAARA (H3): Siinähan juuri on ne ammattilaiset mukana.

TONI (H1): No mun pitää ehkä sen verran viel sanoo, et mä oon niin allerginen tolle Wilmalle, et se väritti tota mun käsitystä tosta koko mallista. Siel on erittäin paljon hyviä asioita. Mä luulen, et ku mä sanoin, et siin on kaikki pielessä, nii ei, siin oli kaikki muut hyvin paitsi Wilma... mä luulen, et toi KiVa olis ihan hyvä, jos siitä poistais ton Wilman.

Vastuunportaat

Vastuunportaiden hyvistä piirteistä huoltajat korostivat sitä, että oppilaat joutuvat ottamaan vastuuta omista teoistaan. Jo heti alussa kiusaaja joutuu tunnustamaan tekonsa ja keskustelemaan siitä. Sen lisäksi tekojen sovittaminen sekä tekijän lupaus olla tekemättä vastaavaa koettiin toimivaksi, koska oppilas joutuu itse kantamaan

vastuun kiusaamisestaan ja toimimaan itse. Nähdäkseni huoltajat viittasivat tässä siihen, että oppilaan reflektio toiminnastaan ja kokemuksestaan edesauttaa häntä oppimaan ja käsittämään, miten tapahtuneen voi korvata ja olemaan tekemättä enää samaa.

Toinen ominaisuus, josta huoltajat pitivät, oli toimintamallissa korostuva empatia. He pitivät tärkeänä sitä, että kiusaaja ymmärtää tekonsa vaikutukset ja joutuu ajattelemaan miltä kiusatusta tuntuu ja siten näkemään myös muiden näkökulmat, kuin omansa. Nähdäkseni huoltajat siten uskovat, että empatiataitoja ja tietynlaista tunneälyä voi oppia ja tämänlaisen toimintamallin kautta sitä voi systemaattisesti opetella. Erityisesti korostaessaan kiusaajan ymmärryksen lisäämistä tekonsa vaikutuksista huoltajat osoittavat näkevänsä empatian myös valittuna tapana toimia eikä pelkästään taitona. Kuten luvussa 2.2 on esitetty, samanlaisia johtopäätöksiä ovat saaneet myös esimerkiksi Jimerson ym. (2010, s. 105), joiden mukaan nuoren tapa havaita, ymmärtää ja myötäelää toisten tunnetiloja on selkeästi yhteydessä siihen, miten nuori pystyy toimimaan sosiaalisissa suhteissaan ja miten hän käyttäytyy tunteissaan aggressiota.

Opettajan vahva rooli sai mielipiteitä puolesta ja vastaan. Osa opettajista oli sitä mieltä, että on loogista lähteä oppilaalle tutuimmasta aikuisesta: kiusaamista kannattaa lähteä ensin selvittämään opettajan kanssa, sitten etenemään ensin koulun sisällä ja lopuksi tarvittaessa ulkopuolisten tahojen kanssa. Toisaalta osa opettajista oli sitä mieltä, että vaikka tässäkin mallissa voi ottaa selvittelyyn avuksi muitakin henkilöitä, tilanne hoidetaan lähtökohtaisesti opettajan fasilitoimana, mikä sysää ison vastuun ja taakan opettajan harteille. Huoltajienkin keskusteluissa huomioitiin opettajan suuri rooli ja se, miten tilanteen onnistuminen on täysin riippuvainen luokanopettajasta ja hänen käyttämistään metodeista.

Vastuunportaat-toimintamallin valinnassa vaikutti selkeästi haastateltavan oma kokemus. Vastuunportaat oli monille uusi toimintamalli ja kokemuksen puute vaikutti olennaisesti siihen liitettyihin mielipiteisiin. Poikkeuksellisesti yksi opettaja näki toimintamallin yhteyden omaan toimintaansa, mikä vaikutti positiivisesti hänen näkemykseensä Vastuuportaista. Opettajan viimeisin kokemus nettikiusaamisen selvittelystä oli, että opettaja selvittäjänä sekä samantyyppinen toimintarakenne toimi siinäkin parhaiten:

HELI (O1): Johtuu varmaan tietyllä tavalla... huomaa, et myöskin se oma kokemus. Mä olin se henkilö, joka siinä omassa casessa oli se ensimmäinen kontakti, joka lähti sitä, et tulee varmasti omasta kokemuksesta. Sen takii mä laitoin nimenomaan Vastuunportaat ykköseks ja KiVa Koulun kakkoseks.

KAISA (O2): Mä en oo käyttäny sitä tai ei oo ollu silleen... nii mä mietin, et kumpi?

Huoltajat kokivat, että osa vaiheista ei kuitenkaan sovellu nettikiusaamistapausten selvittämiseen. Keskusteluissa kyseenalaistettiin keskustelun eteneminen esitetyllä tavalla. Lähtökohtaisesti toimintamalli tekee oletuksia, jotka eivät huoltajien mielestä toteudu – ainakaan luonnollisesti.

TONI (H1): On hyvä ajattelu, mutta väkisin anteekspyyntö... jos se oma maailmankatsomus on sellanen, et oikeesti kokee, että ei oo tehny mitään väärää, niin anteeksanto on täysin teennäinen pakotettu toimenpide, joka ei johda kummallakaan mihinkään. Se semmonnen väkisin pakottaminen siihen ei johda muuhun, ku sen kieltämiseen, eikä siihen, et oikeesti syntys se pohdinta, että mitä pitäisi ajatella tapahtuneen.

ALEKSI (H4): Joo mun mielest tää vaikutti vähän siltä, et joku psykologi on tehny tällasen teorian ja vaatinu näitä vaiheita myöntäminen, ymmärtäminen, anteekspyyntö. Mun mielestä tää ei nyt ihan sitä 10–13-vuotiaiden ajatusmaailmaa... kovin hyvin tällanen malli sitten sovi. Mä vähän mietin, että millä lailla tää... kyllähän se kivalta näyttää, kun sen tosta lukee, mutta mitä se käytännössä sitten on? Formalisointi tällä tavalla, et nyt käydään nämä portaat näin, niin mä en oikeen nää mitään hyötyä siinä. Ehkä vielä ärsytti tää loppu, että hirveen idealistinen käsitys siitä, että kiusaajasta sitten vielä tulee kiusaamisen vastainen taistelija tulevaisuudessa.

Osa portaisiin liittyvistä vaiheista koettiin teennäiseksi, turhan idealistiseksi ja liian formalisoiduiksi, eikä niiden nähty soveltuvan hyvin varhaisnuorten ajatusmaailmaan.

VERSO-ohjelma

Osa huoltajista koki VERSO-ohjelman toimivaksi, koska se on täysin nuorten itsensä fasilitoima. Myös alussa käydyt keskustelua ohjaavat pelisäännöt koettiin hyväksi. On parempi, että nuoret istuvat yhdessä pöydän ääreen keskustelemaan toistensa kanssa ilman mitään formaalia ja jäykkää rakennetta tai aikuisen ohjausta. Tämänlainen toimintatapa soveltuisi kyseisten huoltajien mukaan parhaiten juuri tähän ikäryhmään ja tapaukseen. Nähdäkseni osa huoltajista siten korosti nuorten osallisuutta nettikiusaamistapauksen selvittämisessä ja piti epäkäytännöllisenä ajatusta aikuisen asettamasta struktuurista ja sitä, että nuorten pitäisi sopeutua siihen. Aikuinen ei välttämättä pysty heidän mukaansa asettumaan nuoren asemaan toisin kuin toinen nuori, joka vertaisena pystyy paremmin ymmärtämään osapuolten ajatusmaailmaa ja oppilaiden keskuudessa vallitsevia normeja.

VERSO-ohjelmaan suhtauduttiin kuitenkin suurella varauksella. Suurin epäily kohdistui nuoren soveltuvuuteen vertaissovittelijana. Ensinnäkin huoltajat pohtivat, miten varmistetaan sovittelijoille riittävä koulutus. Nuoria verrattiin esimerkiksi psykologiin ja kuraattoriin, joiden ammattitaitoa nuoret eivät voisi saavuttaa millään järjestetyillä koulutuksilla. Toiseksi huoltajat miettivät kriteerejä, millä varmistetaan, että vanhempi oppilas varmasti soveltuu tehtävään ja miten hän on kykeneväinen käsittelemään vastuutaan sovittelijana. Kolmanneksi kyseenalaistettiin nuorten toimiminen vertaistensa kanssa – miten heidät koetaan uskottaviksi vetäjiksi ja auktoriteetiksi. Tämän perusteella voidaan kärjistetysti todeta huoltajien näkevän opettajilla ja koulun muulla henkilökunnalla olevan automaattisesti jonkinlainen ylivoimainen auktoriteettiasema ja tietotaito kiusaamistapausten selvittämisestä jo pelkästään ammattinsa ja aikuisuuden puolesta verrattuna oppilaisiin, joiden pitäisi se ensin jollain tavalla ansaita tapaukseen liittyviltä vertaisiltaan. Lisäksi ohjelmaan liitettiin kiusaajan ja kiusatun välinen ongelmallinen vuorovaikutus. Huoltajat epäilivät, että kiusaaja ja kiusattu eivät pystyisi keskustelemaan avoimesti ja kertomaan omia näkemyksiään, jos heidät istutetaan heti saman pöydän ääreen ja jos asiaa selvittää vanhemmat oppilaat eikä aikuiset:

MAIJA (H2): Niin ja onks niillä oppilailla tässä sovittelijana riittävästi auktoriteettiä tätä kiusaajaa kohtaan? Onks he tarpeeks uskottavia, että se kiusaaja uskoo, mitä tässä keskustellaan?

SAARA (H3): Itse asiassa jäin nyt vähän miettii, et se, et otetaan heti molemmat saman pöydän ääreen... onko se kaikissa tapauksissa kuitenkaan hyvä? Pääseeks molemmat oikeesti tuomaan niitä omia näkemyksiään?

ALEKSI (H4): Nii varsinki, jos ne on vanhempia oppilaita, nii pystyykö kiusattu sitte avautumaan siinä? Pitäis olla aika hyvät vanhemmat oppilaat, et ne sit osaa.

Sekä huoltajien että opettajien keskusteluissa tuli esille myös huoli siitä, ettei näin vakavaa kiusaamistapausta voida ylipäättään käsitellä ilman aikuista. Opettajat toivat esille, kuinka tapauksen piirteet ja kohderyhmä huomioon ottaen tapaus ei sovellu lainkaan nuorten keskenään soviteltavaksi. Heidän mielestään tämänlainen toimintatapa sysää liian ison taakan nuorten kannettavaksi. Tämän perusteella voidaan olettaa, että opettajat näkevät tapauksen sen verran vakavaksi, ettei varhaisnuorikäisellä ole vielä kykyä käsitellä sellaisia tunteita ja ajatuksia, jotka tapaukseen liittyy tai kompetenssia selvittää tapausta sen vakavuuden vaatimalla tasolla:

HELI (O1) Mä aattelen tällasessa, et tää on niin iso case, et sen takii mä jättäisin viimeseks sen Verson, et jättäis lapset keskenään sopimaan. Mä aattelin jotenki, et toi Verso ei oo mi-

tenkään... et saaks ton jättää laittamatta? Kun tää on aikuisten juttu. Mä en nää mitenkää lapsia tässä näin, et lapset selvittelis tällasta.

NEA (O3): Se on tosi iso juttu niin pienen harteille kannettavaks.

KAISA (O2): Nii mul on kans Verso viimeisenä, koska mun mielestä tapaus on sen verran vakava. Mun mielest se ei oo sit enää semmonen asia, mitä ehkä pelkästään lasten... tai jotenki siinä myös pitää olla sit aikuinen vahvastikin mukana.

Opettajat määrittelivätkin sitä, millaisia tapauksia voisi ottaa VERSO-ohjelmassa käsiteltäväksi. Vertaissovittelun nähtiin soveltuvan paremmin pienempiin riitoihin, jotka ovat helposti neuvoteltavissa. Tässä tapauksessa kyseessä oli kuitenkin järjestelmällisesti ja tahallisesti toteutettu, vakava nettikiusaaminen, joka on levitetty laajalle yleisölle, joten sen selvittäminen vaatii opettajien mukaan aikuisen läsnäoloa.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu

Rikos- ja riita-asioiden sovittelussa osa huoltajista näki hyväksi sovittelijan ulkopuolisuuden ja koska se toimii hyvin nuorisoriikollisuuden saralla, nähtiin sen soveltuvan osittain myös tällaisen tapauksen ratkomiseen. Suurimmaksi osaksi rikos- ja riita-asioiden sovittelu sai kuitenkin kritiikkiä. Keskusteluissa pohdittiin esimerkiksi prosessin raskautta. Etenkin näin nuorien kohdalla huoltajat kokivat prosessin raskaaksi ja ulkopuolisen sovittelijan hakemisen turhan byrokraattiseksi ja liiotelluksi. Molemmat ryhmät näkivät toimivampana vaihtoehtona tapauksen selvittämisen koulussa, koulun työkaluilla ja koulun henkilökunnan avulla. Sovittelu voisi siten tulla huoltajien ja opettajien mielestä kyseeseen, kun kaikki koulun keinot on käytetty.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelun nähtiin muutenkin sopivan paremmin fyysistä väkivaltaa sisältävien tapausten selvittämiseen. Tietyin ehdoin myös nettikiusaamistapauksia olisi syytä selvittää sovittelun kautta, mutta etenkin tässä nimenomaisessa tapauksessa sovittelu ei toimisi hyvin, sillä kyse on varhaisnuorista, eikä kuva tai jakelu ole sen verran vakava, että se pitäisi viedä sovitteluun asti. Lisäksi kyseessä on yksittäistapaus. Tämän perusteella voidaan olettaa, että rikos- ja riita-asioiden sovittelu nähtiin äärimmäisenä keinona ja kiusaamisen pitäisi ylittää sellainen raja, että sitä ei ole tarkoituksenmukaista enää käsitellä pelkästään koulun avuin tai teon vaikutukset ovat sellaisia, että siihen puuttuminen koulun keinoilla ei ole enää riittävää suhteutettuna teon vakavuuteen.

SAARA (H3): Kun se ei ole pitkäaikaan tai sillä lailla... no toki tällanen psyykkinen voi olla vakava, mutta se fyysinen vois olla sitte vielä vakavempi.

ALEKSI (H4): Munki mielest se on fyysiseen väkivaltaan soveltuva.

SAARA (H3): Tai voihan oikeesti tietenkin nettikiusaaminenki mennä sellaselle tasolle, että puhutaan sellasista kuvista esimerkiksi tai jostain sellasesta jakelusta, että se oikeesti kuuluu tonne. Mutta ei ehkä vielä tässä tilanteessa, et sen takia mulla on se tossa viimesenä.

Yksi opettajista nosti myös esille rikos- ja riita-asioiden sovitteluun liittyvän vapaaehtoisuuden periaatteen, joka voi heikentää tämän toimintamallin toimivuutta nettikiusaamistapausten selvittelyyn. Hänen mukaansa sosiaalisessa mediassa on helppo sanoa mitä vaan, mutta kasvotusten "kovempikin tyyppi" voi jäädä sanattomaksi. Kuten luvussa 3.2 esitettiin, tutkimustenkin mukaan nettikiusaamisessa on helpompi kommentoida ikävämmin, kuin perinteisessä johtuen siitä, ettei kiusattua joudu kohtaamaan kasvotusten (Kowalski ym., 2012, s. 87; Weber & Pelfrey, 2014, s. 98; Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 40). Koska sovittelu on vapaaehtoista, on opettajan näkemyksen mukaan sinne helpompi jättää menemättä, kun taas koulussa ei tämänlaista vaihtoehtoa tule edes kyseeseen. Opettaja myös mainitsi opettajan asemaan liittyvän auktoriteetin, jonka avulla hän saa taivuteltua kiusaajan osallistumaan tapauksen selvittelyyn, toisin kuin tuntematon vapaaehtoissovittelija:

KAISA (O2): Ku se on vapaaehtosta, niin niiden ei oo pakko tulla paikalle tai sä voit keskeyttää sen. Kuinka moni sitten jättää saapumatta paikalle? Jos sä oot se, joka ton jutun on tehny, nii koulussa sulla on jonkun näkönen semmonen auktoriteetti tai joku... et "nyt keskustellaan ja sä tuut tänne". Siinä ei oo vaihtoehtoja siinä livetä paikalta tai olla menemättä. Niin kuinka monella on pokkaa mennä? Jotenki seki jäi mulla pieneks semmoseks, et jos tai kun se ei voi olla pakollista mitenkään, niin et mennäänkö paikalle ja kehtaako tai uskaltaako? Koska kyllä ne tietää, mitä ne on tehny. Aika harva pystyy kantamaan sellasta vastuuta 10–13 vuoden iässä. Joo, pystytään sanoo toleen varsinki somessa vaikka mitä, mut kasvotusten ei sitte ehkä välttämättä olla enää niin kovia tyyppejä.

Nähdäkseni pohtimalla sitä, uskaltaako ja kehtaako oppilas osallistua vapaaehtoiseen sovitteluun ja korostamalla tapauksen väistämätöntä selvittämistä koulussa, opettaja huomioi myös opettajan ja oppilaan välisen vuorovaikutussuhteen. Oppilas tuntee opettajan ja opettajan auktoriteettiaseman kautta hän kokee sellaista kunnioitusta opettajaa kohtaan, että hän viitsii ja uskaltaa osallistua ja hänellä on matalampi kynnys selvittää asia. Tämän lisäksi opettaja myös viittaa siihen, että koulussa oppilas ei voi valita, osallistuuko hän tapauksen selvittämiseen vai ei, mikä nähdäkseni viittaa myös pitkälti koulun sisäisiin kasvatuksellisiin ja kurinpidollisiin keinoihin, joita opettaja voi tarvittaessa käyttää. Oppivelvollisuuden vuoksi varhaisnuorilla on myös velvollisuus käydä koulua, joten he eivät voi paeta tilanteen selvittämistä.

Yhteenveto tuloksista

Toimintamallien toimivuutta arvioitiin niihin liittyvien piirteiden, rakenteen, kokemuksen ja fasilitaattorin perusteella (taulukko 8). Parhaiten toimiviksi toimintamalleiksi nettikiusaamiseen puuttumisessa koettiin KiVa Koulu -ohjelma sekä Vastuunportaat. Osa huoltajista näki VERSO-ohjelman sopivan parhaiten varhaisnuorten välisten nettikiusaamistapauksien selvittelyyn, kun taas osa huoltajista sekä kaikki opettajat kokivat sen vähiten toimivaksi ja kokivat tarvetta aikuisen läsnäololle. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu nähtiin toimivan siinä vaiheessa, kun kaikki koulun sisäiset keinot ovat käytetty tai jos tapaus on sen verran vakava, ettei sitä pystytä käsittelemään koulussa.

Taulukko 5. Toimintamallien toimivuus – tulosten yhteenveto.

KiVa Koulu -ohjelma	Vastuunportaat	VERSO-ohjelma	Rikos- ja riita-asioiden sovittelu
+ Kevyt toimintamalli (H)	+ Kiusaajan vastuun ottaminen (H)	+ Nuorten fasilitointi (H)	+ Sovittelijan ulkopuolisuus (H)
+ Tutuin toimintamalli (H & O)	+ Empatia (H)	+ Yhteiset pelisäännöt (H)	- Prosessin raskaus ikätasolle (H)
+ Koettu toimivaksi (H & O)	+ Tutuin aikuinen selvittäjänä (O)	- Soveltuvuuden varmistaminen (H)	- Liian byrokraattinen (H)
+ Helpoin ymmärtää (H& O)	+ Hyvä kokemus opettajasta selvittäjänä (O)	- Nuoren uskottavuus auktoriteettina (H)	- Ei oikeassa suhteessa tekkoon (H&O)
+ Selkeät vaiheet etenemiseen (H& O)	- Selvittäminen riippuvainen vain luokanopettajasta (H)	- Kiusaaja ja kiusattu samaan pöytään (H)	- Sovittelun vapaaehtoisuus (O)
+ Moniammatillinen yhteistyö (H&O)	- Vaiheisiin liittyvät epätoimimukaiset oletukset, teennäisyys, idealistisuus (H)	- Liian vakava tapaus Nuorten keskenään selvitettäväksi (H & O)	- Nuoren vastuunotto (O)
- Wilman käyttö viestintävälineenä (H)	- Liian formalisoitu nuorten ajatusmaailmaan (H)	- Liian iso taakka nuorille (O)	
- Ei tietoa onko käytetty nettikiusaamisessa (H & O)	- Ei tuttu, ei kokemusta (H & O)	- Nuorilla ei kompetenssia selvittämiseen (O)	
	- Vastuu ja taakka yhdelle ihmiselle (O)		

9 Luotettavuus

Tässä luvussa käsitellään tutkimuksen validiteettia ja reliabiliteettia. Pyrin avaamaan luotettavuutta perustelemalla eri vaiheissa tehtyjä valintoja, avaamalla aineistonkeruun ja analyysin etenemistä ohjaavia periaatteita sekä pohtimalla luotettavuutta edistäviä ja rajoittavia tekijöitä.

Tutkimuksen kohdejoukosta on kerrottu tarkemmin luvussa 7.3. Luotettavuuden lisäämiseksi olen pyrkinyt selittämään mahdollisimman tarkasti, miten se on valikoitunut ja miten prosessi eteni alusta asti. Lisäksi tutkimuksen luotettavuutta on pyritty lisäämään keräämällä aineistoa kahdelta eri tiedonantajaryhmältä: opettajilta sekä huoltajilta. Molemmissa ryhmissä omakohtaiset kokemukset nettikiusaamista-pauksista olivat kuitenkin melko vähäisiä, joten aineiston kattavuus suhteessa tutkimusasetelmaan ei nähdäkseni toteutunut parhaalla mahdollisella tavalla. Uskoakseni jos kohdejoukko olisi sisältänyt enemmän huoltajia, joiden huollettavat olisivat joutuneet nettikiusaamisen kohteeksi tai opettajia, joiden luokassa olisi ollut nettikiusaamistapauksia, olisi aineistosta noussut vielä uutta tietoa tai uusia teoreettisia teemoja.

Aineistonkeruuta on avattu tarkemmin luvussa 7.4. Luotettavuuden lisäämiseksi olen myös selventänyt tarkemmin tutkimuksen aineistonkeruumenetelmän, ryhmäkesustelun, luvussa 7.2 ja kertonut miksi näin sen soveltuvan parhaiten juuri tähän tutkimukseen. Ryhmäkesustelun aikana pyrin olemaan vetäjänä mahdollisimman objektiivinen ja pidättäytyä paljastamasta omia tulkintojani haastateltavien puheenvuoroista vähentääkseni yhtenä virhelähteenä pidettyä, haastateltavien sosiaalisesti suotavaksi koettuja vastauksia (Hirsjärvi & Hurme, 2008, s. 35). Sitä tuki myös tälle metodille tyypillinen neutraalin ja ulkopuolelle jättäytyvän tutkijan asema, jonka myötä keskustelu eteni pitkälti haastateltavien ehdoilla. Ryhmäkesustelulla on kuitenkin tyypillisiä haasteita, jotka ovat olennaisia tutkimuksen luotettavuuden kannalta. Ensinnäkin ryhmäkesustelussa molemmissa ryhmissä oli yksi dominoiva haastateltava, joka vaikutti ryhmädynamiikkaan ja siten kaikki eivät mahdollisesti pysyneet tasapuolisesti tuomaan omia käsityksiään esille. Toiseksi ryhmässä toimimiseen liittyy aina tietynlaista sosiaalista painetta ja vaikutusta, joka on voinut muokata haastateltavien näkemyksiä toisten näkemysten mukaiseksi tai toisten hyväksynnän saamiseksi. Kolmanneksi vaikka aihe ei ollut henkilökohtainen, se helposti herättää

sellaisia tunteita, ajatuksia tai kokemuksia, joita voi olla vaikeaa tuoda esiin ryhmäasetelmassa, mikä voi vaikuttaa myös keskustelun syvyyteen.

Ryhmäkeskustelussa toteutettuun tehtävään (liite 5) liittyi myös muutamia haasteita koskien tulosten luotettavuutta. Tehtävään kuului havainnollistavana esimerkkinä yksi nettikiusaamistapaus, jota vasten haastateltavat pystyivät peilaamaan toimintamalleja. Ensinnäkin koska toimivuutta peilattiin nimenomaisesti tähän tapaukseen, olisivat tulokset toimintamallien toimivuudesta voineet olla eriävät toisessa kontekstissa. Toiseksi esimerkkitapaus oli sen verran selkeä, että näkemykset toimintamalleista jäivät melko yksiselittesiksi. Tehtävässä oli myös tiivistetysti esitelty työryhmän kokoamat nettikiusaamiseen toimivat toimintamallit, mutta osalle tiivistelmät eivät olleet riittäviä ja jotkut vaiheet jäivät epäselväksi, mikä vaikutti heidän antamaansa arvioon. Tehtävän käsittely ei ollut myöskään kovin yhdenmukaista, sillä huoltajien keskustelussa esiintyi enemmän puhetta toimintamallien sisällöstä, kun taas opettajien keskustelussa keskiössä oli opettajan roolin käsittely nettikiusaamistapauksen selvittämisessä.

Analyysin eteneminen on kuvailtu luvussa 7.5, jossa olen pyrkinyt mahdollisimman läpinäkyvästi selittämään litteroinnin, luokittelun sekä varsinaisen analyysin kulkua. Ruusuvuoren (2010, s. 459) mukaan isompien kokonaisuuksien hahmottaminen on vaikeaa ellei mahdotonta pelkästään nauhoitettua puhetta kuuntelemalla, joten aineiston litterointi on jo itsessään lisännyt analyysin luotettavuutta. Litteroinnissa osa jää kuitenkin aina kuulematta ja voidaan ymmärtää väärin (Ruusuvuori, 2010, s. 359), joten äänittämisen lisäksi kuvasin ryhmäkeskustelut. Tarkoituksena oli valita litteroinnissa sellaista aineistoa, joka vastaa mahdollisimman hyvin ja osuvasti tutkimuskysymyksiin. Myös analyysissa olen pyrkinyt etenemään systemaattisesti tutkimuskysymysten mukaisesti ja ankkuroimaan sitä johdonmukaisesti aineistoon.

Tutkimusaineiston sisällön jäsentely sisältää jo itsessään tutkijan tekemiä teoreettisia valintoja ja tulkintoja (Ruusuvuori ym. 2010, s. 16). Kuten luvussa 7.5 on esitetty, Salo (2015, s. 166, 171) ja Ruusuvuori ym. (2010, s. 15) ovat kuitenkin ilmaisseet sisällönanalyysin olevan riittämätön, jos se perustuu ainoastaan aineiston luokitteluun, sillä analyysissa vaaditaan myös omaa tulkintaa. Tästä syystä olen luonut synteisiä luokittelun pohjalta ja kommentoinut sen avulla rakennettua analyysia myös oman ajattelun kautta. Omassa tulkinnassa olen parhaani mukaan pyrkinyt huomioimaan esiymmärryksen ja olettamuksien vaikutuksen niissä ja sulkemaan pois omat ulkoiset sitoumukset aiheeseen, joita se mahdollisesti voi luokan-

opettajaopiskelijana sisältää. Tässä on kuitenkin hyvä ottaa huomioon inhimillisen todellisuuden monimerkityksellisyys. Vaikka menettely olisi perusteltu uskottavasti, toinen tutkija voi päätyä erilaiseen tulokseen ilman, että se nähdään tutkimusmenetelmän tai tutkimuksen heikkoutena (Hirsjärvi & Hurme, 2008, s. 188).

Tämän tutkimuksen havaintoyksikkönä oli eri toimijoiden (opettajien ja huoltajien) ilmiölle antamat merkitykset. Tutkittava ilmiö ymmärretään tässä tutkimuksessa ryhmään liittyväksi. Olen kuitenkin tuonut esille analyysissa muutamat poikkeukset aineistossa muutoin toistuvaan rakenteeseen. Toisaalta tämä voi toimia valideettia vahvistavana analyttisena apuvälineenä, jonka avulla aineistosta löydettyjä säännönmukaisuuksia voidaan ymmärtää ja testata (Ruusuvuori, 2010, s. 236) ja toisaalta se estää todellisuuden vääristymistä (Hirsjärvi & Hurme, 2009, s. 183).

Kyseessä on melko vähän tutkittu aihe ja tulokset vaihtelevat riippuen siitä, onko aihetta tutkittu suomalaisessa vai ulkomaisessa kontekstissa, sillä maiden lainsäädännöissä on eroavaisuuksia. Olen kuitenkin tavoitellut luotettavuutta tuloksiin teoriatriangulaation kautta tukemalla tästä aineistosta saatuja löydöksiä aiemmilla tutkimuksilla sekä teoreettisella kirjallisuudella. Aineistosta poimittujen sitaattien avulla pyrin avaamaan sitä, miten päädyin kyseisiin tuloksiin ja johtopäätöksiin. Tuloksia voidaan nähdäkseni soveltaa muihin vastaaviin kohdeympäristöihin, mutta kuten yleensäkin laadullisissa tutkimuksissa, ei tässäkään tutkimuksessa pyritty tulosten suoraan yleistettävyyteen. Hakalan (2018, s. 19) mukaan ”tutkija ei tarvitse sanojensa taakse määräenemmistöä, ainoastaan aineistonsa äänen ja tuen”. Yleistettävyys liittyy siten tulkintojen perustelemiseen (Moilanen & Räihä, 2018, s. 60; Ruusuvuori ym. 2010, s. 14).

10 Pohdinta

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen tarkoituksena oli selvittää, miten koulussa puututaan nettikiusaamiseen. Tämän tutkimuskysymyksen tulokset olivat osittain samassa linjassa aiempien tutkimusten kanssa. Tutkimuksessa tuli ilmi, että sekä huoltajat että opettajat painottivat koulun ja kodin välisen yhteistyön tärkeyttä nettikiusaamiseen puuttumisessa. Nettikiusaamista, somekäyttäytymistä ja siihen puuttumista oli käsitelty vanhempainilloissa. (Peura ym., 2009.) Opettajat pyrkivät puuttumaan nettikiusaamiseen samoilla toimintatavoilla kuin perinteiseen kiusaamiseen, sillä koulujen toimintamallit olivat pitkälti perinteiseen nettikiusaamiseen räätälöityjä. Myös Salmivallin ja Pöyhösen (2011, s. 66–68) mukaan opettajat voivat hyvin soveltaa perinteiseen kiusaamiseen käytettyjä toimintamalleja myös nettikiusaamiseen, koska nettikiusaamisen väheneminen ei vaadi toimintamallien räätälöimistä juuri siihen sopivaksi.

Lisäksi opettajat painottivat huoltajien vastuuta. Huoltajatkin näkivät tehtäväkseen puuttua nettikiusaamiseen, jos se ei liity koulu-aikaan tai koulukontekstiin. He kuitenkin kokivat, ettei varhaisnuorilla ole riittävästi ohjeistusta ja tukea koululta nettikiusaamiseen puuttumisessa. Huoltajat kokivat myös, etteivät nuoret tule herkästi kertomaan nettikiusaamisesta, sillä he pelkäävät sen johtavan nettikiusaamisen toistumiseen tai pahenemiseen (Mäntylä ym., 2013; Haataja, Sainio, Turtonen & Salmivalli, 2016). Näiden lisäksi nuorten taipumus jättää kertomatta johtuu aiempien tutkimusten mukaan esimerkiksi aikuisten nettimaailmaan liittyvän tiedon, käytännön ja ymmärryksen puutteesta, erilaisten sanktioiden, kuten netin käyttörajoituksen, pelosta tai nuoren ajatuksesta, että hänen täytyy vaan kestää kiusaaminen ja käsitellä se itsekseen (Agatson ym., 2007; Smith ym., 2008; Peura ym., 2009). Lisäksi huoltajien näkemys nuorille suunnatun ohjeistuksen ja tuen puutteesta on yhteneväinen aiempien tutkimusten kanssa, joiden mukaan koulun henkilökunta ei ole usein huomannut koulussa tapahtuvaa kiusaamista eivätkä kiusaamisen uhrin ole saaneet riittävästi tukea (Agatson ym., 2007; Haataja ym., 2016).

Tämän tutkimuskysymyksen osalta tuli myös uusia tuloksia verrattuna aikaisempiin tutkimuksiin. Opettajat uskoivat, että oppilaat tulevat herkästi kertomaan nettikiusaamisesta tai itse huomaavansa sen luokassaan. Opettajat selvensivät puuttumiskeinoihinsa sisältyvän mahdollisimman nopean selvittämisen kaikkien osapuolten kanssa, koko luokan yhteisissä tapauksissa yhteisen keskustelun, erilaiset sopimuk-

set nettikiusaamisesta ja siihen puuttumisesta, positiivisen pedagogiikan, tapa- ja moraalikasvatuksen sekä huoltajille tiedottamisen ja heidän välillään linkkinä toimimisen. Aikaisempien tutkimuksien perusteella koulun henkilökunnan ei ole nähty olevan usein selvillä kiusaamisesta tai puuttuneen siihen (Agatson ym. 2007; Luopa ym., 2008; Peura ym., 2009; Mäntylä ym., 2013). Fyysiseen väkivaltaan puututaan helpommin kuin epäsuoraan kiusaamiseen tai netissä tapahtuvaan kiusaamiseen, koska opettajat eivät niin selkeästi yhdistä sitä kiusaamiseen eikä kouluilla ole yhteisiä toimintamalleja siihen puuttumiseen (Mishna ym., 2005, s. 730–731). Lisäksi tutkimusten mukaan kouluissa on koettu suurta tarvetta ohjaukselle ja nettikiusaamiseen toimiville interventio-ohjelmille (Mishna ym., 2005; Peura ym., 2009; Mäntylä ym., 2013; Vandebosch ym., 2014), kun taas tässä tutkimuksessa spesifien toimintamallien sijasta opettajat painottivat tapausten erilaisuutta ja suosivat enemmän tilannekohtaista puuttumista.

Toisen tutkimuskysymyksen avulla pyrittiin määrittämään koulun vastuuta nettikiusaamiseen puuttumisessa opettajien ja huoltajien näkemysten avulla. Tämän tutkimuskysymyksen tulokset vastasivat suurelta osin aikaisempia tutkimuksia. Sekä huoltajat että opettajat näkivät koulun käytänteiden ja sääntöjen liittyvän koulun vastuuseen. Jos koulussa puhelimiten käyttö on kiellettyä, oppilaat eivät pysty käytännössä nettikiusaamaan toisiaan. Sitä ei kuitenkaan nähty absoluuttisena totuutena (Agatson ym., 2007; Smith ym., 2008). Molemmat ryhmät pitivät hyvänä myös opettajan poisotto-oikeutta nettikiusaamisen kannalta, mutta korostivat yleisesti rangaistusten antamisen sijasta opettajan vastuuta netiketin käsittelemisessä ja nuorten empatiataitojen kehittämisessä (Peura ym., 2009; Vandebosch ym., 2014; Microsoft, 2019). Moniammatillinen yhteistyö nähtiin toimivaksi nettikiusaamiseen puuttumisessa ja erityisesti kuraattorin ja psykologin rooli koettiin merkittäväksi. Varsinkin huoltajat kokivat heidät ensisijaisena toimijana, kun taas opettajat kokivat tehtävänjaon eri toimijoiden välillä epäselväksi ja hyödynsivät moniammatillista yhteistyötä vasta tarpeen vaatiessa. Nettikiusaamistapauksissa erilaisten toimijoiden mukaan ottaminen on koettu hyväksi muissakin tutkimuksissa, mutta usein toimijoiden keskinäiset rooli- jaot ovat epäselvät, eikä koulun sisäisten (rehtori, opettajat, oppilashuolto) ja ulkopuolisten viranomaisten (esimerkiksi poliisi ja lastensuojelu) yhteistyöstä ole olemassa tarkkoja toimintamalleja kiusaamistilanteiden selvittämiseksi (Mäntylä ym., 2013; Vandebosch ym., 2014; Hästbacka, 2018).

Huoltajat ja opettajat käsittivät koulun vastuun nettikiusaamiseen puuttumisessa yltävän tapauksiin, jotka tapahtuvat koulussa tai näkyvät koulun arjessa tai joista opettaja on tietoinen (Smith ym., 2008; Peura ym., 2009). Huoltajien mukaan koulu ei ole velvollinen puuttumaan muuhun oppilaiden vapaa-ajalla tapahtuvaan nettikiusaamiseen, kun taas opettajat kokivat tehtäväkseen selvittää niitä edes jollain tasolla vanhempien niin pyytäessä – ainakin välittämällä viestin huoltajalle (Vandebosch ym. 2014).

Kolmannen tutkimuskysymyksen funktio oli kartoittaa huoltajien ja opettajien käsitykset työryhmän esittämien toimintamallien toimivuudesta nettikiusaamiseen puuttumisessa. Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama työryhmä esitti loppuraportissaan, että useilla kouluilla on käytössään koulun arjessa syntyneitä ja vakiintuneita käytäntöjä tai puuttumiseen kehitettyjä toimintamalleja, mutta niiden vaikuttavuudesta on hyvin vähän tai ei lainkaan näyttöä (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 83). Etenkin tutkimus toimintamallien vaikuttavuudesta nettikiusaamisen osalta on jäänyt hyvin vähäiseksi. Tämän tutkimuksen tuloksia ei siten pystytä toimintamallien toimivuuden osalta vertailemaan aikaisempien tutkimuksien tuloksiin.

KiVa Koulu -ohjelman osalta sekä huoltajat että opettajat kokivat toimintamallin tutuimmaksi ja kokemuksien perusteella toimivaksi. Heillä ei kuitenkaan ollut tietoa, onko sitä käytetty varsinaisesti nettikiusaamistapauksiin puuttumisessa. Molemmat ryhmät nostivat erityisesti toimintamallin keveyden, jolla he viittasivat selkeisiin vaiheisiin ja tapauksen selvittämiseen koulun sisäisen henkilökunnan ja välineiden avulla. Siinä esitetty koulun sisäinen moniammatillinen yhteistyö koettiin kuitenkin merkityksellisenä selvittämisen etenemisen kannalta.

Myös vastuunportaat nähtiin molemmissa ryhmissä toimivana. Huoltajat korostivat toimintamallissa toteutuvaa kiusaajan vastuunottoa ja empatiataitojen kehittymistä, kun taas opettajat siinä toimivaa rakennetta, jossa oppilaalle tutuin aikuinen, eli opettaja, on ensimmäinen selvittäjä. Huonoksi siinä nähtiin kuitenkin huoltajien keskusteluissa liian formalisoitu rakenne, jonka jotkut vaiheet ovat teennäisiä ja turhia, kun taas osa opettajista peräänkuulutti moniammatillisen yhteistyön lisäämistä jossain vaiheessa.

VERSO-ohjelma jakoi mielipiteitä. Huoltajat arvioivat sen toimivimmaksi, kun taas opettajat vähiten toimivaksi toimintamalliksi. Huoltajien ryhmän sisäinen näkemys ei ollut myöskään yksimielinen. Osa huoltajista koki toimintamallin sopivan erityisesti varhaisnuorille, kun nuoret toimivat keskenään yhteisten pelisääntöjen mukaisesti.

Osa huoltajista ja kaikki opettajat olivat sitä mieltä, että ainakin vakavampi nettikiusaamistapaus on liian rankka nuorten keskenään selvitettäväksi, eikä nuorella ole tarvittavaa auktoriteettia saati kompetenssia selvittää sellaista.

Rikos- ja riita-asioiden käsittely ei saanut kummaltakaan ryhmältä erityisen hyviä arvioita. Molemmat ryhmät kokivat sen toimivan viimeisenä keinona, kun koulun sisäiset keinot ovat jo käytetty. Huoltajat näkivät sovittelijoiden ulkopuolisuuden toimivan objektiivisuuden näkökulmasta, mutta kokivat prosessin raskaana varhaisnuorten kohdalla. Siihen liittyvä byrokratia ei myöskään edistänyt toimintamallin toimivuutta. Sekä huoltajat että opettajat pohtivat myös toimintamallin soveltuvan vain silloin, kun se on oikeassa suhteessa tekoon nähden. Opettajat kokivat lisäksi sovittelun vapaaehtoisuuden periaatteen toimivan huonosti, sillä nuori voi helposti olla menemättä paikan päälle tai käsittelemättä tapausta. Samalla toimintamallin onnistuminen riippuu myös liikaa siitä, miten nuori pystyy ottamaan vastuun teoistaan.

Yhteenvedona voidaan todeta, että tulokset osoittivat koulun puuttuvan nettikiusaamiseen samoin kuin perinteiseen kiusaamiseen silloin, kun se tapahtuu tai vaikuttaa kouluajana tai on muutoin yhteydessä koulukontekstiin. Koulun vastuu ei ulotu muiden kouluajan ulkopuolella tapahtuvien nettikiusaamistapausten selvittämiseen ja näissäkin tilanteissa monesti riittäväksi on nähty jo huoltajille ilmoittaminen. Vastuuta voidaan myös jakaa moniammatillisen yhteistyön kautta eri toimijoiden kesken. Huoltajien ja opettajien näkemykset nettikiusaamiseen puuttumiseen liittyvien toimintamallien toimivuudesta olivat eriäviä, mutta molemmissa ryhmissä sekä KiVa Koulu -ohjelman että Vastuunportaat-toimintamallin nähtiin soveltuvan hyvin nettikiusaamistapausten selvittelyyn.

Tämän tutkimuksen tuloksissa esiintyviä huoltajien ja opettajien näkemyksiä voidaan nähdäkseni käyttää hyvin taustatietona puuttumiseen liittyvien keinojen ja toimintatapojen jatkokehittelyssä, mutta niitä on tarkasteltava kriittisesti tutkimuksen pienimuotoisuuden ja luotettavuuden haasteiden (kts. luku 9) takia. Aihe on vielä vähän tutkittu, mutta se on ajankohtainen ja yhteiskunnallisesti merkittävä, joten jatkotutkimukselle on tarvetta. Ensinnäkin nettikiusaamiseen puuttumista ja siinä hyväksi koettuja toimintatapoja olisi syytä tutkia tosielämän tapausten kautta, jotta saataisiin käytännöllisempää ja totuudenmukaisempaa tietoa aiheesta. Myös koulun vastuun määrittämiseksi ja sen tutkimiseen olisi hyvä lisätä lain näkökulmaa käsittelemällä nettikiusaamiseen puuttumiseen liittyviä oikeustapauksia. Lopuksi nostaisin netti-

kiusaamiseen soveltuvien toimintamallien soveltuvuuden ja vaikuttavuuden tutkimisen tärkeyden.

Lähteet

- Agatston, P. W., Kowalski, R., & Limber, S. (2007). Students' perspectives on cyber bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), S59–S60.
- Ahola, T. & Hirvihuhta, H. (2002). *Vääryydestä vastuuseen. Miten ohjata lapset ja nuoret ottamaan vastuu teoistaan?* Helsinki: Opetushallitus.
- Allen, B. & Waterman, H. (2019). Stages of adolescence. *Healthy children*. Luettu 31.10.2019. <https://www.healthychildren.org/English/ages-stages/teen/Pages/Stages-of-Adolescence.aspx>
- Baldry, A. C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27(7), 713–732.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bloor, M., Frakland, J., Thomas M. & Robson, K. (2001). *Focus groups in social research*. London: Sage.
- Book, A. S., Volk, A. A., & Hosker, A. (2012). Adolescent bullying and personality: An adaptive approach. *Personality and Individual Differences*, 52(2), 218–223.
- Bowes, L., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2009). School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 48(5), 545–553.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss*. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
- Brighi, A., Melotti, G., Guarini, A., Genta, M. L., Ortega, R., Mora-Merchán, J. & Thompson, F. (2012). Self-esteem and loneliness in relation to cyberbullying in three European countries. Teoksessa Q. Li, D. Cross, P. Smith (toim.), *Cyberbullying in the global playground: Research from international perspectives* (s. 32–56). Oxford: Blackwell.
- Burgess-Proctor, A., Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2009). Cyberbullying and online harassment: Reconceptualizing the victimization of adolescent girls. *Female crime victims: Reality reconsidered*, 153–175.
- Eskola J., Lätti, J. & Vastamäki J. (2018). Teemahaastattelu: Lyhyt selviytymisopas. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (s. 24–46). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Forss, M. (2014). *Fobban sosiaalisen median selviytymisopas*. Helsinki: Crime Time.
- Francke, L., Heikkilä, P., Lahtinen, M., Tyrkkö, T. & Vanttaja U. (2017). Tietokoneen, kännykän ja muiden mobiililaitteiden käyttöön liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista koulussa. *Oppaat ja käsikirjat 2017:5a*. Luettu 15.4.2019. http://www.oph.fi/download/183993/tietokoneen_kannykan_ja_muiden_mobiililaitteiden_kayttoon_liittyvista_oikeuk.pdf
- Garandeau, C. F., Lee, I. A., & Salmivalli, C. (2014). Inequality matters: Classroom status hierarchy and adolescents' bullying. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(7), 1123–1133.
- Gellin, M. (2011). *Sovittelu koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus
- Haanpää, S. (2014). Opettajan oikeudet ja velvollisuudet: ajankohtaisia teemoja ja oikeuskäytäntöä. Luettu 11.4.2019. http://oajvs.fi/sites/default/files/materiaalit/opettajan_oikeudet_ja_velvollisuudet.pdf
- Haasio, A. (2013). *Netin pimeä puoli*. Saarijärvi: Saarijärven Offset.
- Haataja, A., Sainio, M., Turtonen, M., & Salmivalli, C. (2016). Implementing the KiVa antibullying program: Recognition of stable victims. *Educational Psychology*, 36(3), 595–611.

- Hakala J. (2018). Toimivan tutkimusmenetelmän löytäminen. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (s. 11–23). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hamarus, P. (2008). *Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise*. Helsinki: Kirjapaja.
- Harcourt, S., Jasperse, M., & Green, V. A. (2014). "We were sad and we were angry": A systematic review of parents' perspectives on bullying. Paper presented at the *Child & Youth Care Forum*, 43(3), 373–391.
- Heikkinen, H. (2018). Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (5. uudistettu painos) (s. 145–160). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hennink, M. M. (2014). *Focus group discussions*. New York: Oxford University Press.
- Hinduja, S. & Patchin, J. (2009). *Cyberbullying warning signs*. Cyberbullying research center. Luettu 11.4.2019. <https://cyberbullying.org/cyberbullying-warning-signs.pdf>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of suicide research*, 14(3), 206–221.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2008). Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2004). *Tutki ja kirjoita* (10. painos). Helsinki: Tammi.
- Huhtala, N. (2013). Verkkokiusaaminen lasten ja nuorten nettimaailman haasteena. Teoksessa R. Kupiainen, S. Kotilainen, K. Nikunen, & A. Suoninen (toim.), *Lapset netissä – Puheenvuoroja lasten ja nuorten netin käytöstä ja riskeistä. Mediakasvatusseuran julkaisu 1/2013*, 44–53.
- Hästbacka, N. (2018). Monialainen verkostotyö ja koulukiusaaminen. Tapaustutkimus Aseman Lapset ry:n K-0 -hankkeesta. *Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 130*.
- Högnabba, S. & Ranto, S. (2017). Kouluterveyskysely 2017 – katsaus Helsingin tuloksiin. *Tilastoja 2017:13*. Luettu 24.4.2019 https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/17_10_02_Tilastoja_13_Hognabba_Ranto.pdf
- Iivari, Juhani. (2007). *Rikos- ja riitaasioiden sovittelijan opas* (uudistettu painos). Sosiaali- ja terveysalan kehittämiskeskus. Oppaita 66. Helsinki: Stakes ja SST ry.
- Jansen, P. W., Verlinden, M., Dommisse-van Berkel, A., Mieloo, C., van der Ende, J., Veenstra, R., Verhulst, F., Jansen, W. & Tiemeier, H. (2012). Prevalence of bullying and victimization among children in early elementary school: Do family and school neighbourhood socioeconomic status matter? *BMC public health*, 12(1), 494.
- Jimerson, S., Swearer, S. & Espelage, D. (2010). *Handbook of bullying in schools. An international perspective*. New York: Routledge.
- Kiilakoski, T. (2009). Viiltoja. Analyysi kouluväkivallasta Jokelassa. *Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 28*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Kowalski, R. M., Limber, S.P. & Agatston, P. W. (2012). *Cyberbullying: Bullying in the Digital Age*. Oxford: Blackwell.
- Kulla, H. (2017). Oikeustiede: Viranomaisen harkintavalta. Tieteen termipankki. Luettu 29.10.2019. https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:viranomaisen_harkintavalta
- Kullaa, K., Lahtinen, N., Mustonen, E., Poutala, M., Tuhkanen, K., Pitkänen, M., & Sahlman, H. (2009). Pykäläpankki. 4. uudistettu painos. Luettu 11.4. 2019. <https://asiakas.kotisivukone.com/files/vly.kotisivukone.com/tiedostot/pykalapankki.pdf>
- Lilja, N. (2018). Keskusteluanalyysi vuorovaikutuksen tutkimuksen menetelmänä. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (5. uudistettu painos) (s. 128–144). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Luopa, P., Pietikäinen, M., & Jokela, J. (2008). Koulukiusaaminen peruskoulun yläluokilla 2000–2007. *Opetusministeriön julkaisuja 2008:7*. Luettu 8.11.2019. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79106/opm07.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- Lämsä, A-L. (2009). Kiusaamisen muodot ja ulottuvuudet. Teoksessa Lämsä, A-L (toim.), *Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin* (s. 59–72). Jyväskylä: WS Bookwell Oy.
- Marini, Z. A., & Volk, A. A. (2017). Towards a transdisciplinary blueprint to studying bullying. *Journal of Youth Studies*, 20(1), 94–109.
- Microsoft. (2019). *Tutkimus: 24 prosenttia vanhemmista ei ole tehnyt mitään estääkseen lastensa kiusaamista netissä – Empatiapakkaus.fi avuksi empaattiseen digiviestintään*. Luettu 9.4.2020. <https://news.microsoft.com/fi-fi/2019/05/07/tutkimus-24-prosenttia-vanhemmista-ei-ole-tehnyt-mitaan-estaakseen-lastensa-kiusaamista-netissa-empatiapakkaus-fi-avuksi-empaattiseen-digiviestintaan/>
- Mishna, F., Scarcello, I., Pepler, D., & Wiener, J. (2005). Teachers' understanding of bullying. *Canadian Journal of Education/Revue Canadienne De L'Éducation*, 718–738.
- Moilanen, P. & Räihä, P. (2018). Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikäkuonoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (5. uudistettu painos) (s. 43–61). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mäntylä, N., Kivelä, J., Ollila, S., & Perttola, L. (2013). Pelastakaa koulukiusattu. *Kunnallisalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu* 70.
- Nieminen, H., & Pörhölä, M. (2011). Puheenvuoro: Lasten ja nuorten verkkokiusaamisen tutkimushaasteita. *Prologi. Puheviestinnän vuosikirja 2011*, 74–85.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Olweus, D. (2012). Cyberbullying: An overrated phenomenon? *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 1–19.
- Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A Preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148–169.
- Paul, S. (2014). *Beyond Bullying: Researching student perspectives*. London: Routledge.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki: Opetushallitus.
- Peura, J., Pelkonen, M., & Kirves, L. (2009). *Miksi kertoisin, kun se ei auta? Raportti nuorten kiusaamiskyselystä*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Pietilä, I. (2017). Ryhmäkeskustelu. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s. 88–105). Tampere: Vastapaino.
- Pärnä, K. (2012). Kehittävä moniammatillinen yhteistyö prosessina. Lapsiperheiden varhaisen tukemisen mahdollisuudet. *Annales Universitatis Turkuensis* 341.
- Random House Inc. (2019). Preadolescence. *Dictionary.com*. Luettu 31.10.2019. <https://www.dictionary.com/browse/preadolescence?qsrc=2446>
- Ranta, J. & Kuula-Luumi, A. (2017). Haastattelun keruun ja käsittelyn ABC. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s. 357–366). Tampere: Vastapaino.
- Robinson, L., Brown, A., & Green, T. D. (2010). *Security vs. access: Balancing safety and productivity in the digital school*. International Society for Technology in Education [ISTE].
- Ruusuvuori, J. (2010). Litteroijan muistilista. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 356–362). Tampere: Vastapaino.
- Ruusuvuori, J. & Nikander, P. (2017). Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s. 367–380). Tampere: Vastapaino.
- Ruusuvuori, J., & Nikander, P. & Hyvärinen M. (2010). Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 8–29). Tampere: Vastapaino.
- Salmivalli, C. (1998). *Koulukiusaaminen ryhmäilmionä*. Tampere: Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd.
- Salmivalli, C., & Pöyhönen, V. (2011). Cyberbullying in Finland. *Cyberbullying in the global playground: Research from international perspectives*, 57–72.

- Salmivalli, C., Pöyhönen, V., & Kaukiainen, A. (2009). KiVa Koulu: Opettajan opas alakoulun 4. luokalle. *Turun yliopiston psykologian laitoksen tutkimuksesta käytäntöön -julkaisusarja*, 3.
- Salo, U.-M. (2015). Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa S. Aaltonen & R. Högbäck (toim.), *Umpikujasta oivallukseen: refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa* (s. 166–190). *Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja* 164.
- Sinkkonen, J. & Korhonen, L. (2015). *Pulassa lapsen kanssa*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of child psychology and psychiatry*, 49(4), 376–385.
- Sutton, J., Smith, P. K. & Swettenham, J. (1999). Social cognition and bullying: Social inadequacy or skilled manipulation? *British Journal of Developmental Psychology*, 17(3), 435–450.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (uudistettu laitos). Helsinki: Tammi.
- Valtonen, A. (2005). Ryhmäkeskustelut – millainen metodi?. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.), *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* (s. 223–241). Tampere: Vastapaino.
- Vandebosch, H., Poels, K., & Deboutte, G. (2014). Schools and cyberbullying: Problem perception, current actions and future needs. *International Journal of Cyber Society and Education*, 7(1), 29–48.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *CyberPsychology & Behavior*, 11(4), 499–503.
- Volk, A. A., Camilleri, J. A., Dane, A. V., & Marini, Z. A. (2012). Is adolescent bullying an evolutionary adaptation?. *Aggressive behavior*, 38(3), 222–238.
- Wang, J., Iannotti, R. J., Luk, J. W., & Nansel, T. R. (2010). Co-occurrence of victimization from five subtypes of bullying: Physical, verbal, social exclusion, spreading rumors, and cyber. *Journal of Pediatric Psychology*, 35(10), 1103–1112.
- Weber, N. L. & Pelfrey, W. V. (2014). *Cyberbullying: Causes, consequences, and coping strategies*. El Paso: Lfb Scholarly Pub Llc.
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Illinois: Research Press.

Lait ja sopimukset

- Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1015/2005. Viitattu 11.4.2020.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20051015>
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013. Viitattu 11.4.2020.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20131287>
- Perusopetuslaki 628/1998. Viitattu 11.4.2020.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>
- Suomen perustuslaki 731/1999. Viitattu 11.4.2020.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Rikoslaki 39/1889. Viitattu 11.4.2020.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>
- YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista SopS 60/1991. Viitattu 11.4.2020.
<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>

Liitteet

LIITE 1. Teemahaastattelurunko

TEEMA 1: Nettikiusaamiseen puuttuminen

Nettikiusaamisen yleisyys

- Onko koulussasi/huollettavasti koulussa ollut nettikiusaamistapauksia tämän lukuvuoden aikana?
- Onko nettikiusaamista ollut enemmän, saman verran vai vähemmän, kuin perinteistä kiusaamista (=kiusaaminen ei tapahdu sähköisen laitteen välityksellä)?

Nettikiusaamisen ilmeneminen

- Miten nettikiusaaminen on tullut aikuisten tietoon?
- Onko nettikiusaamista edeltänyt tai onko se jatkunut perinteisenä koulukiusaamisena?

Nettikiusaamistapauksiin puuttuminen

- Miten koulussasi/huollettavasi koulussa puututaan nettikiusaamistapauksiin?
- Kerro, millaisia nettikiusaamistapauksia olet nähnyt tai selvittänyt.
- Mikä toimintamalli koulussasi/huollettavasi koulussa on käytössä?
- Millaisia seurauksia ja vaikutuksia puuttumisella on ollut?
- Onko tapausten selvittelyssä tullut eteen joitakin haasteita?

Ohjeistus ja koulun tuki

- Koetko, että oppilaat saavat riittävää tukea koulun henkilökunnalta nettikiusaamistapauksissa?
- Mainitaanko nettikiusaaminen koulun järjestyssäännöissä? Miten?
- Mainitaanko nettikiusaaminen koulun oppilashuoltosuunnitelmassa? Miten? (Vain opettajille)

TEEMA 2: Koulun vastuu nettikiusaamiseen puuttumisessa

Yleistä

- Puututaanko nettikiusaamiseen koulussa yhtä hyvin, kuin perinteiseen kiusaamiseen?
- Missä vaiheessa nettikiusaamistapauksiin on puututtava?
- Miten nettikiusaamistapauksiin on puututtava?

Nettikiusaamistapausten selvittäjät

- Kenen on puututtava nettikiusaamiseen?
- Ketkä ovat avainhenkilöitä nettikiusaamistapauksen selvittämisessä? Ketkä on otettava mukaan?
- Missä vaiheessa nettikiusaamistapausten selvittämiseen on otettava koulun ulkopuolisia tahoja?

Moniammatillinen yhteistyö

- Kerro miten oppilashuollon toiminta ja rooli näkyy nettikiusaamistapauksissa. (Vain opettajille)
- Tiedätkö, onko nettikiusaamistapauksien selvittelyssä käytetty apuna koulun muuta henkilökuntaa opettajan lisäksi? (Vain huoltajille)
- Toteutetaanko tapausten selvittelyssä muuta moniammatillista yhteistyötä? Jos, niin keiden kanssa?

Kouluajan ulkopuolella tapahtuva nettikiusaaminen

- Onko nettikiusaaminen koulukiusaamista, jos se tapahtuu kouluajan ulkopuolella?
- Tuleeko koulun henkilökunnan puuttua nettikiusaamistapaukseen, jos se tapahtuu kouluajan ulkopuolella?

TEEMA 3: Toimintamallien toimivuus

Ohjeistus ja koulun tuki

- Onko sinulla riittävästi tietoa siitä, miten puuttua nettikiusaamiseen?
 - a. KYLLÄ —> Mistä olet saanut tietoa/ohjeita nettikiusaamiseen puuttumiseen?
 - b. EI —> Mistä johtuu, ettet ole saanut riittävästi tietoa/ohjeistusta nettikiusaamiseen puuttumiseen?

Oma tietämys ja kokemus toimintamalleista

- Mitä nettikiusaamiseen puuttumisen toimintamalleja tiedät?
- Oletko itse käyttänyt jotain näistä toimintamalleista? Miten? (Vain opettajille)
- Mitkä toimintamallit olet kokenut toimiviksi ja mitkä eivät ole toimineet? Miksi?

Toimintamallien kehittäminen

- Miten nettikiusaamiseen puuttumista tulisi kehittää?
- Millaiset toimintamallit voisivat edesauttaa nettikiusaamiseen puuttumista?

LIITE 2. Huoltajille suunnattu haastattelukutsu

Hei!

Tämä on haastattelukutsu pro gradu –tutkimukseen.

Miten koet nettikiusaamiseen puuttumisen? Minkälainen on koulun vastuu siinä?

Teen pro gradu –tutkielmaani liittyen varhaisnuorten (10-13v.) nettikiusaamiseen puuttumiseen ja koulun vastuusta siinä. Uskon, että **jokainen nuori on kokenut koulukiusaamista** jossain roolissa - kiusaajana, kiusattuna tai sivusta seuraajana. Perinteisen koulukiusaamisen ohella **netti ja erityisesti sosiaalinen media ovat mahdollistaneet uusia kiusaamisympäristöjä** ja niillä on paljon valtaa nuorten käyttäytymiseen. Aiempien tutkimusten mukaan **nettikiusaamiseen ei kuitenkaan puututa samalla tavalla**, kuin perinteiseen koulukiusaamiseen tai sitä **ei ole saatu loppumaan puuttumisesta huolimatta**. Tämän on nähty johtuvan osittain siitä, ettei koulun henkilökunnalle ole tarkkaa ohjeistusta nettikiusaamiseen puuttumisesta tai tarpeeksi tietoa eri toimintamalleista. **Laissakaan ei ole määritelty opettajan ja rehtorin asemaa kiusaamiseen puuttumisessa**, eikä viittaaminen opetuksen tai koulutuksen järjestäjän yleiseen suunnittelu- tai valvontavastuuseen ole nähty riittävänä. Näistä syistä koen, että on erittäin tarpeellista selvittää minkälaisena koulun vastuu nähdään nettikiusaamisen osalta ja minkä koetaan olevan riittävää puuttumista. **Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa eri intressiryhmien (opettajien, rehtorien ja huoltajien) käsityksiä koulun vastuusta nettikiusaamisessa**. Tämän lisäksi tavoitteena on lisätä tietoa toimintamalleista, jotka helpottavat nettikiusaamiseen puuttumista. Näiden selvittämiseksi määrittelen tässä tutkimuksessa myös tämänhetkistä tilannetta nettikiusaamiseen puuttumisessa.

Toteutan tutkimuksen ryhmäkeskusteluna, joten jos haluat vaikuttaa tärkeän asian puolesta selkeyttämällä nettikiusaamisen harmaata aluetta, olet kiinnostunut aiheesta ja haluat tuoda oman näkökulmasi, kokemuksesi ja mielipiteesi esille, ole ystävällinen ja ota minuun yhteyttä! Olisin hyvin kiitollinen jos sinulla löytyisi aikaa ja jaksamista osallistua haastatteluun! Koen, että teidän huoltajien tieto olisi hyvin arvokasta, sillä on tärkeää nostaa huoltajien ääni kuuluviin, jotta saadaan kokonaisvaltaisempi kuva tämänhetkisestä tilanteesta sekä tulevaisuuden tarpeista.

HUOM! Keskustelu toteutetaan Helsingin keskustassa tammikuun aikana (tarkempi aika ilmoitetaan myöhemmin) ja se kestää noin 1,5 h. Jos sinulla on jotain kysyttävää, ota rohkeasti yhteyttä. Vastaan mielelläni kysymyksiin!

LIITE 3. Opettajille suunnattu haastattelukutsu

Hei!

Tämä on haastattelukutsu pro gradu –tutkimukseen.

Miten koet nettikiusaamiseen puuttumisen? Minkälainen on koulun vastuu siinä?

Teen pro gradu –tutkielmaani liittyen varhaisnuorten (10-13v.) nettikiusaamiseen puuttumiseen ja koulun vastuusta siinä. Uskon, että **jokainen nuori on kokenut koulukiusaamista** jossain roolissa - kiusaajana, kiusattuna tai sivusta seuraajana. Perinteisen koulukiusaamisen ohella **netti ja erityisesti sosiaalinen media ovat mahdollistaneet uusia kiusaamisympäristöjä** ja niillä on paljon valtaa nuorten käyttäytymiseen. Aiempien tutkimusten mukaan **nettikiusaamiseen ei kuitenkaan puututa samalla tavalla**, kuin perinteiseen koulukiusaamiseen tai sitä **ei ole saatu loppumaan puuttumisesta huolimatta**. Tämän on nähty johtuvan osittain siitä, ettei koulun henkilökunnalle ole tarkkaa ohjeistusta nettikiusaamiseen puuttumisesta tai tarpeeksi tietoa eri toimintamalleista. **Laissakaan ei ole määritelty opettajan ja rehtorin asemaa kiusaamiseen puuttumisessa**, eikä viittaaminen opetuksen tai koulutuksen järjestäjän yleiseen suunnittelu- tai valvontavastuuseen ole nähty riittävänä. Näistä syistä koen, että on erittäin tarpeellista selvittää minkälaisena koulun vastuu nähdään nettikiusaamisen osalta ja minkä koetaan olevan riittävää puuttumista. **Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa eri intressiryhmien (opettajien, rehtorien ja huoltajien) käsityksiä koulun vastuusta nettikiusaamisessa**. Tämän lisäksi tavoitteena on lisätä tietoa toimintamalleista, jotka helpottavat nettikiusaamiseen puuttumista. Näiden selvittämiseksi määrittelen tässä tutkimuksessa myös tämänhetkistä tilannetta nettikiusaamiseen puuttumisessa.

Toteutan tutkimuksen ryhmäkeskusteluna, joten jos haluat vaikuttaa tärkeän asian puolesta selkeyttämällä nettikiusaamisen harmaata aluetta, olet kiinnostunut aiheesta ja haluat tuoda oman näkökulmasi, kokemuksesi ja mielipiteesi esille, ole ystävällinen ja ota minuun yhteyttä! Olisin hyvin kiitollinen jos sinulla löytyisi aikaa ja jaksamista osallistua haastatteluun! Koen, että teidän opettajien tieto olisi hyvin arvokasta, sillä te olette keskeisimpiä toimijoita ja olette päässeet autenttisten nettikiusaamistapausten äärelle.

HUOM! Keskustelu toteutetaan Helsingin keskustassa tammikuun aikana (tarkempi aika ilmoitetaan myöhemmin) ja se kestää noin 1,5 h. Jos sinulla on jotain kysyttävää, ota rohkeasti yhteyttä. Vastaan mielelläni kysymyksiin!

LIITE 4. Tutkimuslupa

TUTKIMUSLUPA PRO GRADU- TUTKIMUKSEEN		24.1.2020
1 Tutkimuksen sisältö	<p>Perinteisen koulukiusaamisen ohella netti ja erityisesti sosiaalinen media ovat mahdollistaneet uusia kiusaamisympäristöjä ja niillä on paljon valtaa nuorten käyttäytymiseen. Aiempien tutkimusten mukaan nettikiusaamiseen ei kuitenkaan puututa samalla tavalla, kuin perinteiseen koulukiusaamiseen tai sitä ei ole saatu loppumaan puuttumisesta huolimatta. Tämän on nähty johtuvan osittain siitä, ettei koulun henkilökunnalle ole tarkkaa ohjeistusta nettikiusaamiseen puuttumisesta tai tarpeeksi tietoa eri toimintamalleista. Laisakaan ei ole määritelty opettajan ja rehtorin asemaa kiusaamiseen puuttumisessa, eikä viittaaminen opetuksen tai koulutuksen järjestäjän yleiseen suunnittelu- tai valvontavastuuseen ole nähty riittävänä.</p> <p>Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa eri intressiryhmien käsityksiä koulun vastuusta nettikiusaamisessa. Tämän lisäksi tavoitteena on lisätä tietoa toimintamalleista, jotka helpottavat nettikiusaamiseen puuttumista. Näiden selvittämiseksi määrittelen tässä tutkimuksessa myös tämänhetkistä tilannetta nettikiusaamiseen puuttumisessa.</p>	
2 Haastateltavan oikeudet	<p>Haastattelun ääni- ja videonauha sijaitsee tutkijan laitteistolla salasanan takana kunnes haastattelu on purettu.</p> <p>Haastattelun aikana esiintyneet tunnistetiedot poistetaan ennen analyysivaihetta ja hävitetään kokonaan tutkimuksen päättyttyä.</p> <p>Tutkimus ei tule sisältämään henkilöiden tunnistetietoja.</p> <p>Tutkija ei käytä saamiaan tietoja haastateltavan tai hänen läheistensä vahingoksi tai halventamiseksi taikka sellaisten muiden etujen loukkaamiseksi, joiden suojaksi on säädetty salassapitovelvollisuus eikä luovuta saamiaan henkilötietoja sivulliselle.</p> <p>Haastateltavalla on oikeus kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta missä vaiheessa tahansa.</p>	
3 Allekirjoitus	<hr/>	

LIITE 5. Ryhmäkeskustelun tehtävä

Lue liitteenä oleva nettikiusaamistapaus ja siihen puuttumiseen käytetyt toimintamallit (kohdat a-d). Laita toimintamallit järjestykseen (1–4) sen mukaan, mikä toimintamalli on mielestäsi toimivin. Huomioithan, että kohderyhmä on varhaisnuoret (10–13 v).

KiVa Koulu -ohjelma

☐

VERSO-ohjelma

☐

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu

☐

Vastuunportaat

☐

"Kattokaa Saraa, se on kyl niin ällöttävä läskikasa. Haiseeki nii pahalle... ei varmaa jaksa nostaa persettä ees et menis suihkuu... oikeesti tapa ittes hyi!"

Yksi oppilas on järjestänyt omalla Instagram-tilillään äänestyksen luokan rumimman tytön äänestämiseksi. Äänestyksessä on käytetty Instagramin tarinat -ominaisuutta, johon ehdokkaista on lisätty kuva ja jonkinlainen "saateteksti". Sara on yksi ehdokkaista.

a) KiVa Koulu -ohjelma → Kun kiusaaminen huomataan, selvitetään aluksi onko kyse systemaattisesta ja jatkuvasta kiusaamisesta. Jos ei ole, opettaja selvittää asian. Jos on, asia siirtyy koulun KiVa-tiimin (vähintään 3 aikuista) käsittelyyn. Käydään ensimmäinen keskustelu kiusatun kanssa. Tässä keskustelussa pyritään selvittämään kiusatun oma kertomus ja näkemys tilanteesta: tarkempi kuva siitä, mitä on tapahtunut, kauanko kiusaaminen on jatkunut, ketkä oppilaat ovat osallistuneet kiusaamiseen ja ketkä voisivat jatkossa tukea kiusattua. KiVa-tiimi informoi luokanopettajaa ja vanhempia Wilman kautta, jolloin luokanopettaja pyytää luokkatovereiden apua kiusatun tukemiseksi. Kun kiusatun kanssa on puhuttu, toteutetaan yksilökeskustelut kiusaamiseen osallistuneiden oppilaiden kanssa. Oppilailta pyydetään ehdotus siitä, mitä hän voisi tehdä asialle ja miten hän voisi muuttaa omaa toimintaansa. Sovitut asiat kirjataan ylös. KiVa-tiimi informoi jälkeinpäin luokanopettajaa ja vanhempia keskustelujen aloittamisesta Wilma-viestillä. Lopuksi noin 1–2 viikon päästä käydään vielä seurantakeskustelut sekä kiusatun oppilaan kanssa että kaikkien kiusaamiseen osallistuneiden oppilaiden kanssa yhdessä. Kiusatun oppilaan kanssa pyritään selvittämään, onko kiusaaminen loppunut ja varmistumaan siitä, että tilanne on muuttunut parempaan suuntaan. Tämän ohella voidaan myös pohtia, miten kiusattu voisi omalta osaltaan auttaa tilanteen pysymistä hyvänä. Yhteisessä seurantakeskustelussa tavoitteena on tarkistaa, ovatko tehdyt sopimukset pitäneet ja pohdittava miten varmistetaan, ettei kiusaaminen ala uudestaan. Jos kiusaaminen edelleen jatkuu, on pohdittava erilaisia sanktioita, kuten keskusteluja vanhempien kanssa, jälki-istuntoa, tai jopa rikosoikeudellisia toimenpiteitä. Tämän lisäksi on tehtävä yhteydenotto oppilashuoltoon, jossa asiaa käsitellään rehtorin, erityisopettajan, oppilaanohjaajan, koulupsykologin, koulukuraattorin, terveydenhoitajan sekä tarvittaessa opettajan kesken.

b) VERSO-ohjelma → Vertaissovittelu lähtee ajatuksesta, että lapset ja nuoret itse ratkaisevat omat ongelmansa. Kun kiusaamistapaus tulee esille, koulutetut vertaissovittelijat (riidan osapuolia hieman vanhemmat oppilaat) sovittelevat oppilaiden välisen konfliktin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. He toimivat fasilitaattoreina, mutta he eivät voi antaa rangaistuksia tai tehdä päätöksiä, vaan tarkoitus on auttaa osapuolia löytämään tilanteeseen

ratkaisu niin, ettei konflikti jatku tai toistu. Vertaissovittelu alkaa tervehtimisellä sekä pelisääntöjen läpikäymisellä (esim. puolueettomuus, vaitiolovelvollisuus, pyrkiminen ratkaisuun eikä rangaistukseen ja toiminnan vapaaehtoisuus). Tämän jälkeen osapuolet saavat kertoa oman näkemyksensä tapahtuneesta sekä kuvata tuntemuksiaan. Keskusteluiden perusteella vertaissovittelijat sekä osapuolet yrittävät löytää yhdessä ratkaisun, miten tilanne voidaan ratkaista niin, että molemmat sitoutuu siihen eikä tilanne toistu tai jatku. Lopuksi konfliktin osapuolet tekevät sopimuksen keskenään. Sopimuksessa sovitaan normeja, jotka säättävät sitä, miten tulevaisuudessa edetään. Sopimukseen merkitään myös seuranta-aika, jolloin tarkkailaan sitä, onko sopimus pitänyt. Jos sopimusta ei synny tai sopimuksesta ei ole pidetty kiinni, tapaus siirretään aikuisten käsiteltäväksi.

c) Rikos- ja riita-asioiden sovittelu → Rikos- ja riita-asioiden sovittelussa rikoksen uhriksi joutunut henkilö ja rikoksesta epäilty voivat kohdata toisensa koulun ulkopuolisten sovittelijoiden kanssa. Myös riidan osapuolet voivat hakeutua sovitteluun. Tällaisessa kiusaamista-pauksessa sovitteluneuvottelussa on mukana kaksi puolueetonta vapaaehtoissovittelijaa. Osapuolet voivat ottaa mukaan myös avustajan tai tukihenkilön, jollei se vaaranna sovittelun häiriötöntä kulkua. Sovittelutapaamisessa osapuolet keskusteleval riidasta tuoden esiin omat kokemukset ja tunteet, jotka liittyvät tapaukseen. Samalla käsitellään myös haitat ja vahingot, joita tapahtumista on seurannut. Lopuksi pyritään myös löytämään ratkaisu siihen, miten ne voisi korjata ja miten ongelmat voitaisiin välttää tulevaisuudessa. Sovittelun voi keskeyttää missä vaiheessa tahansa ja tarvittaessa voidaan järjestää useampi neuvottelu. Jos osapuolet pääsevät sovintoon, laaditaan yhdessä sopimus, jossa tarvittaessa sovitaan esimerkiksi vahingonkorvausten määrästä ja maksuaikataulusta. Sopimus on oikeudellisesti sitova ja molemmat osapuolet allekirjoittavat sen. Sovittelijat eivät ota kantaa siihen, kuka on oikeassa tai väärässä vaan lähtökohtana on selvittää, mitä on pääpiirteittäin tapahtunut. Tarvittaessa sovittelutoimisto seuraa sopimuksen toteutumista ja rikosasioissa ilmoittaa poliisille tai syyttäjälle sopimuksen täyttymisestä.

d) Vastuunportaat → Vastuunportaat on toimintamalli, jonka tarkoitus on ohjata oppilasta ottamaan vastuuta teostaan. Siihen kuuluu kuusi eri vaihetta 1. Myöntäminen, 2. Ymmärtäminen, 3. Anteeksipyyntö, 4. Sovittaminen, 5. Lupaaminen ja 6. Vastuuntunto. Kun kiusaaminen tulee ilmi pyritään ensin siihen, että tekijä tunnustaa tekonsa ja suostuu keskustelemaan tapahtuneesta. Tämän jälkeen keskustelun avulla tekijän tulee osoittaa ymmärtävänsä tekonsa vaikutukset ja haitalliset seuraamukset. Ymmärtämisen jälkeen tekijän on osoitettava olevansa pahoillaan pyytämällä anteeksi niiltä, joita kohtaan on tehnyt vääryyttä. Tämän jälkeen tekijän tulee suostua sovittamaan tekonsa, joista sovitaan muiden asianomaisten kanssa. Tekijä tekee lupauksen olla tekemättä vastaavaa sekä sovitaan jo etukäteen mitä seuraa tuon lupauksen rikkomisesta. Lopuksi keskiöön tulee vastuuntunto, jolloin tekijä osallistuu jollain tavalla samankaltaisten vääryyksien ehkäisemiseen ja osoittaa välittävänsä, etteivät luokkatoveritkaan erehdy tekemään vastaavaa.

LIITE 6. Esimerkkianalyysit

Yläluokka	Alkuperäinen ilmaisu	Pelkistetty ilmaisu	Alaluokka
Kodin ja koulun yhteistyö	O3: Mä oon ottanu vähän saman linjan, koska toihan on kuitenkin... mä aina vanhempainillassa sanon, että mä en alakouluikäiselle suosittele mitään WhatsAppia, Instagramia, Snapchattia tai mitään, koska ne on ikärajaltaan K-16. Sitä nuoremmat käyttää sitä huoltajan vastuulla. Mun mielestä, jos huoltaja antaa lapsen sen asentaa, nii sit sen huoltajan tulee myös huolehtia, mitä viestejä se lapsi sinne laittaa. Jos jotain tulee, nii huoltaja kantaa sen vastuun.	Asian käsittely sosiaalisen median ikärajan ja huoltajan vastuun kautta vanhempainillassa.	Vanhemmille järjestetyt tilaisuudet
	O3: Mä en edellistä vanhempainilta pitäny, mut joka syksy, ku pidetään se vanhempainilta, nii kyl mä sitä ai- hetta sivuan siinä ja vähän sit ikätason mukasesti. Eka- luokkalaisten vanhemmille puhun eri asiasta, ku sitte kuudennen luokan. Kyl se siellä aina tulee ainakin.	Aiheen sivuaminen syksyisin vanhempainillassa ikätason mukaisesti.	
	H2: Meillä oli semmonen tilaisuus järjestetty vanhemmil- le... mä en itte siihen ikävä kyllä päässy... se oli 7.-9.- luokkalaisten vanhemmille koskien just somekäyttäyty- mistä ja pelaamista. Oli sellanen keskustelutilaisuus, mis olis ollu mielenkiintosta päästä siihen mukaan kuule- maan, että jos siellä on sitte avattu tota vähän enem- män.	Keskustelutilaisuus vahem- mille koskien somekäyttäy- tymistä.	
Nettikiusaami- seen puuttumi- nen	O3: Joo totta kai mä jotenki aattelin kans, et jos näin kävis, niin totta kai... riippuu et ketkä siin on ollu mukana, et sitten heidän kesken käy sen koulupäivän aikana läpi. Jos on koko luokan asia, nii sit yhteistä keskustelua ja kotiin myös tieto. Ois hyvä mahdollisimman nopeesti, heti puuttua, kun tulee tietoa ja ratkoo se.	Koulupäivän aikana selvit- täminen mahdollisimman nopeasti, osapuolten kesken ja vanhemmille tiedottaen. Koko luokkaa koskevissa yhteinen keskustelu.	Opettajan puuttuminen
	O2: Se tietysti sit selvitetään huomenna koulussa ja ka- totaan sitte. Ja just jos se on semmonen asia, mitä ei saada sovittua siinä tai on sen verran vakava, nii totta kai sitte kotiin lähtee Wilma-viesti tai soitto. Selvitetään siinä vaiheessa, ku saadaan molemmat osapuolet pai- kalle, nyt sain vain yhden.	Selvittäminen, kun osapuolet paikalla. Vakavammissa ta- pauksissa Wilma-viesti tai soitto.	
	O1: Siinä kohtaa käytiin sitten tiukasti läpi sitä, käytiin koko prosessi, mihin tää johtaa ja mitä se tarkoittaa, että "ette ikinä voi antaa teidän tiliä toiselle, teidän pitää tajuta, et käyttäjätunnukset ja salasana ei oo leikkikaluja, joita annetaan".	Luokan keskustelu koko prosessista, mihin se johtaa ja mitä se tarkoittaa.	
Nettikiusaami- seen puuttumi- nen	H2: Mattia on joskus kiusattu WhatsAppin välityksellä, nii se tuli ilmi silleen, et hän sit mulle purkautu siitä, ku hän sit oikeesti pahotti siitä tosi paljon mielensä. Se sano, et "äiti tästä ei sit missään nimessä saa kenellekään pu- huu", et häneltä menee maine [muut myötäilee]. Et "se on niin noloo, jos sä meet sanoo jolleki opettajalle täst". Mä olin sit silleen, et "noni, mitäs tässä nyt sit?". Sit mä just olin suoraan vanhempiin yhteydessä, ku tunsin hei- jät. Mutta siinä on just monilla sit se, että pelkää sitä, et siitä sit seuraa viel enempi jotaki, mikä on tosi huono jut- tu.	Lapsen uskallus avautua huoltajalle nettikiusaamises- ta. Pelko maineen menettä- misestä asian edetessä.	Aikuisen ja lapsen välinen vuorovaikutus
	H1: Sama oli meillä Samin kanssa, ku oli niitä jotain jut- tuja, nii se oli, et "missään nimessä ei, mua on nyt kiu- sattu, enkä mä enää halua lisää". Se oletus on heti se, että tulee niin paljon lisää huonoa siitä ja pelko siitä, että siitä tulee toistuvaa jos jatkat sen... otat sen esille... yllä- pidät sitä, nii sit tulee toinen kerta.	Lapsen pelko kertomisen ai- heuttamasta kiusaamisen toistuvuudesta.	
	O3: Mä uskon kans, kuulostaa hyvin tutulta. Uskon kyllä olevani hyvin perillä heidän asioistaan ja jos joku mieltä painaa, niin sen kyllä näkee. Uskoisin kyllä, et uskaltaisi- vat kertoa joko mulle tai sit viimeistään kotona. Ainaki jos on tullu jotain kinaa vaikka koulupäivän jälkeen kotiin kä- velles tai jotain, niin kyl ne on siellä kotona kertonu ja sit vanhemmat on laittanu mulle tietoo, että tällanen on käyny ja sit ollaan voitu vielä palata asiaan.	Nettikiusaamisen tulemistä aikuisen tietoon edistävät tekijät: oppilaantuntemus, opettajan havainnointi, luo- kan ilmapiiri ja opettajan ja oppilaiden avoin vuorovaiku- tussuhde.	
	H1: Nii ja toihan on just, et kun se heijastuu siihen ryh- mädynamiikkaan. Kaikki tietää mitä edellisillan Whats- Appissa on käyty ja sitte se tulee ilmeenä tai suullisina kommenteina... tai vaan niin, ettei oteta mukaan ryh- mään, jolloin se tilanne on siellä koulussa ja siihen puu- tutaan. Mun mielestä jos se ilmenee myös selvästi siellä koulussa, nii sithän se on kouluasia. Ei sil oo väliä mistä	Heijastuminen luokan ryh- mädynamiikkaan. Koulun velvollisuus puuttua, jos il- menee selvästi koulussa.	

Nettikiusaamisen kouluajan ulkopuolella	se on lähtenyt liikkeelle, sehän on kiusamisen jatkamista sitten se, että se tuodaan esille siellä koulupäivän aikana.		Yhteys koulu-päivään
	O1: Toi on just niin vaikee kysymys. Kun ne on kuitenkin kavereita, nii sit se näkyy kuitenkin koulussa, et on paha mieli, joka tulee sinne ja vaikuttaa siihen ilmapiiriin ja kaikkeen. Mä aattelen niin, että mä voin olla kuitenkin jollain asteella siinä vaikka selvittämässä ja mä oon sanonu, et lapset on kertonu mulle näin ja mä voin välittää sen viestin.	Vaikutus ilmapiiriin ja koulupäivään. Opettajan tehtävä selvittää jollain tasolla.	
Moniammatillinen yhteistyö	O2: Siitä mä oon kyl ihan samaa mieltä. Tavallaan just se, et totta kai, jos se vaikuttaa... ja yleensä se vaikuttaa, koska ne on siinä samassa luokassa tai samassa koulurakennuksessa, niin kyl se vaikuttaa siihen henkeen tai mun työhön ja miten ne oppilaat siellä viihtyy... niin totta kai sille jotain pitää tehdä tai saattaa vanhempien tietoisuuteen, jotta ne pystyy keskenään tai selvittää siinä sitten.	Vaikutus ryhmähenkeen, opettajan työhön ja oppilaiden viihtyvyyteen. Opettajan tehtävä ainakin saattaa vanhempien tietoisuuteen.	Koulutus ja ammattitaito
	H2: No tuol yläasteella on ainaki... siel on psykologi ja kuraattori tosi vahvasti mukana kaikessa. Mä tiedän, et heil on se, et jos jotain on, niin he on automaattisesti mukana. Mä näkisin viranomaset mukana vaan sillan, jos on jostain vakavasta asiasta kysymys. Se saattaa vaan hankaloittaa sitä asian selvitystä, jos ottaa sen puolen. Mun mielestä on parempi koittaa koulun henkilökunnan... heidän kanssa, jotka on siihen erikoistuneet, nii koittaa selvittää se ensin.	Ensin selvitys asiaan erikoistuneen koulun henkilökunnan kanssa, vakavissa tapauksissa viranomaiset.	
	H1: Joo ja sitte mielummin heti ja et olis kuraattori tai joku. Mulla on semmonen tunne, että psykologit ja kuraattorit, jotka on kouluttautunu, et ne on ainoat ammattilaiset, jotka ymmärtää oikeesti sitä asiaa. Edes opettajilla ei oo niin vahvaa koulutusta, ku ne kuitenkin on opettajia. Psykologien ja kuraattorien pitäis olla se ensisijainen. Se et ne olis ammattilaisia siinä, ku kuitenkin ne on aina vaikeita asioita.	Psykologit ja kuraattorit ainoat kouluttautuneet ammattilaiset, jotka ymmärtävät oikeasti asiaa.	
KiVa Koulu-ohjelma	O3: Mun mielestä on tavallaan hyvä sekin, et vetää sen raja johonkin. Jossain vaiheessa vaan pitää nostaa kädet ylös, et "nyt mä oon tehny kaiken, mitä mä voin, mä en voi tehdä enempää" ja sit seuraava, joka nyt sitten jatkaa. Seki on mun mielestä hyvä jossain vaihees todeta, et ei mekään nyt ihan kaikkeen pystytä. Me voidaan jotain ja sen jälkeen joku muu voi sit enemmän.	Opettajien toiminnan rajanveto. Eri ammattiryhmien osaamisen hyödyntäminen selvittelyn jatkamisessa.	Yhteistyö
	O2: Tässä ainaki puhutaan selvästi vanhemmista ja muista. Se on tavallaan tiimi, eikä se oo vaan yksin opettajan vastuulla ja harteilla ja et vanhemmatkin otetaan mukaan. KiVa Koulussa on monia tahoja, jotka sitte liittyy siihen, joka on mun mielestä... kun on lapsista kyse, nii on hyvä olla vanhemmat ja jos se on vakavampi tapaus, nii just muutkin, kun vaan luokanopettaja mukana.	Selvittämisvastuun jakaminen opettajan, tiimin, vanhempien ja muiden tahojen kanssa.	
	H2: Sen takii laitoin, koska mun mielestä on toiminu hyvin ala-asteella. Nyt en oo yläasteella siihen törmänny. Sitte mä pidin siitä, et siin on tää tiimi ja asiantuntijat mukana.	Tiimi ja asiantuntijat opettajan tukena.	
VERSO-ohjelma	H3: Yks pointti vielä. Mä tykkään myös siitä, että siinä on kolme aikuista. Se ei oo sen yhen mielipiteen ja prosessin varassa, vaan se, et siin on se tiimi.	Useamman mielipiteen ja prosessin varassa toimiminen.	Lapsen soveltuvuus vertaissovitteijaksi
	O1: Mä aattelen tällasessa, et tää on niin iso case, et sen takii mä jättäisin viimeseks sen Verson, et jättäis lapset keskenään sopimaan. Mä aattelin jotenki, et toi Verso ei oo mitenkään... et saaks ton jättää laittamatta? Kun tää on aikuisten juttu. Mä en nää mitenkään lapsia tässä näin, et lapset selvittelis tällasta.	Tapaus ei sovellu lasten keskenään sovittavaksi.	
	O3: Se on tosi iso juttu niin pienen harteille kannettavaks.	Iso taakka pienen harteille kannettavaksi.	
	H2: Niin ja onks niillä oppilaila tässä sovittelijana riittävästi auktoriteettia tätä kiusaajaa kohtaan? Onks he tarpeeks uskottavia, että se kiusaaja uskoo, mitä tässä keskustellaan?	Tapaus vaatii aikuisen tai aikuisten selvittämää. Oppilaiden riittämätön auktoriteetti ja uskottavuus.	

LIITE 7. Haastattelusitaatteja analyysin tukena

Puuttumiseen vaikuttavat tekijät

- 1) ”NEA (O3): Mä laitoin sulle, ku mä oon päässy tavallaan niin vähällä, et onks mulla nyt ihan kauheesti annettavaa tähän. Kyl mä tiedän, et mejän koulussa on ollu opettajilla kaikenlaista. Mulle on vaan sattunu, et joko ei oo tullu tietoon tai sit on vaan menny jotenki niin hyvin.”
- 2) ”ALEKSI (H4): Sellanen ulkopuolelle jättäminen on helppoa sitten
SAARA (H3): Jep vielä helpompaa tietyllä tapaa.
MAIJA (H2): Nii jätetään pois piireistä tai sovitaan ennakoon jotain, et nyt toi tyyppi on out tästä hommasta.
ALEKSI (H4): Mut onhan toi yläaste monella tavalla vaikea murrosvaihe just tässäkin asiassa. Tavallaan kuvittelisin, että lukiossa tai ammattikoulussa ei sitten tartte olla enää silleen, että kaikki on tässä yhdessä, et meillä on yhtenäinen ryhmä, vaan voi olla eri kaveriporukoita ja jotkut on ehkä niitten ulkopuolellakin. Että sillä ei enää toivottavasti ois niin paljon väliä enää.”

Kodin ja koulun yhteistyö

- 3) ”TONI (H1): Kyl se nyt on menny hyvin pitkälti niin, että vanhempainilloissa käsitelty. Se, että kerran vuodessa juhlasalissa tunnin luento, niin ei, se ei toimi. Kaks kertaa lukukaudes minissään, et se ees muistuis mieleen ja se et mennään ja kootaan... et tulee joku ulkopuolinen kertoo siitä. Niitä muistutuksii pitäis olla vaikka jopa kuukausittain.”
- 4) ”SAARA (H3): Niin toisaalta vaikee sanoo, ku ei itellä oo silleen kokemusta. Mutta esim. siinä KiVa -mallissa, kun vanhemmat eivät ole ns. lainkaan mukana, nii siitä tiedän vaan, että on vanhempia, jotka on ollu jotenki tosi pahoillaan siitä, et ‘no me saatiin vasta, kun prosessi oli jo jossain vaiheessa edes tietää, että tällanen on meneillään’ ja sittenkään ei oo roolia periaatteessa vanhemmilla. Kyllä mä uskon, et seki on vähän huono ehkä.
TONI (H1): Joo joo. En mä sitä tarkota, ettei kuulu tiedottaa, vaan se että... totta kai vanhemilla tieto täytyy olla, et tämmönen asia on.
SAARA (H3): Nii kylhän se kuuluu siihen, mut se ei oo ensin... sitä on jo käsitelty, kun se periaatteessa... ja varmaan se vähän vaihtelee.
ALEKSI (H4): Vanhempien ei tartte olla omien lastensa asianajajia siellä sitte, jotka puolustaa sitä oman lapsen näkökulmaa.
TONI (H1): Nii, sit kun vahvatahtoiset vanhemmat menee viel sotkemaan sitä, niin tulee mieliteet ja näkemyserot. Se ei kyllä sitä lasten tilannetta auta, vaan vanhemmat on vahvistamassa jotain näkökulmia ihan tarpeettomasti.”

Koulun toimintatavat nettikiusaamiseen puuttumisessa

- 5) ”TONI (H1): Esimerkiks semmosii, mihin ollaan nyt esimerkkinä puututtu, oli semmosii, et ku ne rupes mollaamaan, et ‘eksä voi laittaa kympin jälkeen viestiä, oot nössö jos meet nukkuu jo tollon’. Kun vanhemmat ottaa puhelimia pois, tai meillä ainaki lähtee puhelimet pois johonki aikaan, nii jos joku laittaa siihen viel keskellä yötä viestej, et miks näin... ku ne kuitenkin näkee sieltä kuka sen on lukenu ja ketkä... et ‘ottekste ihan nössöi, ku te ette?’ [muut myötäilee] Tää ei nyt oo... okei, totta kai se on suoraa kiusaamista ja mollaamista, mutta se on vielä niin supertyhmä aihe, et en mä tiedä...”
- 6) ”NEA (O3): Joo totta kai mä jotenki aattelin kans, et jos näin kävis, niin totta kai... riippuu et ketkä siin on ollu mukana, et sitten heidän kesken käy sen koulupäivän aikana läpi. Jos on koko luokan asia, nii sit yhteistä keskustelua ja kotiin myös tieto. Olis hyvä mahdollisimman nopeesti, heti puuttua, kun tulee tietoa ja ratkoo se.

HELI (O1): Mä aattelen sillä tavalla, et me ollaan kaikki kiusaamista vastaan. Jos siellä tapahtuu jotain esimerkiksi luokan yhteisissä WhatsAppeissa... mitä mä en koskaan perusta itte, ku ne perustaa ite hyvin nopeesti heti, ku ne oppii lähettää näitä viestejä. Se on se ensimmäinen asia. Kakkosella oli ensimmäinen riita, et oli pitäny haukkua toista vähän selän takana, et oli yks lähettäny vahingossa viestin just sille, ketä oli haukkumassa. Mä oon sitte vanhemmille sanonu, et mulle viesti ja sit mä voin laittaa Wilman kautta kaikille, et katsokaa lastenne puhelimet, nyt siellä tapahtuu jotain. Mä oon kuitenkin se linkki, joka saa teihin kaikkiin yhteyden. Mulle voi laittaa, et me ollaan kaikki just niin vahvoja, ku me ollaan. Tälläsiä on muutama tullu, että luokan WhatsAppissa on nyt jotain. Sit kun ne lapset tietää heti, et opelle voi tulla ja ope laittaa saman tien kaikille tai ope soittaa heti kaikille, jos tulee viestiä. En mä sinänsä lähe välttämättä selvittää sitä, mitä on tapahtunu koulupäivän ulkopuolelta, mut mä oon se linkki, joka laittaa sen viestin, et 'nyt kattokaa'. Niin ne tietää sen, et ei kannata. Semmoset sopimukset on siis tehty jo ekalla. "

Ohjeistus ja koulun tuki

- 7) "MAIJA (H2): Ei, en ainakaan minä. Olen itse toiminut sitten, kun oli tämä yksi case, että ei mulla oo mitään toimintamalleja. Sulla oli?

ALEKSI (H4): Joo ala-asteelta lähtien vanhemmille ollaan silloin tällöin... vielä kyllä eri kouluissa, mutta sanottu, että lukekaa, seurakkaa lastenne WhatsApp-ryhmiä ja varsinki näitä luokkachatti-juttuja. Tosin me nyt ei sitten... koska ei oo ikinä ollu mitään ongelmia, nii ei me niitä käytännössä nyt sit enää seuratakaan, paitsi ehkä nuorimman pojan sillon tällöin. "

- 8) "NEA (O3): Nii, se on myös hirmu tärkeitä. Toki kouluunki tarvitaan kyllä ihan selvästi jotain järkevää mallia tähän, et mitä tehdään ja kuinka, mut ne on tilannekohtasiaki, että mikä missäkin tilanteessa toimii. Jossain se sun homma toimii tosi hyvin ja jossain toisessa onki parempi joku ihan toinen lähestymistapa.

KAISA (O2): Tavallaan kiusaaminen on jotenki case caselta erilainen, nii siihen on tosi vaikee antaa mitään ohjeistusta, et missä menee se kiusaamisen raja ja miten ratkasta mikäkin tilanne. Siihen on vaikee antaa semmosia hirveen konkreettisia ohjeita, lakeja tai jotain muuta. Ehkä niitä semmosia kiusaamiseen liittyviä ohjeistuksia, mitä livekiusaamiseen on, niin vois päivittää silleen notkeemmiks tähän nettikiusaamiseen. Mut aika vaikee varmaan antaa semmosta ohjeistusta, et mikä oikeesti olis pätevä ja notkea niissä kaikissa eri tilanteissa ja vaiheissa."

"MAIJA (H2): Nii se pitäis olla... ei meilläkään oo... en oo nähny ees tollast ohjeistusta. Pitäis olla selkeet ohjeistukset. Nyttenki on nuorilla, et jos on itellä joku kysymys tai hätä tai joku, nii sä saat mennä terkkarille ilman, että vanhemmat siitä tietää, mikä mun mielestä on tosi hyvä. Se on se matalan kynnyksen... et jos on hankala jutella jostain, nii sit tietää, et siit ei heti tuu mulle mitää Wilma-viestiä, että 'no Pete kävi täällä keskustelemassa siitä ja siitä'.

SAARA (H3): Nii ja varmaan sitä yleisellä tasolla on sanottu, et 'hei ota yhteyttä koulukuraattoriin, jos on jotain', mut se ei oo sanottu juuri tästä aiheesta."

Koulun käytänteet

- 9) "MAIJA (H2): Kyl se mun mielest on ihan rinnastettavissa häiriköintiin, jos se tapahtuu koulussa.

ALEKSI (H4): Juu.

SAARA (H3): Nii mun käsitys on, että tunneilla puhelimet ei oo esillä muutenkaan. Että jos ne on esillä, nii heti pois.

MAIJA (H2): Siis Matilla on silleen, että otetaan aina pois puhelin. Opettaja ottaa sen pois, jos sä käytät sitä, kun on sovittu ettei käytetä. Petellä taas on aika monella tunnilla ollu, et ne oli yhdessä sopineet tiettyjen aineopettajien kanssa, että puhelimet kerätään koriin. Se oli yhteinen sopimus, eikä mikään tommonen sääntö. Kaikki hyväksy sen ja sit ne laitto aina siihen koppaan ne kännykät ja otti siitä, ku tunti oli loppu, mikä mun mielestä oli tosi hyvä idea, koska siit tuli niin paljon ongelmia, ku moni vaistomaisesti jotenki tarrautu siihen puhelimeen, vaikka ei ollu sitä kuulemma huomannu itse."

- 10) "KAISA (O2): Mun mielestä nettikiusaamisesta on vaikeee sanoo sitä määrää, koska sitä on vaikeempi tietyl tapaa huomata. Meil on esimerkiks sääntönä, et ku sä tuut koulun pihalle, nii sä et ota puhelinta repusta ennen ku koulupäivä päättyy. Eli ei oo esillä välitunneilla, se ei oo esillä ennen koulua välkällä tai muualla, et tavallaan koulupäivän aikana sitä ei periaatteessa tapahdu. Totta kai, eihän se oo absoluuttista, et sitä ei ikinä oteta, mut aika hyvin ne noudattaa sitä myöskin. Sitä ei oteta esille, sitä puhelinta, jolloin koulupäivän aikana tavallaan ei tuu niitä tilanteita, et joku kirjottaa jonkun viestin tai julkasee jonkun kuvan tai jotain, jolloin ne riidat sit ehkä jää sinne koulun ulkopuoliseen maailmaan. En tiedä, kuinka paljon esimerkiks vanhemmat selvittelee... en väitä, ettei ne ikinä lähettäis mitään rumia viestejä toisilleen tai kiusais, mutta tavallaan ne ei ehkä tuu samalla tavalla meidän tietosuuteen. Mä en esimerkiks oo missään WhatsApp-ryhmässä mukana ja ne ei koulupäivän aikana niinkään sitten... tietysti ehkä, jos ois jotain vakavia, niin kyllähän ne sit näkyis myös siellä koulupäivässä. Mutta niitä on meidän vaikeempi huomata, koska puhelimet ei oo niin mukana siinä koulupäivässä."

Kasvatuksellinen ja kurinpidollinen toiminta

- 11) "TONI (H1): Jääkiekossa me ollaan ainaki... no mennään ehkä vähän sivuraiteille, mutta just tää, että mimmonen se rangaistus on, nii se on... se itse tekeminen pitäis olla kivaa, niin rangaistus ei voi olla, et tulee luisteluharjottelua... esimerkiks mitään viivoja. Koska jos se, mitä me halutaan, et ne tekee, käytetään rangaistuksena, nii psykologia toimii vähän väärin päin. Elikä missään nimessä ei voi sitä, mistä me toivotaan heidän nauttivan, nii ei voi käyttää rangaistuksena. Siit luistelusta pitää nauttia. Sen takii niiden rangaistuksien pitää just olla sen tyyliä, että ei sit pääse pelitapahtumaan tai sulta otetaan pois se, mitä haluaisit tehdä. Mutta joo, kyllä sielläki on sit jouduttu puuttuu.

SAARA (H3): En tiedä koko taustaa, mutta tiian... se oli varmaan yläasteikäset... ja se oli sillai ikävä, koska me tunnettiin molemmat perheet ja vanhemmat. Tiedän ja kuulin siitä sit sen kiusatun näkökulmasta, että tyttöö oli kiusattu... kai ymmärtääkseni pari poikaa... ja sitten koulu oli kieltäny näiltä pojilta jonkun retken, olisko ollu ihan kevään viimesillä viikoilla? Tai jotain tällasta... josta sitten sen yhen pojan vanhemmat oli laittanu sitte Wilmaan tai sähköpostiin... vai oisko se tullu oppilaille... mut eihän siel pysty laittaa... no en mä tiedä, mut jotenki sit enemmän tai vähemmän koko luokalle, että meidän poika olisi kyllä mielellään osallistunut tähän retkeen, mutta hän ei saanut. He oli sitten kyllä kääntänyt sen omasta näkökulmastaan, mikä sitten ehkä vaan pahensi sen kiusatun tilannetta siinä retkitilanteessa. Tai ei ainakaan parantanu, mut vaikeitahan noi on. Periaatteessa se rangaistus oli sama, että poistettiin jotain mitä haluis tehdä, lähteä sinne retkelle. Mutta se ei nyt ehkä tossa ainakaan kuulostanu kauheen hyvältä ratkasulta ainakaan sen myötä, miten toiset vanhemmat siihen reagoi, ku tietenki oli pahempi."

- 12) "MAIJA (H2): Mun mielestä koulussa olis tosi tärkeä ennaltaehkästä sitä somekäytöstä, et ois... en nyt tiedä, luento tai... jotenki opetustyyppisesti kertoo siitä asiasta, et mitä kaikkee se voi aiheuttaa, et ne oppis ymmärtää sen jotenki. En tiedä mitä malleja siinä vois olla, mutta en tiedä (--)

TONI (H1): Mun mielestä, jos ajatellaan mitä pitäis tehdä, niin nimenomaan niiden empatiataitojen kasvattamisen kautta. Oikeesti se, että ne keskust- et ne joutuis asettumaan sen toisen rooliin... oikeesti mietti- aidosti joutuis ajattelemaan. Mä en tiedä millä sen... ku sehän pitäis syntyä niin, et sen jälkeen se kasvais ihmisenä pikkasen ja ymmärtäis, et ens kerralla mä osaan ajatella tätä asiaa myös toisen kautta. Jos se tulee vaan sen rangaistuksen kautta, niin en usko, et se kasvaa ihmisenä yhtään, vaan sille tulee vaan enemmän kiukkuu.

SAARA (H3): Siihen kuulemma on jotain materiaalia olemassa. Just toi vanhempi tytär, ku hänen kanssaan juttelin, nii hän kans painotti sitä tosi paljon, että hänen mielestä tosi huonosti ihmiset siitä [nettikiusaamisesta] kertoo, vaik oliskin. Se ainoo tapa olis se, et sitä ennaltaehkäsevää olis sitte paljon paljon paljon enemmän ja sitä ymmärryksen lisäämistä, että miltä siltä kiusatulta... tai kaikki ihmiset on erilaisia ja reagoi samaan sanottuun tai kirjoitettuun asiaan eri tavalla. Että just sitä ymmärrystä, et sais siitä kiusatun roolista ja mihin se voi johtaa. Tällasta ymmärtääkseni... just videomateriaali sun muuta on kuitenkin... alkaa jo olemaan, et sitä on jo olemassa. Ois sitten enemmän sitä, mitä vasten peilata sitä tilannetta."

- 13) "HELI (O1): Mä en usko oikeesti mihinkään tämmösiin, et tehään joku ohjelma ja tehään 5-10-15 tuntia jotain. Ne on jotenki jatkuvasti läsnä olevia asioita. Helposti mennään siihen, että tehään joku semmonen pikku kiva ja sit asia on käsitelty, et mennään vaan sillä.

KAISA (O2): Ja kyl meil esimerkiksi, kun käytetään Teamsia, nii siinä... tai Helsingissä osa kouluista käyttää Teamsia, nii siinhän on tää chat-funktio. Nii ainaki meidän luokalla siellä on saanu sit kirjottaa. Ollaan otettu sillon alkuun, ku käytettiin sitä, että 'no niin, nyt saa kirjatella sinne'. Sinne tulee sit kaikkee mahdollista, mut kyllä siinä sit käytiin läpi, et mitä sinne saa kirjottaa ja 'ymmärrättehän, et kaikki lukee tän, tää ei oo nyt vaan sun hauska juttu'. Se, et mitä sinne voi kirjottaa, mitä kuuluu kirjottaa ja mitä sinne ei voi kirjottaa, et käsiteltiin sitä. Toki on eri asia, ku opettaja näkee sen. Ku sit näis WhatsApp-keskusteluissa tai Instagramissa tai muualla ei välttämättä nähä, ku ei niitä oo kukaan valvomassa, niin ehkä se käyttäytyminen voi olla eri. Kyllä me esimerkiksi näiden muiden asioiden lisäksi harjoteltiin sitä ihan reaali- tai sellasessa oikeessa tilanteessa mitä... vaik sinne kirjotetaan jotain trollausta ja kaikkia mahdollisia meemejä ja muuta mahdollista, nii kuitenkin se, et vaik se voi olla hauskaa, nii ei voi loukata ketään siellä. Tavallaan harjoteltiin myös sitä."

Virkavastuun määrittely ja sen haasteet

- 14) "TONI (H1): Tää muu kiusaaminen versus nettikiusaaminen -keskustelu menee siihen, että muu kiusaaminen tapahtuu välitunnilla tai muulla tunnilla ja siitä on opettaja joko välittömästi tietoinen tai välillisesti niin, että oppilas kertoo, jolloin se tulee koulun selvitettäväks. Kun taas nettikiusaamisesta on hyvin vaikeaa sanoa, mikä se koulun yhteys on, nii suurilta osin sen takia ne ei tuu koulun selvitettäväks. Se ei ole niin sanotusti... tavallaan mulla ei oo siihen mitään mielipidettä, että onko se koulun asia, koska tietyissä tapauksissa ne ei oo samasta kouluyhteisöstä. Ne voi olla harrastuspiireistä tai muusta, kuten samoista WhatsApp-ryhmistä. Niin kenen sitä pitäisi sit selvittää?

SAARA (H3): Jos miettii, et se tapahtuis tossa luokan WhatsAppissa, niin kyl mun mielest sit ten taas toisaalta koululla varmasti olis rooli siinä. Koska just vanhemmilla sit on tää, et lapsi heti sanoo, että 'et saa'. Nii tietenki, jos opettaja näkis jotain, et 'hei tos voi olla jotain' ja olis yhteydessä, nii silloin se ei oo se vanhempi, joka on pettäny sen lapsen luottamuksen ottamalla yhteyttä. Sillonhan se yhteys on tullu opettajalta ja sitä voi ehkä alkaa toisella tavalla purkaa. Mut tilanteet on varmaan aina erilaisia."

- 15) "KAISA (O2): Sit tää, josta se kuva oli otettu, niin katos. Ei siis tullu enää ruokaväljän jälkeen, hänt ei löytyny, hän ei tullu luokkaan. Hän oli lukittautunu vessaan itkemään, jolloin tietysti siitä tulee koulun asia. Jos koulupäivän aikana kokee, ettei halua tulla takas tunnille, vaan jää vessaan itkemään, nii sillonhan se totta kai pitää selvittää. Ja myös kouluaikana, kun tavallaan ethän sä aikuisena tai opettajana voi jättää reagoimatta ja olla silleen, et 'koska te ootte lähettäny nää illalla, nii nyt tästä ei voida sit puhua'.

HELI (O1): 'Itke rauhassa!'

KAISA (O2): Nii 'Itke rauhassa ja selvittääkää tää vanhempien kaa'. Kyllä siinä sitte ruvettiin juurta jaksain selvittää, et mitä täs on tapahtunu ja se sit selvitettiin. Sinänsä se oli ehkä enemmän tämmönen väärinkäsitys, molemmat oli lopulta aika pahoillaan. Just koska se vaikutti siihen koulupäivään ja oli tämmönen tosi rankka kokemus tälle... tai se otti sen tosi kovaa tavallaan, et ku hänestä on julkastu kuvia ilman hänen suostumustaan, niin siitä sit totta kai juteltiin ja soviteltiin niiden lasten kesken. Sit ilmoitettiin kotiin, et 'näin on tapahtunu, me ollaan selvitetty tääl koulussa, mut selvittääkää vielä kotona ja jutelkaa lasten kanssa ja jutelkaa keskenänne'. Nyt ne on hyviä kavereita taas ja silleen, mut totta kai, ku se näkyy siellä koulun arjessa ja tulee tälleen tietosuuteen, niin siinä pitää opettajana reagoida sitte."

- 16) "HELI (O1): Se ymmärrys sieltä kuitenkin, et 'no sä oot tehny kaiken, mitä sä tossa tilanteessa pystyt ja nyt se menee seuraavaan'. Niin mulla on myös se kokemus, et multa ei vaadittu enempää, ku mihin mun raja menee ja ymmärrettiin, etten voi mennä ottamaan... esim. tässä tapaukses just, et ku ne on niin... ku oon mä kuullu niistäki tapauksista, et 'koulu ei mee ja ota puhelimia pois?!', mut ku ei voi. Siinä ymmärrettiin se, et se ei kuulu mun tehtäviin ottaa niiltä lapsilta puhelimia ja lähtee tarkistamaan, et siinä se raja menee."

Moniammatillinen yhteistyö

- 17) "ALEKSI (H4): Joo en mäkään ehkä nää, että vanhemmilla siellä hirveesti tarvis olla sanavaltaa. Ne luultavasti ei tiedä asiasta yhtään mitään, mitä on tapahtunu... paitsi tietenki, jos puhelimella näkee, et mitä siel on kirjoitettu, nii ehkä sitten tietää. Mutta kuvittelisin, että opettaja kuitenkin tietää enemmän niiden välisistä suhteista siellä."
- 18) "HELI (O1): Me silti ollaan siinä kasvattajan roolissa, mut ei mennä poliisin rooliin. Sit ollaan vaarallisilla vesillä, jos lähetään sinne poliisin rooliin.
NEA (O3): Mun mielest on tavallaan hyvä sekin, et vetää sen raja johonkin. Jossain vaiheessa vaan pitää nostaa kädet ylös, et 'nyt mä oon tehny kaiken, mitä mä voin, mä en voi tehdä enempää' ja sit seuraava, joka nyt sitten jatkaa. Seki on mun mielest hyvä jossain vaihees todeta, et ei mekään nyt ihan kaikkeen pystytä. Me voidaan jotain ja sen jälkeen joku muu voi sit enemmän."
- 19) "MAIJA (H2): No tuol yläasteella on ainaki... siel on psykologi ja kuraattori tosi vahvasti mukana kaikessa. Mä tiedän, et heil on se, et jos jotain on, niin he on automaattisesti mukana. Mä näkisin viranomaset mukana vaan sillon, jos on jostain vakavasta asiasta kysymys. Se saattaa vaan hankaloittaa sitä asian selvitystä, jos ottaa sen puolen. Mun mielestä on parempi koittaa koulun henkilökunnan... heijän kanssa, jotka on siihen erikoistuneet, nii koittaa selvittää se ensin."

Nettikiusaaminen kouluajan ulkopuolella

- 20) "MAIJA (H2): Varmaan riippuu vähän, mitä se asia koskee. Jos se on joku keskustelu, joka on tapahtunu kouluajalla, nii sit se kuuluu sille opettajalle. Mut jos se liittyy johonki ihan eri... vaikka johonki pleikkarin pelaamiseen, joka ei liity koulutyöhön millään tavalla, nii sit mä en kyl nää, et miks sen opettajan pitäis puuttuu. En tiä, ootteko eri mieltä?
ALEKSI (H4): Joo eihän se voi olla opettajan vastuulla. Se menee stressiks jo, jos hän on niiden lasten vapaaajan käyttäytymisestäkin vastuussa sitten.
SAARA (H3): Itse asiassa meidän luokan ryhmässä, just WhatsApissa, nii mun mielest opettaja parka on mukana siinä... et se 150 viestiä... mutta sinänsä hän kai varmaan seuraa sitte jollain tasolla sitä ryhmää. Mä luulen, että hän ottaa sen aika... et ei ehkä kato joka viestiä. Ei tarvii olla silloin illalla, jos se ei nyt oo niin vakava. Jos nyt jotain sellasta tulis esille, että siihen on syytä puuttua... mutta muuten just toi, et se vois sitten helpottaa, jos on just näitä, et ei saa viedä eteenpäin.
TONI (H1): Mä oon samaa mieltä, et mä hyväksyn, jos se ei puutu, mutta se mitä Saara sano, et mikä tahansa, joka edesauttaa sen vähentämistä, on hyvä asia. Jos siihen on mahdollisuus ja aikaa ja resursseja, niin totta kai."
- 21) "HELI (O1): Mut mä oon kokenu, et yleensä vanhemmat on tyytyväisiä jo siitä esimerkiksi, et jos opettaja ei pysty selvittämään... ku on tehty sopimus, et mä voin silti olla se linkki... että vaikka mä en oo sitte se, joka lähtee lukemaan niitä viestejä tai käsittelemään, nii mä oon se linkki, joka laittaa heti vaikka Wilman kautta sen viestin, et 'nyt on selvinny, kattokaa'. Sillon se tulee tietosuuteen ja se riittää vanhemmille siitä, et koulu välittää, opettaja välittää. Sehän on se et ei välitetä ollenkaa, mistä lähtee... mä aattelen, et sillon ollaan meille tur-, et me välitään, me ollaan niiden lasten puolella kaikki. Just se, että nyt menkää itse kaikki lukemaan ne lastenne puhelimet, et mitä siellä on. "
- 22) "TONI (H1): Mut se on aika paljon tällä hetkellä menny, et ku se ei liity koulun työkaluihin eikä välttämättä kouluuikaan. Se voi olla ehkä se kouluyhteisö, mikä siinä on se sidos siihen kouluun, että ne kaverit on sieltä suurelta osin samasta koulusta. Siinä on ihan koululla myös, et mikä se heidän roolinsa on, kun se ei välttämättä siellä tapahdu kouluaikana tai koulussa. Ja toihan on just, et kun se heijastuu siihen ryhmädynamiikkaan. Kaikki tietää mitä edellisillan WhatsAppissa on käyty ja sitte se tulee ilmeenä tai suullisina kommentteina... tai vaan niin, ettei oteta mukaan ryhmään, jolloin se tilanne on siellä koulussa ja siihen puututaan. Mun mie-

lestä jos se ilmenee myös selvästi siellä koulussa, nii sithän se on kouluasia. Ei sil oo väli mistä se on lähteny liikkeelle. Sehän on kiusamisen jatkamista sitten, että se tuodaan esille siellä koulupäivän aikana.”

- 23) ”HELI (O1): Toi on just niin vaikee kysymys. Kun ne on kuitenkin kavereita, nii sit se näkyy kuitenkin koulussa, et on paha mieli, joka tulee sinne ja vaikuttaa siihen ilmapiiriin ja kaikkeen. Mä aattelen niin, että mä voin olla kuitenkin jollain asteella siinä vaikka selvittämässä ja mä oon sanonu, et lapset on kertonu mulle näin ja mä voin välittää sen viestin.

KAISA (O2): Siitä mä oon kyl ihan samaa mieltä. Tavallaan just se, et totta kai, jos se vaikuttaa... ja yleensä se vaikuttaakin, koska ne on siinä samassa luokassa tai samassa koulukennuksessa, niin kyl se vaikuttaa siihen henkeen tai mun työhön ja miten ne oppilaat siellä viihtyy... niin totta kai sille jotain pitää tehdä tai saattaa vanhempien tietosuuteen, jotta ne pysyy keskenään tai selvittää siinä sitten. “

KiVa Koulu -ohjelma

- 24) ”NEA (O3): Mä laitoin sen ykköseks. Oikeestaan siitä syystä, että kun se on mulle tutuin. KiVa Koulu on siis ensimmäisenä, koska mä ajattelin, että sehän vois tähän toimia.

KAISA (O2): No mulla oli aika samal tavalla. KiVa Koulu ykkösenä ja Vastuunportaat kakko-sena. Ehkä just toi KiVa Koulu -malli ku on tuttu, nii tavallaan sen ymmärtää. “

- 25) ”MAIJA (H2): Mun mielest oli selkee se kaava, millä se toimii. Ja sulla oli ykkösenä vai?

SAARA (H3): Oli ykkösenä joo. Pidin siitä, että tässä on hyvin perusteltu, et kuka kenenki kanssa puhuu missäkin vaiheessa. Tässä on myös selvä, et puhutaan ensin yksitellen kiusaajan ja kiusatun kanssa ja myös et miten se jatkuu ja mikä on vanhempien rooli tässä. Varmaan kaikessa on parannettavaa, mutta noin ainaki sen perusteella, että se oli selkein.

ALEKSI (H4): Joo mulla oli aika samanlaiset mielipiteet. Tää on varmaan silleen aika käytännöllinen. Varmaan tässäkin tulee karikoita ja sitä ei voida tällä tavalla aina toteuttaa, mutta verrattuna tohon c-kohtaan [rikos- ja riita-asioiden sovittelu], jonka mä laitoin kolmoseks, niin tässä on kuitenkin se etu, et se on niin paljon kevyempi, koulun sisällä tapahtuva prosessi. Sen takii KiVa Koulu on mun mielestä tässä tapauksessa parempi.”

- 26) ”KAISA (O2): Tässä ainaki puhutaan selvästi vanhemmista ja muista. Se on tavallaan tiimi, eikä se oo vaan yksin opettajan vastuulla ja harteilla ja et vanhemmatkin otetaan mukaan. KiVa Koulussa on monia tahoja, jotka sitte liittyy siihen, joka on mun mielest... kun on lapsista kysä, nii on hyvä olla vanhemmat ja jos se on vakavampi tapaus, nii just muutkin, kun vaan luokanopettaja mukana. “

- 27) ”MAIJA (H2): Sen takii laitoin, koska mun mielestä on toiminu hyvin ala-asteella. Nyt en oo yläasteella siihen törmänny. Sitte mä pidin siitä, et siin on tää tiimi ja asiantuntijat mukana.

SAARA (H3): Yks pointti vielä. Mä tykkään myös siitä, että siinä on kolme aikuista. Se ei oo sen yhen mielipiteen ja prosessin varassa, vaan se, et siin on se tiimi.”

Vastuunportaat

- 28) ”TONI (H1): Tää tuntuu todella hyvältä... elikä sen takia, et ku oli se alku, et tekijä tunnustaa ja suostuu keskustelemaan, nii sit tää on loistava. Ja tää, että tämän jälkeen tekijä suostuu sovittamaan tekonsa ja sovitaan muiden asianomistajien kanssa... ja tekee lupauksen olla tekemättä vastaavaa, nii mun mielest toi just, et joutuu ite ottaa vastuuta ja joutuu itse lupamaan, et ei tee.”

- 29) ”TONI (H1): No se et tää lähti siitä empatiasta, et osoittaa ymmärtävänsä tekonsa vaikutukset ja et käydään... siis fasilitoidusti, mut siis lapset keskenään joutuu ajattelemaan, et miltä siitä toisesta tuntuu. Elikä tulee se myöntäminen ja ymmärtäminen.

MAIJA (H2): Mulla oli ensimmäinen sama, toi Vastuunportaat. Mun mielestä Toni sen perusteli hyvin, että oon samaa mieltä. Mun mielestä tossa tärkein kohta on toi, et osoittaa ymmärtävänsä tekonsa seurau- vaikutukset, et mä koen sen tossa mallissa hyväks.”

- 30) “KAISA (O2): Vastuunportaissakin voi käyttää varmaan myös muita, että sä et välttämättä oo yksin siinä, mut se ei ollu ainakaan systemaattisesti siinä esillä. Tässä oli enemmän se, et opettaja hoitaa tilanteen.

HELI (H1): Mä oon aina ajatellu, et ensimmäisenä on se oma opettaja ja jotenki se tutuin ja tärkein sillä tavalla niille. Mun logiikka tosiaan mun vastaukses menee tutuimman aikuisen kautta. Koulun tasolla ensin ja sitte mennään sinne ulkopuolelle ja tavallaan se ajatus, et tää ei oo ollenkaan lasten juttu selvittää. “

- 31) “SAARA (H3): Tässä mallissa on varmasti paljon siitä luokanopettajasta kiinni, että miten hyvin se onnistuu. Hän on siinä suuressa roolissa.”

VERSO-ohjelma

- 32) “ALEKSI (H4): Tää nyt olis tavallaan ideaali. Vaikka mä nyt vähän epäilen tätä, et vanhemmat oppilaat ovat vertaissovittelijoina... mut kuitenkin, että aika pienellä byrokratialla ja ettei hirveesti ole viranomaisia mukana. Ja jos siellä aikuisia on, niin sitte epävirallisessa roolissa siellä. Saadaan kiusattu ja kiusaaja keskustelemaan toistensa kanssa ilman, että koitetaan sovittaa sitä mihinkään formaaliin kehikkoon, niin se tuntu mun mielestä parhaalta tässä tapauksessa. “

- 33) “KAISA (O2): Nii ja ku toi on harkittu asia jollain tavalla, et ku on tehty ryhmä... eiku Instagram-tilille äänestys, et ei oo enää mikään tällönen (--)

HELI (O1): Kahden välinen.

KAISA (O2): Niin, et sä sanot mulle rumasti, vaan et se on jaettu vielä tosi laajalle... pahimmas tapaukses monelle sadalle tai tuhannelle ihmiselle. Niil saattaa olla seuraajii oikeesti ihan järjeton määrä, nii se näkyy niin pitkälle. Se ei oo mikään pikkujuttu, et ‘vähän tässä nyt’.

NEA (O3): Se ei oo semmonen hölmö hetken mielijohde, vaan tää on ihan tällönen järjestelmällinen, tarkkaan harkittu... tai en tiedä onko tarkkaan, mut tässä on ollu ihan tarkoitus ja tää on tehty tahallaan. Kyl ton ikänen tietää, jos kerran kohderyhmä on varhaisnuoret 10–13-vuotias, nii kyllä sen ikäinen tietää, mitä tuosta seuraa. “

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu

- 34) “TONI (H1): Tietysti täs on se, et ton ikäville tää on aika raskas. Sen takii en laittas ykköseks. Ehkä jossain toisessa ikäryhmässä olis voinu laittaa jopa ykköseks tän.

SAARA (H3): Joo mulla oli se nelosena. Ehkä just sen ikäluokan ja sen tilanteen takia, että ei kuitenkaan ehkä tän perusteella laittais.

ALEKSI (H4): Mun mielestä se on hirveen byrokraattista, jos mennään ulkopuolelle hakemaan sovittelijoita. Vaikuttaa jo liian suurelta tässä nimenomaisessa tapauksessa, vaikka nyt onkin pahaa nettikiusaamista. Mun mielest ois vähän liikaa, että haetaan koulun ulkopuolelta jotain ammatti... vai oliks ne ammattilaisia? Vapaaehtoissovittelijoita... niin se ois jo aika paljon tehty. “